

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Факултет: Сервис ва туризм

Кафедра: Касб таълими

«Ҳимояга тавсия этилди»
Кафедра мудири,
п.ф.н., доц. О.Ж.Суюнов

Баённома №__ 2017 йил __ июнь

5111017-касб таълими: иқтисодиёт таълим йўналиши бўйича

**КТИ – 213 гуруҳ талабаси Алижон Орзиқуловнинг “Педагогик
технологиялар асосида талабалар фаоллигини ошириш
имкониятлари (Самарқанд иқтисодиёт коллежи мисолида)”
мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар: п.ф.н., доц. О.Ж.Суюнов

САМАРҚАНД – 2017

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
I.Боб.Таълим жараёнини фаоллаштиришда педагогик технологияларнинг ўрни ва унинг назарий асослари	
1.1.Таълимга технологик ёндашув концепциясининг келиб чиқиш тарихи ва унинг концептуал асослари.....	7
1.2 Таълим тизимини технологик асосга ўтказиш жараёнида талабалар фаоллигини ошириш йўналишлари.....	17
II.Боб Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари	
2.1. Талабалар фаоллигини оширишда маъруза ва амалий дарсларни ташкил этишнинг ўзига хос жиҳатлари.....	27
2.2. Педагогик технологияларни таълим жараёнида қўллаш механизми ...	38
III.Боб Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари	
3.1. Ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологияларни жорий этиш услубияти.....	48
3.2. Талабалар фаоллигини ошириш жараёнида педагогик технологияларни татбиқ этиш бўйича амалий тадқиқотни ташкил этиш ва унда қўлланилган услублар таҳлили.....	56
3.3. Таълим технологияларини жорий этишда хавфсизликни таъминлаш ҳолати ва мажбуриятлари.....	67
Хулоса.....	71
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	74

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда юз бераётган ўзгаришлардан асосий мақсад миллий иқтисодни барқарорлаштириш ўз навбатида фуқароларнинг ташаббускорлиги ва тадбиркорлигини намоён қилиш, тадбиркорликни ривожлантиришнинг ижтимоий, иқтисодий ва ҳуқуқий кафолатларини таъминлаш, ҳақиқий иқтисодий барқарорлик учун реал шароит яратади. Бу вазифаларнинг ҳал этилиши иқтисод тармоғи учун коллежда олган билимларини интеграциялай оладиган, тез ўзгараётган бозор шароитида тез ўз йўлини топиб кета оладиган кичик мутахассисларни самарали тайёрлаш билан узвий равишда боғлиқдир.

Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти "...ҳаётимизнинг барча соҳаларида амалга оширилаётган кенг кўлами ислохотларимизнинг самарадорлиги аввало халқ маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг чуқур ўрганилиши, анъана ва урф-одатларимизнинг сақланиши, маъданият ва санъат, фан ва таълим ривожини, энг муҳими, жамият тафаккурининг ўзгариши ва юксалиши билан узвий боғлиқдир"¹, -деб таъкидлайди.

Ўзбекистонда қабул қилинган "Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури" нинг марказий бўғинида кадрлар тайёрлаш тизими тузилмасини ва мазмунини қайта ташкил этиш белгиланган. Бу мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожини, фан, маданият, техника ва янги технологиялар таълим олаётганларнинг тайёрланганлиги ва малакасининг сифатига, уларнинг маданий ва маънавий – ахлоқий даражасига бўлган зарур талабларни тартибга солувчи давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш учун зарурдир.

"Шу мақсадда Ҳукуматнинг, тегишли вазирлик ва идоралар ҳамда бутун таълим тизимининг, ҳурматли домлаларимиз ва профессор-ўқитувчиларнинг энг муҳим вазифаси - ёш авлодга пухта таълим бериш, уларни жисмоний ва маънавий етук инсонлар этиб тарбиялашдан иборатдир. Фарзандларимиз учун замонавий иш жойлари яратиш, уларнинг ҳаётда муносиб ўрин эгаллашини таъминлашга қаратилган ишларимизни янги босқичга кўтаришни даврнинг ўзи тақозо этмоқда. Биз ёшларга дойр давлат сиёсатини ҳеч оғишмасдан, қатъият билан давом эттирамиз. Нафақат давом эт-тирамиз, балки бу сиёсатни энг устувор вазифамиз сифатида бугун замон талаб қилаётган юксак даражага кўтарамиз."²

Шу боис, биз мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг жорий ва истиқболдаги чора-тадбирларини белгилашда жаҳон молиявий инқирози оқибатларининг таъсирини ҳар томонлама ҳисобга олишимиз, иқтисодий ривожланиш дастурларини ушбу жараёнлар таъсири нуктаи

¹Ислом Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т... Ўзбекистон, 2012.-36 б.

² Мирзиёев. Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Тошкент: «Ўзбекистан» НМИУ, 2016. - 56 б.

назаридан шакллантиришимиз ва уларни изчил амалга оширимиз тақозо этилади.

Ҳозирги кунда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларининг асосий вазифалари – талабаларини бўлғуси касбий иш фаолиятига тайёрлашдан иборат. Иш фаолиятига тайёрлаш ўз ичига қуйидагиларни олади, яъни бир томондан иш фаолиятида зарур бўладиган билимлар асослари билан қуроллантириш, бошқа томондан эса, касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришдир.

Умуман, таълимнинг янги мақсадлари ижодкор шахсни шакллантириш, ўз фаолиятини мустақил танлашни шакллантиришни назарда тутди. Таълим жараёнининг сифати аксарият ҳолларда, ўқувчининг қай даражада билиш субъекти бўлиши, ўқиш жараёнида фаоллик кўрсатиши ва мустақил билим олишга интилиши билан белгиланади.

Бу тўла маънода замонавий ўрта мутахассисларни тайёрлаш вазифасини ҳал қилаётган ЎМКХТ тизимида ҳам алоқадор.

Бироқ ЎМКХТ тизими таълим муассасаларида, айниқса ҳунар коллежларида, ўқитиш амалиётининг таҳлили, айнан шу ҳолат ҳозирги пайтда фаолият кўрсатаётган, ҳали-ҳануз ўқитишнинг репродуктив шакл ва услубига таянувчи бўлажак ўрта мутахассисини касбий тайёрлаш тизимида етарли даражада эътиборга олинмаётганлиги ҳақида ҳулоса чиқаришга асос бўлади.

Муаммони ўрганилганлик даражаси. Ватанимиз ва ҳамдўстлик мамлакатлари олимларининг қуйидаги илмий асарлари таҳлил этилди ва улар тадқиқотнинг назарий асосларини ташкил этди;

Касб-ҳунар коллежларида таълим сифатини оширишнинг истиқболлари бўйича Р.Х. Джўраев (26), У.И. Иноятов (33), Х.Ф.Рашидов (50), Н.Ш.Шодиев (64) ва бошқалар, меҳнат ва касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш муаммолари бўйича У.Н. Нишоналиев (58), Н.А. Муслимов (44), А.Р. Ходжабоев (63) ва бошқалар фундаментал илмий тадқиқот ишларини олиб борганлар.

Касб-ҳунар таълими тизимида кичик мутахассислар тайёрлаш, педагог кадрлар тайёрлаш малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ҳамда ўқув-услубий мажмуалар бўйича П.З.Ишанов (46), Б.С.Нуриддинов (46), С.Ф.Ражабова (59), А.А.Шоюсупова (65), Д.М.Файзуллаевалар (60), замонавий ўқитиш технологиялари назарияси ва амалиёти бўйича Н.Н. Азизходжаева (67), И.А. Аллаёров (69), Л.В.Голиш (24), Н.С. Саидахмедов (51), Б.Л. Фарберман (61), Ў.Қ. Толипов (56), касб – ҳунар таълимини ривожлантириш, сифатини, такомиллаштириш, янги пудагогик технологияни таълим жараёнига қўллаш бўйича ҳамдўстлик мамлакатлари олимларидан В.П.Беспалько (19), М.М. Левина (37), М.В. Кларин (36)ларнинг илмий-тадқиқот ишлари ўрганилди.

Касбий ҳамжамиятлар доирасига мослашиш ва самарали фаолият юритиш учун зарур универсал-таянч лаёқатлари ҳамда мутахассислик бўйича ишларни бажариш учун зарур ва етарли билим, ўқув ва кўникмаларни ўзлаштириш замонавий касбий тайёргарликнинг натижаси бўлиши лозим.

Бозор муносабатлари демократик асосда ва инсонпарварлик руҳида курилаётган бир пайтда юқори малакали иқтисодчиларни тайёрдашда ўқув жараёнида лаёқатлилиқ ёндашувларини киритиш таълим мазмунини, ўқув жараёни ва педагог фаолияти амалиётида жиддий ўзгаришларни амалга оширишни талаб этади. Шунинг учун бундай тайёргарликни диққат марказида-шахс, педагогика фанининг диққат марказида эса –шахсга қаратилган таълим технологияларини ишлаб чиқариш ва амалга ошириш туриши зарур.

Тадқиқот мақсади. Касб-ҳунар коллежларида иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологияси ва мазмунини ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти: иқтисодий соҳа йўналишида мутахассислар тайёрлаш жараёни.

Тадқиқот предмети: касб-ҳунар коллежларида иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллатириш мазмуни, шакли ва йўллари.

Тадқиқотфарази: касб-ҳунар коллежларида иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш сифати ва самарадорлиги ошади, агарда:

- талабаларни иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш жиҳатлари ўрганилса;

- иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштиришда самарали таълим методлари ўрганилса ва улардан фойдаланилса;

- иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологияси ишлаб чиқилса.

Тадқиқот вазифалари: иқтисодчи мутахассислар тайёрлаш муамосини ижтимоий-иқтисодий жиҳатларини ўрганиш; Касб-ҳунар коллежларида иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштиришнинг амалий ҳолатини ўрганиш; талабаларни иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштирувчи омилларни аниқлаш; иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштиришда самарали таълим методларини ўрганиш; иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологиясини ишлаб чиқиш ва педагогик амалиётга татбиқ этиш.

Тадқиқот методлари: муаммога бағишланган илмий ишлар ва адабиётлар таҳлили; педагогик кузатиш, суҳбатлар, сўровномалар ўтказиш; педагогик тажриба синов ишлари.

Тадқиқотнинг методологик асоси. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси; ”Таълим тўғрисида”ги Қонун ва “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”; Вазирлар маҳкамасининг Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини такомиллаштиришга оид қарорлари ва Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида таълимнинг устувор йўналиш эканлиги ҳақидаги ғоялар, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислам Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва

чоралари” асари, Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамиятни барпо этиш-устувор мақсадимиздир.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Иқтисодчи мутахассислар тайёрлаш муаммосининг ижтимоий-иқтисодий жиҳатларини ўрганилганлиги; талабаларни иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллаштирувчи омилларни аниқланганлиги; иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллаштиришда самарали таълим методларини ўрганилганлиги; иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологиясини ишлаб чиқилганлиги ва педагогик амалиётга тадбиқ этилганлиги.

Тадқиқот натижаларнинг назарий ва амалий аҳамияти. Иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологиясининг назарий ва амалий натижаларидан Республикаимизнинг касб-хунар коллежларида иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Ҳимояга қуйидаги ғоялар олиб чиқилади: иқтисодчи мутахассислар тайёрлаш муаммосининг ижтимоий-иқтисодий асослари; талабаларни иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштиришда самарали таълим методлари; иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологияси.

Натижаларнинг жорий қилиниши. Иқтисодиёт билимларини ўзлаштириш жараёнини фаоллаштириш технологиясининг назарий ва амалий натижаларидан касб-хунар коллежларида иқтисодиёт билимларни ўзлаштириш жараёнида қўлланилаяпти.

Битирув малакавий ишининг тузилиши ва ҳажми. Битирув малакавий иши кириш, уч боб, етти банд, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан иборат бўлиб, 76 бетни ташкил этади.

I.Боб. Таълим жараёнини фаоллаштиришда педагогик технологияларнинг урни ва унинг назарий асослари

1.1.Таълимга технологик ёндашув концепциясининг келиб чиқиш тарихи ва унинг концептуал асослари

Таълим-тарбия мазмуни, мақсад ва вазифалари даврлар ўтиши билан кенгайиб бориши натижасида унинг шакл ва усуллари ҳам такомиллашиб бормокда. Ҳозирда инсон фаолиятининг асосий йўналишлари шу фаолиятда кўзда тутилган мақсадларни тўлиқ амалга ошириш имкониятини берувчи яхлит тизимга, яъни технологияларга айланиб бормокда. Худди шу каби ҳозирги вақтда таълим-тарбия соҳасида ҳам замонавий педагогик технологияларга амал қилина бошланди.

Вақт ўтиши билан педагогик технологияларни қўллаш даражаси кенгайиб бориши натижасида мазмуни ҳам тегишлича ўзгариб борди. 1979 йилда АҚШнинг педагогик технологиялар ва коммуникациялар ассоциацияси педагогик технологиялар маъноси тўғрисидаги баҳс-мунозараларга якун ясаб, уларнинг расмий таърифини эълон қилди: "Педагогик технология одамларнинг ғояларни, билимларни ўзлаштириш таълим оловчи бошланғич таъминлаш баҳолаш ва бошқариш фаоллигини таянч воситаларини ўз ичига қамраб олган мажмуавий интегратив жараёндир.

Ҳозирги пайтда барча педагог-психолог олимлар педагогик технологияларга берилган энг мукаммал таъриф - бу ЮНЕСКОнинг қуйидаги таърифи, деб тан олишади: "Педагогик технология билим бериш ва уни эгаллашда техника ва инсон ресурсларини ўзаро узвий боғлиқ ҳолда куриб, бутун таълим жараёнини лойиҳалашда ва амалда қўллашда мажмуавий ёндашув усулидан фойдаланишдир. Юқорида келтирилганлардан хулоса шуки, педагогик технологияларнинг асосий тушунчаси, ўқув жараёнига мажмуа сифатида ёндашишдир. «Бунда таълим-тарбияда иштирок этувчи барча нарс ва ҳодисалар ўзаро функционал боғлиқликда бўлиб, бир бутунликни, яъни мажмуани ташкил қилади. Педагогик жараён мажмуининг муайян бир вақт мобайнида босқичма-босқич амалга оширилиши педагогик технология дейилади».

Кўриниб турибдики, таълим технологияси асосини, таълим жараёнини, унинг самарадорлигини ошириш ва таълим оловчиларни, берилган шароитларда ва ажратилган вақт ичида лойиҳалаштириладиган ўқув натижаларига эришишларини кафолатлаш мақсадида тўлиқ бажариш ғояси ташкил этади.

Ҳозирги вақтда педагогик технология таълим беришнинг техник воситалари ёки компьютердан фойдаланиш соҳасидаги тадқиқотлардек қаралмай, балки бу таълимий самарадорликни оширувчи омилларни таҳлил қилиш йўли орқали, йўл ва материалларни тузиш ҳамда қўллаш орқали, шунингдек қўлланиладиган усулларни баҳолаш орқали таълим жараёни принципларини аниқлаш ва энг мақбул йўллари ишлаб чиқиш мақсадидаги тадқиқотдир". Таълимни замонавий педагогик технологиялар асосида

такомиллаштириш хусусида сўз юритар эканмиз, аجدодларимиз ўзлигини англаш учун тинмай ақлий кураш олиб борганлигини кўрамиз.

Тарихий нуқтаи назардан олиб қаралганда, замонавий педагогик технологиялар илдизлари жуда қадим замонларга бориб тарқалади, чунки одамзод ўз ақл идрокига эга бўлган даврдан бошлаб кишилиқ жамиятини сақлаб қолиш ва тараққий эттириш учун ёш авлодга таълим-тарбия бериш тажрибаларини у ёки бу тарзда ўргатмоқда. Бу жараён таркиб топиб, анъана тусини олган ва ҳаётда сайқал топиб ҳозирги педагогик технологиялар даражасига кўтарилди.

Демак, педагогик технологияларнинг илк бор таркиб топиши, унинг дастлабки элементларининг ҳосил бўлиши ва такомиллашуви жуда қадим замонларга бориб тақалади. Зеро, педагогик технологияларда одамлар ёш авлодга таълим-тарбия бериш фаолияти билан шуғуллана бошлаган даврдан шаклланган бўлиб, узоқ ривожланиш ва тараққиёт йўлини босиб ўтган, деб ҳисоблаш мумкин.

Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида ташкил этилган мактаб ва мадрасаларда савод ўргатиш технологиясининг қуйидаги бир неча усуллари шаклланган ва амалда қўлланиб келинган:

Товуш усули (усули савтия) - арабча ҳарфларни овозлар билан танитиш. Бу усулни қўллаш билан талабаларда илмий билиш методлари (киёслаш, ажратиб олиш, солиштириш, умумлаштириш кабиларга хос лаёқат (кўникма) ва малакалар ривожланиб боради. Махмудхужа Бехбудий (1875-1919) Туркистон жадиidlари орасида биринчилардан бўлиб савод ўргатишда товуш усулини амалда қўллади.

Товуш усулида жадид мактаблари учун Мунавварқори Абдурашидхонов (1878-1931) 1907 йилда "Адаби аввал" ("Биринчи ўқитувчи") алифбо дарслигини ва "Адаби соний" ("Иккинчи ўқитувчи") ўқиш китобини; Саидрасул Саидазий (1864-1933) "Устоиди аввал" дарслигини яратди.

Йигирманчи асрнинг 30-йилларида АҚШ таълим тизимида аудиовизуал ўқитиш дастурлари киритила бошланди. Бу нафақат таълимда технологик инқилобга асос солди, балки янги фан-педагогик технология (ПТ)нинг мазмун-моҳияти, предмети, концепциялари, таърифлари, тузилиши, парадигмалари, коннотациялари ва ривож-ланиш манбалари ҳақида кўплаб мунозараларга сабаб бўлди.

Бу мунозаралар асосида ПТ муаммолари бўйича нашр этилган илмий-услубий адабиётлар, шу жумладан, 20 дан ортиқ махсус журнал (British Journal of Educational Technology, UK; Educational Technology, USA, Japan, Italy; Educational Communication and Technology, USA; Journal of Educational Technology terms, USA; Media and Methods, USA; PLET (since 1989- ETTI), JK; School Technology, UK; Teachtrends, USA; The Computing Teacher, USA; The Technology Teacher) ларда баён этилган ғоялар, шунингдек, 60-йилларда АҚШ, Буюк Британия, Франция, Италия, Япония ва бошқа мамлакатларда яратилган ПТ инфратузилмаси ҳақидаги мулоҳазалар ётади. ПТ инфратузилмаси маҳаллий шарт-шароитлар эътиборга олиб ташкил этилган ПТ марказлари тармоғини, ПТ бўйича миллий ва халқаро марказларни, ПТ

уюшмалари ва институтларини (уларда махсус дастурлар асосида касбий маҳорати юксак педагог-технологлар жадал суръатлар билан тайёрланмоқда) қамраб олади. Юқорида кўрсатиб ўтилган дастурларни фаол ишлаб чиқиш натижасида ПТ тушунчалари маъносини аниқлаштириш жараёни тезлашиб кетди. 70-80-йилларда чоп этилган деярли барча педагогик энциклопедияларга, шунингдек, бошқа нашрларга ПТ ҳақидаги кўплаб мақолалар киритилди. Албатта, бунга боғлиқ ҳолда "педагогик технология" тушунчасини тадрижий тақомилига қизиқиш ҳам ортди. Уни таҳлил этиш эса тизимдаги технологик тенденцияларни олдиндан айтиш имконини беради.

Хўш ПТ ривожланишининг жорий белгисини нимада кузатиш мумкин? Энг аввало, биз буни "таълимдаги технология" (technology in education) иборасининг "таълим технологияси" (technology of education), кейин эса, педагогик технология (educational technology) тарзида ўзгариши ёки ифодаланишида кузатишимиз мумкин. Бу педагогик атама мазмунининг ўзгариши тахминан уч даврни ўз ичига олади.

Биринчи давр (50-йилларнинг боши ва ўрталари) таълим муассасаларида ахборотларни тақдим этишнинг техник воситалари -товушни ёзиб олиш ва қайта эшиттириш, тасвирларни акс эттириш воситалари, бошқача айтганда, "аудиовизуал воситалар"нинг пайдо бўлиши билан характерланади.

Иккинчи давр (50-60 йилларнинг ўрталарида) ўқитиш жараёнига технологик ёндашувнинг татбиқ этилиши билан характерланади. Бу

ёндашувнинг назарий асоси дастурли ўқитиш ғояси ҳисобланади. Унинг технологик асосини ўқув мақсадлари учун махсус мўлжалланган аудиовизуал воситалар (тескари боғланиш воситалари, электрон синфлар, ўқитиш машиналари, лингафон хоналар, тренажёрлар ва бошқалар) ташкил этади. Бу даврда "таълим технологияси" дейилганда муқаррар равишда олдиндан режалаштирилган натижага олиб келувчи педагогик жараённинг илмий тавсифи (восита ва усуллар мажмуи) тушунила бошланди. Учинчи давр (70-йиллар) ПТ базасининг кенгайиши билан характерланади. ПТ асосини яратишда информатика, телекоммуникация назарияси, педагогик квалиметрия, тизимли таҳлил ва педагогика фанлари ютуқлари (ўқитиш технологияси, билиш фаолиятини бошқариш назарияси, ўқув жараёнини оптималлаштириш, педагогик меҳнатни илмий ташкил этиш)га таянилди. ПТнинг методологик асоси ўзгарди, оғзаки ўқитишдан аудиовизуал ўқитишга ўтилди. Касбий маҳорати юксак педагог-технологлар тайёрланди. Педагог-технологларни тайёрлаш давомида янги аудиовизуал воситалар, масалан, видеомагнитофон, каруселли кадропросктор, поле-экран, электрон доска, электрон схемалар тизими фломастер билан ёзиш учун блокнот доска, товуш ва тасвир синхронизаторлари ва бошқа техник воситалар оммавий тарзда ишлаб чиқила бошланди. Бу даврда ўқув жараёни технологияси тизимли ёндашув асосида яратила бошланди. Тадқиқотчилар ПТни ўқув жараёнини фан ва техниканинг энг янги ютуқлари асосида оптималлаштириш тамойилларини ўрганиш, ишлаб чиқиш ва амалда қўллаш тарзида тушунди.

Ушбу жараённинг характерли хусусияти компьютер лабораторияси ва дисплей синфларини яратиш, педагогик дастурий воситалар сони ва сифатининг ортиши, интерфаол видео тизимларидан фойдаланиш билан белгиланади.

ПТ мазмуни ўзгаришини шартли равишда даврларга ажратиш ПТ ривожланиш тарихининг маълум босқичларига узвий боғлиқ.

1946 йилда АҚШнинг Индиана штатидаги университетга аудиовизуал таълим киритилган (муаллиф Л.К.Ларсон).

1954 йилда дастурли ўқитиш режаси асослаб берилган (муаллиф - профессор Б.Ф.Скиннер).

1961 йил Жанубий Калифорния университетида ўқитиш технологияси бўлими очилган (бўлим раҳбари -Д.Д.Финн).

1968 йил ЛОГО дастурлаштириш тили ишлаб чиқилган ва таълими. Муассасасида татбиқ этилган (АҚШдаги Массачусет технологик институти, раҳбар С.Пейперт).

1976 йил биринчи шахсий компьютер "Эппл" яратилди (муаллифлар-С.Жобс, С.Уозник).

1991 йил. Дисплейли синфларда ўқув мақсадлари учун махсус дастурий воситалардан фойдаланилган.

1990 йил. Таълимда интерфаол технологиялар қўлланилган.

ПТ моҳияти ҳақида камида ярим аср давом этган илмий мунозаралар мазмуни турли муаллифлар, педагогик комиссиялар ва уюшмаларнинг таърифу тавсифларида ўз аксини топди. ПТ моҳияти ҳақида бир-бирига қарама-қарши икки нуктаи назар мавжуд. Мунозаранинг асосий сабаби ҳам худди ана шунда. Барча муаллифлар ПТни ўқитишнинг замонавий воситалари мажмуаси деб ҳисоблашса, бошқалари эса уни коммуникация жараёни, деб эълон қилдилар. Айрим гуруҳдаги муаллифлар ўқитиш воситалари ва жараёнини ПТ тушунчасида бирлаштириб, уларга бир бутунликда қарайди.

Лондон университетида ташкил этилган аудиовизуал марказ директори М.Кларк ПТнинг дастлабки маъносини қўйидагича изоҳлаган: "ПТ-таълим соҳасида ихтиролар, саноат буюмлари ва ҳозирги замон технологиясининг асосий қисми ҳисобланмиш жараёнларни қўллаш". Ушбу таъриф "таълимда технология" атамасини замонавий нуктаи назардан тушунишни ифода этади. Чунки бунда унинг маъноси ўқитишда қўлланиладиган нопедагогик буюмлар ва жараёнлар сифатида талқин этилади.

Педагогик технологияларнинг эътироф этилиши даврларини уч босқичга ажратиш мумкин.

Биринчиси - педагогик технологияларни ўрганиш объекти сифатида эътироф этилиши. 1946 йилда АҚШнинг Индиана университетида аудиовизуал таълим режаси киритилди (муаллиф Л.Ларсон). Бу таълим масканида 30-йиллардаёқ талабаларга педагогик технология бўйича сабоқ берилган бошланган эди. Лекин бу вақтгача педагогик технологияни жорий этиш бўйича бирорта ҳам мукамал дастур ишлаб чиқилмаган эди. Л.Ларсон биринчи марта мутахассислар тайёрлашнинг аудиовизуал режасини

киритди. Индиана университетида киритилган аудиовизуал режа ҳамда Шимолий Америкадаги бошқа университетларда киритилган курслар мазмунида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, аудиовизуал воситаларни қўллаган ҳолда ўқув жараёнини бошқариш ва бошқа масалалар акс этган (Ely D.P. Educational: Field of study. In: International Encyclopedia of Educational, v. 1-10, v. 3. Oxford: Pergamon press, 1985. p. 1616).

Иккинчиси - педагогик технологияларнинг касбий категория сифатида эътироф этилиши. 1954 йилда дастурли ўқитиш ғояси асослаб берилди (муаллиф-Б.Ф.Скиннер) ва бу ҳол педагогик технологиядаги устуворликларнинг ўзгаришига сабаб бўлди. Унинг асосида ўзгаришни "стимул - реакция" схемаси бўйича мустаҳкамлаш концепцияси ётади.

Б.Ф.Скиннер томонидан ишлаб чиқилган дастурли ўқитиш (ДЎ) моделида ўқитувчига босқичма-босқич ўқитишнинг чизикли технологияси (мавзу- қадамлар - кадрлар) таклиф этилди. Бунда тескари боғланиш, яъни жорий этилган топшириқларнинг тўғрилигини тезда назорат қилиш ва хатога йўл қўйилган ҳолларда аввалги қадамга қайтиш назарда тутилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилган даврда ДЎ ғояси педагог-технологиялар тайёрлашнинг кўплаб режаларини қамраб олди. Аммо "ўқитиш технологияси" атамасининг муаллифи, шубҳасиз, Д.Д.Финн бўлиб қолди. У 1963 йилда Жанубий Калифорния университетида "Ўқитиш технологияси" бўлимини ташкил этди.

Учинчиси - педагогик технологияларнинг педагогикадаги назарий билимлар тармоғи сифатида эътироф этилиши. Бу босқичнинг муҳим белгиси шундан иборатки, бу давр (60-70 йиллар)да педагогик технология муаммоларини тадқиқ этишга тизимли ёндашув татбиқ этилди, шунингдек, мутахассисларнинг аудиовизуал таълим ва дастурли ўқитиш бўйича нуқтаи назарлари бир-бирига яқинлаштирилди. Бу даврни келишув (консолидация) даври ҳам деб аташади (1967-1972 йиллар). Бундан ташқари, бу вақтда педагогик технология ҳақида турли концепциялар ва парадигмалар оммавийлашди.

Бу босқичнинг илк даври 1960 йилга тўғри келади. Тўғрироғи, 60-йил бу босқичнинг санок боши ҳисобланади. Чунки худди ўша йили АҚШда биринчи марта "Педагогик технология" (Educational Technology) бўйича махсус назарий журнал нашр этилди. Унда технология ва таълимнинг ўзаро муносабати ҳамда уларнинг жамиятда тутган ўрни ҳақида ва педагогик технология муаммоларининг назарий таҳлилига бағишланган иккита илмий иш эълон қилинди. Биринчиси АҚШ ўқитиш воситалари бўйича мутахассислар касбий уюшмасининг Аудиовизуал таълим бўлими президенти Д.Д.Финнинг "Технология ва ўқитиш жараёни" номли маърузаси эди. Иккинчиси катта ахборот нашри булиб "Ўқитиш машиналари ва дастурли ўқитиш" деб номланган. Бу илмий иш И.А.Ламсдейн ва Р.Глейзернинг таҳрири остида нашр этилган (Lumsdaine A.A.Glas-ser (eds). Teaching machines and Programmed Learning: A Source Book. Department of Audiovisual instruction. National Education Association, Washington, DC. 1960.572pp.)

Ҳар

иккалаишда ҳам педагогик технология ривожланишининг эски концепция ва тенденцияларидан янги сига ўтиш жараёни таҳлил этилган.

Ҳозирги вақтда педагогик технологияларни эътироф этишнинг тўртинчи босқичи давом этмоқда. Бугунги кунда педагогик технологиялар фанлараро бирикиш (конгломерат) сифатида тан олинмоқда. У педагогик билимларнинг маъқул бўлган барча тармоқлари базасида амал қилади ва ўзининг илмий тушунчаларини бойитишда бошқа фанлар (кибернетика, мантик, социология, информатика, оптика, акустика, касбий менежмент) ютуқларидан фойдаланади.

Бу босқичнинг бошланиши 1970 йилларга тўғри келади. Бу даврда П.Д.Митчелл ўз тадқиқоти натижалари ҳақида матбуотда кўплаб мақолалар эълон қилди. У ўзининг илмий изланишлари натижасида "педагогик технологиянинг фанлараро боғланиш тенденцияси ортгани ва бунинг натижасида ПТ маъносининг ғоявий йўналишлари кенгайгани" ҳақида хулоса чиқарди (Mitchel P.D. Educational Tehnology: Pancebo Bajpai A.C. and Leedham. (Eds). Aspects of Educational Tehnology, 4. London: Pitham, 1970).

Замонавий педагогик технологиялар тушунчасининг моҳиятини ёритувчи турли қарашлар ва турли таърифлар мавжуд бўлиб, улардан айримларини кўриб чиқамиз:

Педагогик технология - ўқитишнинг, таълимнинг шакллари, методлари, усуллари, йўллари, тарбиявий воситаларнинг махсус йиғиндиси ва компоновкаси (жойлашуви)ни белгиловчи психологик тартиблар (установкалар)лар мажмуаси; у педагогик жараённинг ташкилий-услубий воситаларидан иборат (Б.Т.Лухачёв).

Педагогик технология- ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган талаба шахсини шакллантириш жараёнининг лойиҳасидир (В.П.Беспалько).

Педагогик технология - таълимнинг режалаштириладиган натижаларига эришиш жараёни тафсилоти (И.П.Волков).

Таълим технологияси - дидактик тизимнинг таркибий жараёнли қисми (М.Чошанов).

Педагогик технология - ўқув жараёнининг талабалар ва ўқитувчи учун сўзсиз қулай шароитлар таъминлашни лойиҳалаш, ташкил қилиш ва ўтказиш бўйича ҳамма деталлари ўйлаб чиқилган биргаликдаги педагогик фаолият модели (В.М.Монахов).

Педагогик технология - бу билим бериш ва уни эгаллашда техника ва инсон ресурсларини ўзаро узвий боғлиқ ҳолда кўриб, бутун таълим жараёнини лойиҳалашда ва амалда қўллашда мажмуали ёндашув усулидан фойдаланишдир (ЮНЕСКО).

Педагогик технология - педагогик мақсадларга эришиш учун фойдаланиладиган барча шахсий, ускунали ва методологик воситаларнинг тизимли йиғиндисини ва уларнинг амал қилиш тартибини билдиради (М.В.Кларин).

Педагогик технология, бу - сўзсиз риоя қилиш энг юкори натижани кафолатлайдиган кўрсатмалар эмас, балки қонуниятлар бўлиб, уларнинг амалий аҳамиятидан иборат (В.Ю.Питюков).

Педагогик технология - бу тизимли фикр юритиш усулини педагогикага сингдириш, бошқача қилиб айтганда, педагогик жараёни муайян бир тизимга келтиришдир (Сакомато).

Педагогик технологиянинг моҳияти дидактик мақсад, талаб этилган ўзлаштириш даражасига эришишдан иборат бўлиб, уни тадбиқ этишни ҳисобга олган ҳолда таълим жараёнини илгаридан лойиҳалаштиришда намоён бўлади (У.Нишоналиев).

Педагогик технология - бу ўқитувчи (тарбиячи)нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи-талабаларга муайян шароит ва кетма-кетликда таъсир кўрсатиш ва бу фаолият маҳсули сифатида уларни олдиндан белгиланган сифатларини шакллантириш жараёнидир (Н.Сайдахмедов).

Педагогик технология - бу жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб, шахснинг олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларини самарали шакллантирувчи ва аниқ мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнига тизим сифатида қараб, уни ташкил этувчилар, яъни ўқитувчи (педагог)нинг ўқитиш воситалари ёрдамида таҳсил олувчиларга маълум бир шароитда муайян кетма-кетликда кўрсатган таъсирини ва таълим натижасини назорат жараёнида баҳолаб берувчи технологиялашган таълимий тадбирдир (Б.Г.Зиёмухаммадов).

Педагогик технолгия бу - объектив, моддий жараён. Агар биз ўқув-тарбия жараёнидан унинг объектив, моддий (субстанциялик) жиҳатини ажрата олсак, шунда биз технологияга, энг камида, унинг тафсилотига эга бўламиз (В.К.Дьяченко).

Педагогик технология - бу ўқитишга ўзига хос янгича (инновацион) ёндашувдир. У педагогикадаги ижтимоий - муҳандислик тафаккурининг ифодаланиши, технократик илмий онгнинг педагогика соҳасига кучайтирилган тасвири, таълим жараёнининг муайян стандартлашуви ҳисобланади (Б.Л.Фарберман).

Педагогик технология - турли муаллифлар (манбалар)нинг барча таърифлари мазмунини ўзида мужассам этувчи умумлаштиришдан иборат (Г.К.Селевко).

Замонавий педагогик технологияларнинг ҳозирги кунда шундай турли-туман таърифлари мавжудлиги натижасида бу масаланинг ечимини қуйидагича ўзига хос усулда ҳал қилиш тўғрисида ҳам таклиф билдирилган.

Замонавий педагогик технологиялар тушунчаси кўп қиррали бўлиб, унга педагогик, психологик, дидактик, ташкилий, иқтисодий, ижтимоий, экологик ва бошқа нуктаи назарлардан ёндашиш мумкин.

Ҳозир таълим-тарбия соҳасида ривожланиб бораётган йўналишлардан бири - замонавий педагогик технологияларни ўқув жараёнида қўллаш бўлиб, уни амалга ошириш долзарб вазифалардандир. Маълумки, таълим-тарбия жараёни катта авлод томонидан ўз билим ва тажрибаларини ўсиб келаётган авлодга ўргатишдан иборат бўлиб, бу жараёнда, асосан, инсон ҳаёти учун зарур ахборотларни авлоддан-авлодга узатиш амалга оширилади.

Замонавий педагогик технологиялар таълим-тарбия жараёни сифатида иштирокчиларнинг фаолиятлари орқали амалга оширилади. Бу жараённинг пировард мақсади баркамол инсонни шакллантириш ва ривожлантириш бўлиб, асосан қуйидагилардан таркиб топади:

- таълим-тарбия бериш;
- ахборотларни авлоддан-авлодга узатиш;
- мустақил фикрлашга ўргатиш;
- билим, кўникма, малакаларни ўргатиш ва ўзлаштирилишига эришиш;
- турли методикаларни қўллаш ва такомиллаштириш;
- диагностика, мониторинг олиб бориш;
- таълим-тарбия жараёнида инсонпарварлик, халқпарварлик, мафкуравий тамойилларга асосланади;
- ўқувчи ўзининг жамоанинг тайёргарлик даражасини, психологик, физиологик, ёш хусусиятларини, гигиеник талабларни ҳисобга олиш;
- таълим менежменти, маркетинги талаблари ва ҳулосаларини, ижтимоий мотивларни ҳисобга олиш.

Замонавий педагогик фаолият ва унинг методикалари кўринишида педагогик технологиялар ўзини тўлиқ намоён қилади. Замонавий педагогик технологияларнинг ҳаракатга келиши ва ундан кўзда тутилгач натижага эришиш фақат педагогик фаолият жараёнида амалга оширилади. Чунки замонавий педагогик технология ва педагогик фаолият бир-бири билан узвий боғлиқ тушунчалар ҳисобланади ва уларнинг бири иккинчисисиз ўз маъносини ва аҳамиятини йўқотади.

Ўқув фанларининг сони кўплигини ҳисобга олганда, педагогик фаолиятнинг кўп қисми хусусий (ўқув фанлари) педагогик технологиялар учун сарфланади. Шунинг учун хусусий фанлар даражасидаги замонавий педагогик технологиялар кўпроқ тарқалган. Шу айтилганлар асосида замонавий педагогик технология, энг аввало, педагогик фаолият ва унинг методикалари кўринишида намоён бўлади ва ривожланиб боради, деб ҳисоблаш мумкин.

Замонавий педагогик технологияларнинг йўналишлари кўп бўлиб, улардан баъзиларини келтириб ўтамиз.

Ҳозирги анъанавий таълим XVII асрда Я.А.Коменскийнинг дидактик тамойиллари асосида шаклланиб, ҳозирда мактабларда энг кўп қўлланаётган синф-дарс тизимидан иборат. Замонавий педагогик технологиялар асосан шу тизимни турли йўналишларда такомиллаштириш мақсадлари яратилиб, ҳозирда ривожланиб бормоқда.

Педагогик жараёни такомиллаштириш, уни талаба шахсига йўналтиришга асосланган замонавий педагогик технологиялар: ҳамкорлик педагогикаси, таълимнинг инсонпарварликка асосланган технологияси ва бошқалар.

Талаба фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштиришга асосланган замонавий педагогик технологиялар. Муаммоли таълим, ўйинлар, таянч сигналлар, конспектлар, технологиялар ва бошқалар.

Ўқув материални дидактик жиҳатдан такомиллаштириш ва қайта ишлаб чиқишга асосланган замонавий педагогик технологиялар. Бу технологиялар ўрнатилаётган билимларнинг дидактик тизими чуқур мазмунга эга бўлиши, билимларга тизимли нуқтаи назардан ёндашиш, ўқувчиларга билимларни эгаллашнинг энг мақсадга мувофиқ йўлларини ўргатиш каби тамойилларга асосланади.

Ўқув жараёнини самарали бошқариш ва ташкил қилишга асосланган замонавий педагогик технологиялар. Бу технологияларга табақалаштирилган, индивидуаллаштирилган, дастурлаштирилган таълим технологиялари, таълимнинг жамоа усули, компьютерли таълим технологиялари кабилар киради.

Табиатга мувофиқлаштирилган замонавий педагогик технологиялар. Буларга талабанинг таълим-тарбия жараёнини ташкил қилишнинг табиий имкониятлари ва бошқа табиатга мувофиқ имкониятлардан тўлиқ фойдаланиш амалга оширишга асосланган “замонавий педагогик” технологиялар киради.

Замонавий ривожлантирувчи таълим технологиялари. Буларга ўқувчи-талаба шахсининг ижобий сифатларини, айрим соҳалардаги билимларини, ижодий қобилиятларини ривожлантириш технологиялари киради.

Булардан ташқари хусусий (уқув фанлари), муқобил ҳамда муаллифлик замонавий педагогик технологиялари йўналишлари ҳам мавжуд.

Шунингдек, ҳозирда замонавий педагогик технологияларнинг турли йўналишлари мавжуд бўлиб, улардан асосийлари эмпирик, когнитив, эвристик, креатив, инверсион, интегратив, адаптив, инклюзив педагогик технологиялардир. Бу йўналишларнинг асосий хусусиятлари қуйидагича:

Эмпирик - сезги аъзолари орқали билим олиш. Бу технологияда асосий эътибор сезги аъзоларининг табиий ривожланганлик имкониятларига таянган ҳолда билим бериш ва уларни янада такомиллаштириб боришга қаратилади.

Когнитив - атрофдаги олам тўғрисидаги билимлар доирасини кенгайтириш технологияси. У табақалаштирилган (таркибий қисмларга ажратиб ўрганиш) тафаккурни шакллантиради. билиш эҳтиёжларини ривожлантиради.

Эвристик - йўналтирувчи саволлар бериш йўли билан таълим бериш лозим. Топқирлик, фаолликни ривожлантиришга хизмат қилувчи, ўқув-изланиш таълим методи бўлиб, оптималлашган (бир неча вариантлардан энг маъқулини, мосини, мувофиғини танлаш) тафаккурни ривожлантиради.

Креатив - тадқиқот характериға эга бўлиб, ўқувчи-талабаларда мақсадга йўналтирилган ижодий тафаккурни жадал ривожлантиради.

Инверсион - ахборотларни турли томондан ўрганиш, ўрнини алмаштириш хусусиятига эга бўлиб, тафаккур (фикрлаш) тизимини шакллантиради.

Интегратив - ахборотларни ташкил қилувчи чексиз куп кичик қисмларнинг ўзаро ажралмас боғлиқлиги, уларнинг яхлитлиги, бир бутунлиги асосида ягона тўғри хулосани аниқлаш.

Адаптив — ахборотларни ва улардан фойдаланиш жараёнини ўрганиш ҳамда ўргатиш учун қулайлаштириш ва мослаштириш асосида кутилган натижага эришиш.

Ҳозирда замонавий педагогик технологиянинг юқорида айтилганларидан ташқари мутахассислар томонидан тажриба ва синовлар олиб борилаётган бошқа йўналишлари ҳам мавжуд.

Педагогик амалиётда янги йўл ва воситаларини жадал татбиқ этилаётганлигини кузатиш мумкин. Бироқ баъзи таълим шакл ва фаол усуллар ўрнига бўлинмас таълимий технологиялар зарур. Лекин таълимий жараёни технологияли лойиҳалаштириш ва режалаштиришни, фақат технологик билим, кўникма ва малакаларга эга бўлган ўқитувчи бажара олиши мумкин.

Технологик билимлар тизими қуйидаги ташкил этувчилардан иборат:

>тушунчага оид қисм - технологиялаштиришнинг мураккаброқ бўлган тоифа ва қоидаларини ўрганишга йўл;

>таълим технологиясининг таркибий қисм ва ҳаракатланувчи тузилмаси - таълим жараёнини башоратлаш ва лойиҳалаштириш асоси тўғрисида тушунча;

>таълимий технологияларнинг концептуал асослари - ҳар қандай таълим технологияси негизига педагогик ва психологик фанлар ютуғида ифодаланган педагогик ғоя асос бўлади;

>мақсадий белгилаш - агар педагогик вазифалар аниқланган бўлса ва ўқув фаолиятининг якуний натижалари бир маънода ифодаланган бўлса, бошланиш шартлари маълум бўлса, таълим жараёнини лойиҳалаштириш мумкин;

>таълим бериш модели - мақбул йўллар (усул ва шакллар) ва воситалар йиғиндиси - мавжуд шароитлар ва белгиланган вақтда объектнинг бошланғич ҳолатини ўзгартириш бўйича кўзланаётган натижаларга эришиш кафолати;

бошқарувнинг йўл ва воситалар йиғиндиси: башоратлаш, лойиҳалаштириш, режалаштириш, ташкиллаштириш, назорат ва баҳолаш, шунингдек тезкор ўзгартириш тўғрисида бошқарув ҳулосасини қабул қилиш мақсадида таълим жараёнини узлуксиз ва мунтазам кузатиш - мониторинг.

Ҳар бир йўл ва восита ўқитувчи-технолог томонидан, у интилаётган, якуний натижага эришишга кўринарли қўшган ҳиссаси томони билан баҳоланиши зарур. Қоиданинг мақбуллигини талқин қила туриб, эътиборни нафақат унга, уни қўллашни назарда тутувчи вазият ёки шароитларга қаратиш зарур. Гап шундаки қоидалар одатда, формула эмас, бошқарув хусусиятга эга бўлади, модомики уларни қўллаш мумкин булган, таълим жараёни шароитида айрим ноаниқликлар бор. Бундан ташқари, аввалда шу нарсани ўқув вазиятида қўллаб, муваффақиятга эришган ўқитувчи-амалиётчи ёки ҳаммага маълум бўлган таълим бериш технологиясининг муаллифида, шунингдек умумлаштиришдаги хатоликлар тарқалган. Моҳият шундаки, барча турли-туманликдан мавжуд шароитда ва ўқув режасида берилган вақтда кўзланаётган натижага эришишни кафолатли таъминлайдиган, сунгра эса ундан шу шароит учун мос келадиган, таълим бериш технологиясининг -

ягона мажмуини лойиҳалаштириш мумкин бўладиган, ахборот, мулоқот ва бошқарувнинг шундай йўл ва воситаларини баҳолаши, фарқлаши ва танлашни уддалаш муҳим.

1.2 Таълим тизимини технологик асосга ўтказиш жараёнида талабалар фаоллигини ошириш йўналишлари.

Ўзбекистон Республикасида давлат таълим стандартлари яратилиши ва амалиётга жорий қилиниши замонавий педагогик технологиялар кенг қўллаш учун муҳим асос бўлди. Ҳозирда қўлланилаётган педагогик технологиялар уз моҳиятига кўра педагогика фани ва амалиёти ютуқларининг синтезини, илгариги тажрибанинг анъанавий элементлари билан жамият тараққиёти, жамиятни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш натижалари йиғиндисини ифодалайди. Унинг манбалари ва таркибий қисмлари қуйидагилар:

- ☐ ижтимоий ўзгаришлар ва замонавий педагогик тафаккур;
- ☐ педагогика, психология, ижтимоий фанлар;
- ☐ Ватанимиз ва хорижий мамлакатларнинг таълим-тарбия соҳасидаги илгариги ҳамда замонавий тажрибалари;
- ☐ турли халқларнинг ривожланиши давомида шаклланган ва улар томонидан амал қилиб келинаётган халқ педагогикаси (этнопедагогика) анъаналари.

Замонавий педагогик технологияларни ўз мақсади, мазмуни, қўлланадиган методлари ва воситаларини қуйидаги белгиларга кўра таснифлаш мумкин:

- қўлланилиш даражасига кўра;
- фалсафий асоси бўйича;
 - асосий ривожлантирувчи омил бўйича;
- ўзлаштириш концепцияси бўйича;
 - шахсий белги-сифатларига кўра йўналганлиги бўйича;
 - мазмун хусусиятлари бўйича;
 - бошқарув тури бўйича;
 - болага ёндашув бўйича;
 - кўп қўлланиладиган методлар бўйича;
 - асосий ривожлантирувчи омил бўйича: оциоген, яъни асосий эътибор жамиятнинг фаол аъзолари бўлган баркамол инсонларни тарбиялашга қаратилган, шубҳасиз бир вақтда биоген омилларга, яъни шахснинг ҳар томонлама ривожланишига ҳам эътибор қаратилган ҳолда;
- ўзлаштириш концепцияси бўйича: ассоциатив-рефлетор булиб суггестия (намуна, мисол, ўрнак, ибрат кўрсатиш)га таянган ҳолда;
- Шахсий белги-сифатларига кўра йўналганлиги бўйича: ахборотли, яъни билим, малака кўникмаларни шакллантириш ва мустаҳкамлашга йўналтирилган;
- Мазмун хусусиятлари бўйича дунёвий, технократик, умумтаълим мазмунда бўлиб, таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш ва олиб боришда дидактикага марказий ўрин берилади;

- Бошқарув тури бўйича: анъанавий-мумтоз (классик) бўлиб, унга таълимнинг техника воситалири қўшилган;

- Болага ёндашув бўйича: авторитар;

- Кўп қўлланиладиган методлари бўйича: тушунтириш иллюстрациялаш;

- Таълим оловчилар тоифалари бўйича: оммовий.

Шу билан бир вақтда, жамиятнинг ривожланиши алоҳида мамлакатларда ва умуман жаҳонда инсонпарвар фалсафий асосдаги замонавий педагогик технологияларни яратди. Булар ҳам юқорида айтилган белгиларга кўра қуйидагича тасниф қилиниши мумкин: ҳамкорлик педагогикаси, ўйин технологиялари, муаммоли таълим, дастурлаштирилган таълим, гуруҳли технологиялар ва бошқалар.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, замонавий педагогик технология бир канча асосларга эга бўлиб бўлардан энг аҳамиятлилари ижтимоий, фалсафий, методологик, дидактик, педагогик, психологик, физиологик, гигиеник, мафкуравий, ҳуқуқий-меъёрий, иқтисодий, тарихий, назарий, амалий ва бошқа асослар ҳисобланади.

Замонавий педагогик технологиянинг ижтимоий асоси ҳар бир шахс, жамият ва давлатнинг таълим-тарбия соҳасидаги эҳтиёжларидан келиб чиқади ва шу эҳтиёжларни қондиришнинг мақсад ва талабларини, ташкилий шакллари ва усулларини белгилайди. У шахснинг, жамиятнинг ва давлатнинг ривожланишида асосий омиллардан ҳисобланади.

Замонавий педагогик технологияларнинг педагогик асоси замонавий педагогика фанининг илмий хулосаларидан келиб чиқади. Бунда педагогик технологиянинг умумий таркибини тузилиши, мазмуни, шакли, усуллари, воситалари, педагогик жараённинг ташкил қилиниши, олиб борилиши, унинг диагностика, мониторинг, ўқув-мавзу режалар ва шу кабиларнинг илмий жиҳатдан ҳаракат бўлиши таъминланади. Замонавий педагогик технологиялар ҳозирги педагогика фанининг ривожланишида катта ўрин эгаллаб бормоқда.

Замонавий педагогик технологияларнинг психологик асоси психология фанининг илмий хулосалари ва тавсиялари билан белгиланади. Улардан таълим-тарбия жараёнида ҳаракат фойдаланиш орқалигина кутилган натижага эришиш мумкин. Шу сабабли замонавий педагогик технологиялар психология қонунларини тўлиқ ҳисобга олиши талаб қилинади.

Замонавий педагогик технологияларнинг физиологик асоси ўқувчиларнинг турли ёшдаги физиологик хусусиятларини ҳисобга олишдан иборат. Бунда ўғил бола ва қиз болалар физиологиясидаги фарқлар алоҳида ҳисобга олиниши лозим. Замонавий педагогик технологиялар жараёнида физиологик талабларни ҳисобга олиш соғлом авлодни вояга етказишнинг зарурий шарт ҳисобланади.

Бу талаб ва меъёрларга риоя қилиш замонавий педагогик технологияларни амалиётга татбиқ этиш имкониятини яратади. Замонавий педагогик технологияларнинг мафкуравий асоси унинг миллий истиқлол ғояси ва мафкураси тамойилларини ўзида мужассам этиши ва уларни амалга оширишга йўналтирилган бўлишидан иборат. Бунда баркамол инсонни

шакллантиришда мафкуравий тарбиянинг фидойи, мустақил фикрлай оладиган, ҳуққ-атвори билан бошқаларга ибрат бўладиган, билимли, маърифатли, ижтимоий фаол инсонни вояга етказишдан иборат асосий вазифаларни амалга ошириб бориши ҳар бир замонавий педагогик технология учун долзарб масалалардан ҳисобланади.

Замонавий педагогик технологияларнинг ҳуқуқий-меъёрий асоси таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш ва амалга оширишга доир қонуний ва меъёрий ҳужжатлар билан белгиланади. Булар Ўзбекистан Республикаси Конституцияси, "Таълим ҳаракатида"ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, Давлат таълим стандартлари, ўқув режа ва дастурлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим-тарбия соҳасига тегишли Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Халқ таълими вазирлигининг қарор ва буйруқлари, улар асосида тайёрланиб, ўрнатилган тартибда тасдиқланган низомлар, уставлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар ҳисобланади.

Замонавий педагогик технологиялар жараёни иштирокчилари ушбу ҳуқуқий-меъёрий асосларни тегишли даражада билишлари ва амалга ошириб боришлари кўзда тутилади.

Замонавий педагогик технологияларининг иқтисодий асоси таълим менежменти ҳулосалари ва маркетинг тадқиқотлари натижаларига мувофиқ белгиланади. Замонавий педагогик технологиялар ижтимоий соҳадаги фаолият бўлгани сабабли унинг иқтисодий самарасиз ўзига хос тартибларда аниқланади ва таъминот масалалари ҳал қилиб борилади. Замонавий педагогик технологияларнинг иқтисодий асосининг мустаҳкам бўлиши уни амалиётда давом эттириш учун зарурий шарт ҳисобланади.

Юқорида айтилган ва бошқа асослар умумлаштирилса, ҳар бир замонавий педагогик технологияларнинг ўз назарий ва амалий асослари келиб чиқади. Улар алоҳида мақсад, вазифалари, мазмуни, шакл, усул, воситаларига мувофиқ белгиланади.

Таълим шакллари, усуллари, услубий тизимлари хусусий методикалар кўринишида ҳосил бўлиб, улар такомиллашиб бориш жараёнида ўсиб, замонавий педагогик технологияга ўтади.

Замонавий педагогик технологиялар универсал хусусиятига эга бўлиб уни ҳар бир юксак мақсади ўқитувчи томонидан амалга ошириш бир хил даражада бажариш ва кўзда тутилган мақсадга эришиш мумкин. Унинг методикадан асосий фарқи шундаки, методика ўқитиш усуллари ва йўллариининг маълум шахс учун қулай булган мажмуидан иборат. Методика ўқитувчининг билим, кўникмалари, маҳорати, шахсий сифатлари, темпераментига боғлиқ. Буни дастурлаштирилган таълим технология билан турли хусусий фанларда ҳар хил дидактик воситалардан фойдаланган ҳолда жадал ўқитиш методикалари орасидаги фарқни солиштиришда кўриш мумкин.

Таълимнинг кафолатланган натижа берадиган технологик жараёнини яратиш йўлидаги дастлабки қадам 60-йилларда яратилган дастурлаштирилган таълим бўлган эди. Бунда ўқувчи тўлиқ ўзгаришга

эришгунча бажариши лозим бўлган барча вазифалар аниқ кетма-кетликда, батафсил ишлаб чиқилган дастур тузилади. Бу дастур таълим мақсадида кўзда тутилган даражадаги билим ва малакаларни ҳар бир, талаба ўзлаштиришини кафолатлаши лозим. Ўзлаштириш жараёнининг бориши ҳақида ўқитувчи билан бирон ўқувчининг ўзига ҳам ахборот етиб туради. Талаба мантиқий боғланган қисқа вазифаларни маълум кетма-кетликда бажариш орқали деярли хатоларсиз асосий мақсадга етиб бора олади.

Бундай замонавий педагогик технологиялар ўқув жараёнини тўлиқ назорат қилиш имкониятини беради. Бунда мантиқий боғланган қисқа вазифалар кетма-кетлиги таълим жараёнининг алгоритмини ҳосил қилади. Талаба ва ўқитувчи фаолиятининг шундай алгоритм асосида ташкил қилиниши кўзда тутилган мақсадга эришишни кафолатлайди. Таълим жараёнининг шундай тартибда ташкил қилинишини тўлиқ маънода замонавий педагогик технологиялар деб аташ мумкин.

Замонавий педагогик технологиялар таълим олувчилар ва тарбияланувчиларга педагоглар томонидан касбий-педагогик мақсадларни амалга оширувчи таъсир кўрсатилишини ташкил қилиш тизимини белгилайди.

Замонавий педагогик технологиялар педагогик фаолиятни аниқ мақсадлар асосида ташкил қилиш ҳамда унинг технологиклигини назорат қилиш имконини беради.

Замонавий педагогик технологилар тизими педагогик мақсадларнинг аниқ амалга оширилишини таъминлайди.

Замонавий педагогик технологияларнинг асосий белгиси кутилган натижага эришишни кафолатлашдир. Бунинг учун асосий мақсадга эришишнинг ҳар бир босқичида бажарилиши лозим бўлган вазифалар, талаб қилинадиган воситалар ҳамда методларнинг аниқ модуллари ёки алгоритмлари ҳосил қилинади.

Нотехнологик тизим (хусусий методикалар)да эса кутилган натижага ; эришиш кафолатланмайди.

Замонавий педагогик технологиялар рационал асосдаги илмий мезонларга асосланган бўлиши билан бирга, унинг янада ривожланишида интуитив(эмпирик) билимлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Шу маънода технологияни маълум маънода санъатга қиёс қилинади. Демак, хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, педагогик технологиялар бугунги кунда таълим тизимига қўйилаётган талаблар тизимини қондиради. Чунки, давлат таълим стандартларида мутахассисга қўйилаётган умумий талабаларни ҳар бир дарс масштабига туширади ва бу талабларни бирин-кетин изчиллик билан бажарилишини таъминлайди. Натижада анъанавий таълим тизимида тайёрланаётган умумий тушунчага эга бўлган мутахассис ўрнига аниқ билим, кўникма ва малакаларга эга бўлган мутахассисларни етиштириб беришга асос солади. Педагогик технологияларнинг бу жихати унинг заруриятини белгилайди.

Таълим технология элементларини танлаш ва амалга оширишда талабаларнинг ўқув билиш фаолиятларини эътиборга олиш лозим.

Ўқув жараёнида талабалар фаоллигини ошириш йўналишлари – билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб (1-жадвал), унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинади, улар биладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўлиши зарур.

Таълимга фаолиятли ёндашув ва уни амалга ошириш шартлари
(1-жадвал)

Асосий назарий мазмуни	Амалга ошириш шарти
Фаолият-шахсининг ривожланишида асос, восита ва ҳал қилувчи шарт. Бу таълим олувчи шахсининг жараёнли сифатларини шакллантириш, унинг ҳаракатларини фаол-лаштириш ва жадаллаштиришни, ўқув жараёнида унинг барча имконияти, тиришқоқлиги ва ғайратини кенгайтиришни юзага келтиради Фаолият – ўзлаштириш объекти Таълимга шахсий ва ривожлантирувчи ёндашув билан ўзаро алоқада бўлганда амалга ошади	Таълим берувчи вазифасининг ўзгариши: нафақат билим бериш, балки таълим олувчиларни уларни мустақил излаш, таҳлил қилиш, таққослаш, ўзгартиришга, ҳаётий муҳим вазифаларини ҳал этишда қўллаш, барча ҳаётий йўли давомида билимларини тезкор янгилаш ва тўлдиришни ўргатиш. Бунинг учун ўқитувчи барча тўғри ечимларнинг биринчи тоифадаги намойишчиси бўлмасдан, балки ўқув жараёнининг ташкилотчиси, маслаҳатчиси ва назоратчиси бўлиши керак; билимларни етказишнинг кам самарали оғзаки йўллари камайтиришга келтириш. Таълимнинг жуфтлик ва гуруҳли ташкил қилиш шакллари амалга ошириш орқали жараёнда диалог ва полилогда ўзгарувчан томонларда таълим олувчининг юқори фаоллигини таъминлаш; башоратлаш, режалаштириш ва ўқув-билиш фаолиятини ташкиллашатириш бўйича таълим олувчилар мустақил фаолиятини қўллаб-қувватлаш

Интерфаол дарсларда ўқитувчининг асосий диққати талабаларнинг фаолиятини оширишга қаратилган бўлиши керак. Бу услубларнинг ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва талабаларнинг биргаликда фаолият кўрсатиш орқали амалга оширилади.

Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларга:

- талабанинг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва изланишга мажбур этилиши;
- талабаларнинг ўқув жараёнида фанга бўлган қизиқишларини доимийлигини таъминланиши;

- талабаларнинг фанга бўлган қизиқишларини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтирилиши;

- педагог ва талабаларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини доимий равишда ташкил этилишлари киради.

Ўқитувчининг таълим олувчилар билан ҳамкорликдаги фаолияти, синф-дарс тизими доирасида, таълимни ташкиллаштириш шакллари куйидагиларида ўз ифодасини топади:

1. фронтал иш барча таълим олувчилар билан бир вақтда ишлаш;

2. гуруҳларда ишлаш:

- статик жуфтликларда ишлаш;

- гуруҳларда ишлаш;

- гуруҳлараро иш;

- индивидуал ишлаш.

Ушбу ташкилий шаклларнинг ҳар бири жамоавий ва индивидуал таълимни биргаликдаги олиб боришни турлилиги, таълим олувчиларнинг мустақиллик даражасини турлилиги, ўқитувчи томонидан ўқитиш жараёнини бошқаришни турлилиги ва бошқалар билан тавсифланади.

Амалиётдаги оддий қоида шу ҳақда гувоҳлик берадики, назарий дарснинг дастлабки 20 дақиқасида талабаларга янги билимларни бериш амалга оширилади, кейин эса баҳс-мунозара, кичик гуруҳларда ишлаш ва бошқа шу каби ноанъанавий методларни амалга ошириш орқали берилган билим мустаҳкамланиши лозим.

Ҳар қандай ҳолатда ҳам назарий дарс жараёнида, масалан фақат маъруза ўқиладиган вақт 20 дақиқадан ошмаслиги керак.

Чунки ўрганишнинг дастлабки 20 дақиқаси энг самарали, 30 дақиқадан кейин эса ўрганишни давом эттириш мотивацияси тезда пасая бошлайди.

Бу ҳамма таклифлар талабанинг диққатини узоқроқ вақтгача сақлаб туришга хизмат қилади.³

Идрок қилиш пайтида қанча кўп сенсорик (сезги) каналлардан фойдаланилса, эсда олиб қолинган билимларнинг миқдори ва сифати шунчалик юқори бўлади. Агар билимлар фақат «маъруза»лар орқали (пассив тинглаш йўлида) берилган бўлса, унда 3 кундан сўнг уларнинг фақат 25% ни эслаш мумкин ҳолос. Агар у маърузалар ўқиш (тинглаш), намоёйиш ва кўргазмали қилиш (кўриш, ушлаб кўриш ва шу кабилар) орқали берилса ва шу тўғрисида баҳслашилса, унда 3 кундан сўнг 75% ини эсга тушириш мумкин.

Агар билимларни идрок қилишда бир неча сенсорик каналлар биргаликда ишга солинган бўлса, маълумотларнинг қисқа хотирадан узоқ хотирага ўтиш жараёни тезлашади, бу эса билишнинг асоси бўлиб ҳисобланади.

Талабаларнинг ўзлаштириш даражасига ўқитиш методларининг таъсир даражаси:

³ТолиповЎ.Қ, УсмонбоеваМ. Педагогиктехнологияларнингтатбиқийасослари. Т.:”Фан” 2006 йил 76 бет.

1. Маъруза - эшитганимизнинг 5%.
2. Ўқиш - ўқиганимизнинг 10%.
3. Видеоусул, намоёиш - кўрганимизнинг 20%.
4. Тажрибани намоёиш қилиш-кўрган ва эшитганимизнинг 30%.
5. Баҳс-мунозара - муҳокама қилганимизнинг 40%.
6. Машқлар - ўқиган, ёзган, гапирганимизнинг 50%.
7. Ишбоп ўйин, кичик гуруҳларда ишлаш, лойиҳалаш - мустақил ўқиганимизнинг, таҳлил ва муҳокама қилганимизнинг, ҳимоя ва намоёиш қилганимизнинг 75%.

8. Йўналтирувчи матн, муаммоли вазият, бошқаларни ўқитиш - мустақил ўрганганимизнинг, таҳлил ва муҳокама қилганимиз-нинг, бошқаларни ўқитган нарсаларимизнинг 90%.

Юқоридаги маълумотлар шуни кўрсатадики, дарс жараёнида ноанъанавий методлар қўлланилганда, талабаларнинг ахборотни эслаб қолиш кўрсаткичининг энг юқори даражаси 30% ни ташкил этар экан. Ноанъанавий методлар қўлланилганда эса, талабаларнинг ахборотларни ўзлаштириш даражаси янада ортиб боради ва ўқув жараёнида талабалар фаоллигини ошади.

Қуйида таълим жараёнида фойдаланмоқчи бўлган методларни танлаш вақтида ҳисобга олиш лозим бўлган айрим жиҳатларни кўриб чиқамиз.

Ҳар қандай таълимнинг мақсади - билимни ҳамда уни амалда қўллай билиш қўникмалари ва малакаларини шакллантириш, шунга зарур шахс сифатлари ва кўрсатмаларни ишлаб чиқишдир.

Ўқув жараёнида талабалар фаоллигини ошириш йўналишларини ўтказишда талабалар фаоллигини ошириш йўналишлари қуйидагилардан иборат:

1. Қизиқтириш (мотивация)
2. Маълумот бериш
3. Билим бериш
4. Ўрганилган билимларни қайта ишлаш бўйича топшириқлар бериш
5. Анализ ва синтезлар
6. Баҳолаш⁴

Ушбу кетма-кетлик учун вақт одатда касб-ҳунар коллеж ва академик лицейларда⁸⁰ дақиқани ташкил этади. Бунда назарий дарс ўтказишнинг юқорида келтирилган олти босқичини босиб ўтиш шарт. Дарс бошланишидан аввал режалаштириш фазасининг натижаларини қисқача текшириб кўриш лозимдир:

Мавжуд вазият ва шарт-шароитларни баҳолаш:	Таҳлиллар натижалари ҳали ҳам янгими?
--	---------------------------------------

⁴Хасанбоев.Ж. “Педагогика” ўқув қўлланма.Тошкент “Фан” 2006йил 96бет

Белгиланган вақт:	Мазмунларни ўқувчиларга етказиш учун вақт етарлими?
Хоналарга тааллуқли шароитлар:	Аудитория бўшми? Стол ва стуллар етарлими ва U-шаклида қўйилганми?
Воситалар:	Доска, флипчарт ва кодоскоплар (проектор) ишлайдими? Бўр ва губка мавжудми?
Хужжатлар:	Дарс режаси борми? Етарли тарқатма материаллар ва топшириқ варақалари мавжудми?

Қизиқтириш (мотивация). Авваламбор «қизитиш фазасини» ўтказиш керак. Бу фаза ўқувчиларни қутлаш ва ҳар қандай қизиқарли, ҳаттоки, дарсга тааллуқли бўлмаган мавзулар тўғрисидаги суҳбат билан бошланади.

Иложи бўлса дарсга яширин боғлиқ бўлган мавзулар юзасидан гаплашиш мумкин. қизиқарли цитата ёки қисқа, долзарб мавзудаги ҳикоя танланиши мумкин. Буларнинг барчаси ўз навбатида биринчи дарс мобайнида ўқувчиларнинг кескин ҳолатини юмшатишга ёки кейинги дарсларда ўқувчилар эътиборини ўрганиш предметиға қаратишға ёрдам беради.

Қизитиш фазаси-ғоялари юзасидан папка тутиш ҳам тавсия этилади. Дарс биринчи бор янги ўқувчилар гуруҳида ўтаётган бўлса, ўқитувчи қисқача ўзини таништириб ўтиб, ўқувчиларға ҳам ўзларини таништириш икониётини бериши керак. Бу ўқувчиларда ишонч туғдиради, ўқувчилар ўзларига билдириляётган ҳурматни ҳис қиладилар. Бу флипчарт ёки пинванд ёрдамида визуаллаштирилиши ҳам мумкин. Таърифланган ва танланган ўқитиш предметлари ва модуллари асосида назарий фан мақсадини баён этиш орқали мотивация ва муайян мавзуга кириш амалға оширилади. Интринзли (ички) ва экстринзли (ташқи) мотивация учун сабаб ва аргументлар топишға ҳаракат қилиш лозим. Нима бўлганда ҳам мотивация қилишнинг қандайдир бир тадбирини ўтказилиши шарт. Чунки бу эътибор қаратиш, ўқиш ва ўрганишға бўлган тайёрлик учун шарт-шароит ҳисобланади.

Маълумот ва билим бериш. Сўнгра ўқитувчи ўқувчиларни махсус соҳаға олиб киради. Янги материални тушунтиради, қисқа маърузалар ўқийди, мунозаралар уюштиради, ўқув суҳбатлари, ўйин-машғулотлари ва муаммоларни ҳал қилиш ҳақида суҳбатлар ўтказади. Уларнинг ўқитиш усуллари муайян ҳолатдаги муайян **мазмунға мос бўлади**. Кейинги дарсларда янги мавзунини бошлашдан аввал ўтилган мавзулар қисқача, умумлаштирилган ҳолда қайтарилиши керак.

Мавзуларға мос тарқатма материаллар ўқувчиларға тарқатилиши лозим. Бу ўқув жараёни ва дарс олиб боришни енгиллаштиради. Мавзуга кирилмай туриб, тарқатма материаллар тарқатилмайди. Уларни мавзуга монанд равишда бирин-кетин тарқатиш, уларни ўқиб чиқиш учун етарли дақиқалар бериш ва ўқувчилар эътиборини ахборотға қаратиш учун кимгадир овоз

чиқариб ўқитиш мақсадга мувофиқ бўлади. Шундан сўнг мавзу муҳокамасини бошлаш мумкин бўлади.

Ўзлаштирилган билимларни қайта ишлаш учун топшириқлар бериш. Ўқувчиларга тафаккур қилиш ва қайта ишлаш имкониятини яратувчи топшириқлар ўзлаштирилган билимларни фаол равишда қайта ишлаб бориш учун зарурдир. Улар билимларни қабул қилишнинг нисбий пассив фазасидан сўнг актив фаза келиши учун имконият яратиб беради. Гуруҳларда ишлаш ёки индивидуал равишда топшириқларни ечиш ва натижаларни тақдим этиш самарали ўқитиш усуллари ҳисобланади. Худди шу ерга уй вазифаларини ҳам киритиш мумкин.

Анализ ва синтезлар. Мавзу таҳлили орқали мавжуд вазият элементлари алоҳида кўриб чиқирилиши мумкин. Ушбу ўринда алоҳида хусусиятлар ёки деталлар муҳокама этилиши мумкин.

Мазкур методларни бир бутун қилиб синтезлаш тўғри тасаввур ҳосил қилиш ва алоқадорликни аниқлаш имконини беради. Бу ерда гап билимнинг алоқадорлик даражаларини аниқлаш тўғрисида бормоқда. Чунки амалиётга яқинлашиш ва ўзлаштирилган билимларни келажакда ишлатиш учун синтез орқали бошқа илм-фан соҳалари билан боғлаш амалга оширилади.

Баҳолаш. Ҳар бир топшириқдан кейин ўқувчилар ўзлари бажарган ишларини баҳолашлари лозим.

Бошқа бир имконият эса натижаларни гуруҳларда очиқ-ойдин ва самимий муҳокама қилишдан иборатдир. Курс охирида якуний суҳбат учун вақт ажратилиши керак. Бу эса ўз навбатида иштирокчиларнинг натижалари, уларнинг амалга ошган ва ошмаган умидлари, шунингдек, ўқитувчиларнинг ўз натижалари юзасидан мулоҳаза юритишлари учун яхши имкониятдир.

Ўқитувчи ҳам ўз - ўзига «мен мақсадларга эришдимми, йўқми? Нима учун эришмадим?» каби саволларини бериши лозим.

Бунинг учун махсус баҳолаш варағи ишлаб чиқирилиши мумкин.

Демак, таълим методлари педагогик технологиянинг асосий элементларидан бири ҳисобланиб, ўқувчиларни фаоллаштиришга, мустақил фикрлашга имкон берадиган интерактив таълим методларини ўзлаштириш ва ўқув жараёнига жорий этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Энг аввало, талабалар фаоллигини оширишда «таълим берувчи - таълим олувчи» диалогидан воз кечишини ва «таълим берувчи - гуруҳ - таълим олувчи» кўринишидаги уч томонлама ўзаро муносабатга ўтишни назарда тўтади. Ўқув гуруҳи, таркиби бўйича ҳаракатчан кичик гуруҳларга бўлинади ва уларнинг ҳар бири ўзича ўқув материални ўзлаштиради. Тажриба шуни кўрсатадики, шу туфайли биз билан таълим олувчилар ўртасида анча мустаҳкам алоқа ўрнатилади, шахсий ва бир вақтнинг ўзида таълим жамоавий руҳий ҳолат кучаяди.

Таълим олувчиларнинг ҳамкорликдаги ҳаракати шаклланади, бу эса ўқув - билиш жараёнини фаоллаштиришга, уларда эмпатияни, коммуникативликни шакллантиришга кўмаклашади:

- вазифани ҳамкорликда бажариш жараёнида таълим олувчиларда, ўртоқлари томонидан билдирилган фикрларни муҳокама қилишга мотивация пайдо бўлади;

- таълим олувчилар бир-бирига саволлар берадилар, шунинг учун улар саволларни аниқ шакллантиришни билишлари зарур, жавобларни аргументлаштиришни, тушунишга эришиш учун эса, улар бир-бирларини диққат билан эшитишлари керак;

- гуруҳларда ишлаш пайтида, зарурати бўлганда таълим олувчилар ёрдам беришларини сўрайдилар ва бошқаларга ёрдам беришни ўрганадилар.

Ҳар бир таълим олувчининг потенциал имкониятларини ривожланиши ва амалга оширилиши таъминланади:

-қобилиятли ва иқтидорли талабалалар, уларни «мақтанганлик»ларида айбашларидан чўчимасдан ўз қобилиятларини кўрсатишлари мумкин, улар гуруҳда нафақат таълим беруви ролида бўлишлари, балки таълим олувчи ролида ҳам бўлишлари мумкин ва таълим берувчи ролидаги ўз ўртоқлари томонидан баҳоланиши, рақиб бўлмасдан улардан ўрганиши мумкин;

- ўртача қобилиятга эга ёки характери бўйича кўрқоқ болалар ўз билимлари ва маҳоратларини намоён қилиш имкониятни оладилар. Кичик гуруҳларда ишлаш, уларни стресс ҳолатлардан халос этади, яъни нотўғри жавоб берганда бутун жамоа олдида изза бўлишдан, кўрқишдан холи бўлади. Гуруҳ аъзолари, жавобни дўстона баҳолаб, уларда ўзига ишонч туйғусини уйғотиш имконини берадилар. 4-5 кишидан иборат гуруҳда, кўрқоқ киши, 25 кишилиқ гуруҳ олдида ўзини тутишга нисбатан, ўзини анча эркин ҳис этади.

Таълимнинг ушбу шакли, таълим олувчилар билимини ўзаро ҳамкорликда бойитишни таъминлайди: фақатгина кооперация ва ҳаракатлар (билиш) усуллари билан ўзаро алмашиш, умумий маҳсулот олиш - муаммони ечиш имконини беради.

II.Боб Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари

2.1. Талабалар фаоллигини оширишда маъруза ва амалий дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос жиҳатлари

Ўқитиш жараёни албатта дидактик тамойилларга амал қилган ҳолда ташкил этилади ва таълимнинг турли бўғинларининг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олади. Шу сабабли дидактик тамойилларни бир бошдан таҳлил этсак.

Дидактик тамойиллар. Бу идрок қилинган дидактик қонуниятларнинг методологик инъикоси; бу — амалиётнинг доимий меъёри сифатида фойдаланишга монелик қилмайдиган шаклдаги ўқитишнинг мақсади, моҳияти, мазмуни, тузилмаси ҳаракатидаги билим.

Демак, олий мактабдаги ўқитиш назариясининг дидактик қонуниятлари тизимига ўқув жараёнини ташкил этиш ва режалаштириш учун зарур булган асосий қоидалар сифатида қатнашадиган дидактик тамойиллар тизими мувофиқ келади.

Дидактик тамойиллар В.И. Загвязинский, Л.И. Грисенко, М.А. Данилов, И.И. Кобиляский, М.Г. Гаруновлар томонидан ишлаб чиқилган.

Ўқитишнинг тамойилларини асослашда олий мактаб дидактикаси қуйидагиларни назарда тутади:

- жамият талабларига мувофиқ келувчи ўқитишнинг мақсади;
- ўқитишнинг обектив қонуниятлари;
- ўқув жараёни боришининг конкрет шароити.

Олий мактаб дидактикаси ўқитиш тамойилларини асослашга турлича ёндашувлар мавжуд.

Улар қуйидагилар:

- ўқув ишларини илмий ишларга яқинлаштириш;
- мустақил ўқиш - билиш фаолиятида талабларнинг юқори фаоллигини таъминлаш.

Юқорида баён қилинганлардан қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

- асосий дидактик тамойиллар мактаб ва олий мактаб учун умумий бўлсада, уларга мактабда ва олий мактабда амал қилиш фарқлидир;
- олий мактаб шароитида амал қиладиган махсус тамойиллар ҳам мавжуд, шундай қилиб, олий мактаб дидактик тамойиллари тизимини яратишда унгахос бўлган ўқитишнинг умумий қонуниятлари билан бирга умуман ўқитиш назариясининг қоидаларини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Олий мактаб амалиётида қандай дидактик тамойиллар амалга оширилади. Олий мактабдаги дидактик тамойиллар тизими

куйидагилар киради: илмийлик, қулайлик, изчиллик, узвийлик, назариянинг амалиёт биланбоғлиқлиги, онглилик, фаоллик ва мустақиллик, кўргазмалилик, мустаҳкамлик, гуруҳқилиб ўқитиш ҳамда унда индивидуал ёндашишни қўшиб олиб бориш, ўқитишнинг тарбияловчи ва такомиллаштирувчи характери, ўқитишнинг касбий йўналтирилганлиги. Албатта олий таълим тизимида маъруза дарслари алоҳида аҳамият касб этади.

Маърузанинг асосий вазифаси-таълим беришнинг назарий асосини таъминлаш, ўқув фаолияти ва аниқ ўқув фанига бўлган қизиқишни ривожлантириш, талабаларда фан курси бўйича мустақил ишлаши учун йўналишларни шакллантиришдан иборат. Анъанавий маъруза нафақат ахборотни тақдим этиш йўли, балки таълим берувчини таълим олувчига, уларни билим олиш фаолликларини оширувчи ҳиссий таъсир этиш воситаси каби устунликларига эга.

Белгилари: қатъий тузилма, нутқий-мантиқий баён қилиш, берилаётган ахборотнинг кўплиги.

Маъруза усулининг самарадорлик шартлари:

Таълим бериш воситаларидан фойдаланиш: видео, графопроектор, флип- чат ва бошқалар.

Фаол таълим усуллари қўллаш: муаммоли маъруза, анжуман-маъруза, конспектсиз маъруза, фикрни сўз билан ифодалаш, муаллифлик маъруза, мунозарали-маъруза, қайтар алоқа техникаси билан фойдаланилган маъруза, аниқ вазиятларни кўриб чиқиш маърузаси, маъруза-суҳбат.

Дидактик талабларни бажариш: маърузанинг батафсил режасини тузиш; таълим - олувчилар учун аниқ тўзилмага келтирилган машғулот (кириш, асосий саволлар, асосий жойлар, якун ва хулосаларни ажратиб кўрсатиш); мустақил ўқиш учун мавзу, мақсад, вазифа ва маъруза режаси, адабиётларни маълум қилиш; режанинг ҳар бир қисмидан сўнг умумлаштирувчи хулосалар қилиш; маърузанинг бир қисмидан бошқа қисмига ўтишда мантиқий боғлиқликни таъминлаш; ёзиш зарур бўлган жойларни: асосий тушунча, ифода, вақт, далиллар ва бош айтиб туриш; унинг алоҳида ҳолатлари батафсил кўриб чиқиладиган семинар, амалий машғулотлар билан маърузанинг мос келиши.

ПЕДАГОГИК ТЕХНИКАНИ ҚЎЛЛАШ:

- аудитория бўйича ҳаракат қилиш лозим, ҳамма вақт кафедра орқасида турманг, имо-ишорадан фойдаланинг, фақат меъёридан оширмасдан;
- материални жонли тилда, мисоллар ва таққослашлар билан баён қилинг;
- ўз фанига бўлган қизиқишни ва талабалар нимани ва қандай ўзлаштиришларига бефарқ эмаслигини кўрсатиш лозим: бунда ўз ишига маъсулиятлилиқ уларни руҳлантиради;

- ўқув материални баён қилишни мақбул сураъти (темп)ни танлаш лозим: у таълим олувчиларнинг тайёргарлик даражаларига мос келиши лозим ва маърузанинг асосий ҳолатларини ёзиб олишга имкон бериш: учун, у жуда тез бўлиши керак эмас.

Маърузага талабалар иштироки қисмини киритиш:

- саволлар бериш ва талабалар жавобларидан фойдаланиш, бунда уларнинг аҳамиятини кўрсатиш;
- вақтинча эркин фикр алмашишга рухсат бериш, бу зўриқишни пасайтиради ва ҳиссий куч беради;
- аниқ ҳолатларни, жумладан муаммоли вазиятларни аниқлаш, ҳар кунги ҳаётдан мисоллар келтириш;
- талабаларни саволлар беришга уйғотиш;
- аввал ўрганилганлар билан, яъни янги ҳолат ва далилларни таққослаш;
- материални тушунишнинг дабдабали ва аниқловчи саволларини қўллаш.

Маъруза - ўқитишни ташкил этишни етакчи шакли ҳисобланиб, қуйидаги вазифаларни амалга оширишга имкон беради:

- Йўналтирувчилик-талабаларни ўқув материалнинг асосий ҳолатларига, уни келгуси иш фаолиятидаги ўрни ва аҳамиятига диққат қилишларига имкон беради.
- Ахборотлилик - ўқитувчи маъруза вақтида ҳолат, асосий илмий далиллар ва хулосалар моҳиятини очиқ беради.
- Методологиклик - маъруза вақтида ўқитиш усуллари таққосланади, илмий изланишнинг асослари намоён этилади.
- Тарбияловчилик - маъруза ўқув материалга ҳиссий - баҳолаш муносабатида бўлишни уйғотиш.

- Ривожлантирувчилик - билим олиш қизиқишларини, яъни мантикий фикрлаш ва исботлаш қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради.

Маъруза режасини аниқ ўйлаш ва уни технологиялаштириш лозим. Иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнида маърузани турли методлардан фойдаланган ҳолда ташкил этилади. Албатта маърузанинг устивор методи бир қанча омилларни ҳисобга олган ҳолда танланади. Педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳати (ҳаёт билан мустаҳкам боғлиқлиги, педагогик фаолиятда амалий аҳамиятнинг устуворлиги, тадқиқот натижаларига таяниши) ушбу жараёнда баҳс-муноз

Маърузада ўқитиш технологиясининг жараёнли тузилмаси қуйидаги босқичларда ифода этилган:

I-босқич: Ўқув машғулотида кириш - ўқув машғулотининг мавзусини ифодалаш, мустақил ўқиш учун мавзу, мақсад, вазифа

ва маъруза режаси, адабиётларни, ушбу мавзу бўйича калитли тоифалар ва тушунчаларни, ўз – ўзини текшириш учун савол ва топшириқларни маълум қилиш.

II-босқич: Асосий, ахборотли - Маъруза машғулоти режасига қатъий риоя қилиш: ўқув машғулотининг технологик харитасига биноан таълим мақсадларини амалга ошириш бўйича таълим берувчи ва таълим олувчиларнинг тартибий ҳаракатлари.

III-босқич: Якуний-натижавий, якуний хулосалар қилиш, ушбу мавзу бўйича асосий ўқув ахборотида таълим олувчилар эътиборини қаратиш. Ўзаро баҳолаш ва ўзининг фаолияти ҳақида фикр юритишни ташкиллаштириш, бажарилган ишни келгуси касбий фаолияти учун аҳамиятлилиги ҳаракатида маълум қилиш (2.2.1-илова).

Иқтисодий фанлар курси таълимни технологиялаштириш, шакл, усул ва воситаларни уйғун бирлаштириш ва самарали натижани кафолатлаш вазифаларини ўз олдига қўяр экан, албатта ана шу вазифаларни бажариш учун зарурий йўналишлар аниқланилиши керак. Ушбу фан назария ва амалиётнинг уйғунлашишини талаб этади. Шунинг учун уни икки йўналишда олиб бориш мақсадга мувофиқ:

-ўқитишнинг назарий жиҳатдан йўналтирилганлигини ўрганиш.

-ўрганилган назарий билимлар юзасидан амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш.

Назарий йўналтирилганлиги энг аввало, ўқитилаётган фаннинг характери, унинг аҳамияти ва жамият манфаатлари йўлида амалий қўлланмани имконияти билан, ўқитишнинг назарий даражаси ҳамда ўқитувчининг назарий жиҳатдан қай даражада тайёрлиги ва ғоявий дунёқараши, бойлиги билан белгиланади.

Фан бўйича амалий кўникма ва малакаларнинг шаклланиши, ана шу идрок этилган назарий билимларни амалда ҳаракат бажара олиш ва қўллашни назарда тутди.

Иқтисодий фанларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири талабаларнинг фаоллигини ташкил этишга йўналтирилганлигида, яъни фаолликда ва фаолиятда ўрганиш ҳисобланади. Шу сабабли ўқитувчи даставвал фаоллик ва уни бошқариш масаласига эътибор қаратиши лозим.

Фаоллик - бу шундай иш фаолиятики, унда билиш фаолиятини жонлантирадиган интеллектуал, иродавий, ҳиссий жараёнлар биргаликда намоён бўлади.

Жонли билиш фаолияти учун, билимга бўлган ҳар томонлама, чуқур қизиқиш, муайян куч сарф қилиниши, диққат, белгиланган мақсадга эришиш учун зарур бўлган ақлий ва жисмоний кучлар қаратилган бўлиши лозим.

Талабаларнинг жонли билиш фаолияти учун қуйидагилар хосдир:

- билимга ва ўқув мақсадларига бўлган чуқур, ҳар томонлама қизиқиш;
- ақлий, жисмоний ва интеллектуал кучларни фаол намоён қилиш;
- диққат, хотира, ирода ва бошқа рухий сифатларни тўплаш.

Билиш фаоллиги жараёнида қуйидаги 4 сатҳ ажратилади:

- репродуктив фаоллик – бунда “тайёр билимлар”ни эгаллашга тайёрлик, қизғин қайта ишлаш фаолияти кабилар амал қилади;
- аппликатив фаоллик — унга қизғин танловяратиш фаолиятига тайёрлик характерлидир;
- изоҳлашдаги фаоллик — маъно-мазмунни қизғин изоҳлаш, тушунтириш ва очиб беришга тайёр;
- продуктив (самарали) фаоллик — унга янгиликни қизғин ижод қилишга тайёрлик характерлидир.

Билиш фаоллиги ривожланиши бир неча босқичларни ўз ичига олади:

- мустақил ҳатти-ҳаракатларга интилишда намоён бўладиган амалий фаолиятдаги фаоллик;
- ўрганилаётган ҳодисаларнинг моҳияти ва тамойилларини қоғозга киритишдаги интилиш;
- ижодий фаоллик олий босқич бўлиб, у сабаб-оқибат боғланишидан, ижодий фикрларнинг ҳаққонийлигига, унинг ҳаётий ва билиш қимматига ишонч ҳосил қилишдан таркиб топади.

Демак, Иқтисодий фанлар курсини ўқитиш жараёнида фаолликни оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Бундан ташқари ушбу курсни ўқитиш жараёнида маъруза дарслари учун маълумотни структуралаштиришга алоҳида эътибор қаратиш керак. Чунки, ҳар бир янги мавзу ўзидан олдинги мавзу билан мантиқан боғланган яхлит тизимнинг бир элементи сифатида намоён бўлади.

Таълим методларига қўйилган талаблар билан бир қаторда таълим методлари билан бўлажак ўқитувчиларни қурооллантиришда замонавий педагогик технологиялар элементларини қўллаш шу куннинг асосий заруратига айланди. Ҳар бир методнинг муҳимлиги, муаммолилиги, мақсад ва вазифалари, амалий аҳамияти ҳақида зарур маълумотларга эга бўлишлиги давр тақозосидир.

Бошқариш фаолияти асосан ўқитувчига тегишли бўлиб, у талабаларда мустақил билим олишга, мустақил фикрлашга ва охир оқибат таълим муассасасини битиргандан сўнг тўлиқ назарий билимли, амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган бўлиши лозим.

Билиш фаолияти талабага тегишли бўлиб, у асосан ўз билимини фақат ўзигина оширишга қодир эканлигини тушуниб етиши ва шу асосда мустақил ҳаракат қилиши керак.

Бўлажак иқтисодчи-ўқитувчиларни таълим методлари билан қуроллантиришда замонавий педагогик технологиялар элементларини қўллаш натижасида таълим жараёнини режалаштириш, ташхис қилиш, натижалаш, тузатиш киритиш имкониятлари яратилади. Кутилган натижага эришилади, вақт тежалани ва таълим жараёни самарадорлиги ошади. Замонавий педагогик технологиялар элементларини бошқа педагоглар қўллаганда ҳам юқори натижа беради ва таълим самараси янги босқичга кўтарилиб, таълимнинг янги модели амалга ошади:

- > талабанинг истак-ҳоҳиши, қизиқиши ва ҳаракатлари уларнинг имконият даражасида қондирилади;

- > талабанинг ўқув меҳнатига ва илмий дунёқарашини ўстиришга масъулияти, жавобгарлиги, бурчи ошади;

- > билимларни мустақил эгаллаш, эркин фикрлаш ва хулосалар чиқариш қобилиятлари ошади;

- > ниҳоят, ўқитувчи сифатида жамиятда ўз ўрнини топиб олишга муҳит яратилади.

Демак, пировард мақсад бўлажак иқтисодчи-ўқитувчиларга таълим методлари ҳақида назарий билимлар бериш, уларда бу мавзу бўйича амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш учун маъруза дарсларини қисқартириб, улар билан яқка ҳолда шуғулланиш, амалий машғулотларнинг кўламини кенгайтириш талабаларнинг мустақил ишлаши, мустақил билим олишлари учун кенг йўл очиб беради.

Иқтисодий фанлар курси ўзига хос жиҳатга эга бўлиб, дедуктив ва индуктив ёндашувларнинг уйғунлигини таъминлашни талаб этади. Чунки, ушбу фан ҳам умумий педагогикага, ҳам муаллифлик ишларига таянади. Уларнинг уйғунлигини таъминлаш мантикий боғланишни англашга ёрдам беради.

Маъруза дарсларида албатта кўргазмалиликка эътибор қаратиш ва намуналар келтириш катта аҳамият касб этади. Тақдим этилаётган ахборот материални умумлаштириш ва структуралаштириш муҳим.

Ўқитиш тизимида лекция билан биргаликда амалий (машқ, семинар ва лаборатория) машғулот турлари ҳам қирадики, улар таълимий, тарбиявий ҳамда назарияни амалиёт билан боғлаш функцияларини бажаради.

“Амалий машғулот” термини педагогикага оид адабиётларда ҳам кенг, ҳам тор маънода изоҳланади. “Амалий машғулот” термини кенг маънода машқ, семинар (уларнинг барча турлари) ва лаборатория машғулотларини умумлаштиради.

Амалий машғулотларнинг лекциядан фарқланадиган асосий меъёрларидан бири ўқув жараёни қатнашчиларининг биргаликдаги ҳаракатларида ўзига хос характер билан намоён бўлишидир. Улар вазифаларига кўра ҳам фарқланади. Агар лекцияда илмий билимлар асоси баён қилинадиган бўлса, амалий машғулотларда эса билимлар чуқурлаштирилади, кенгайтирилади ва деталлаштирилади.

Энг муҳими, амалий машғулотлар талабалар билимини синаш учун ҳам хизмат қилади.

Амалий машғулот шаклларида бири семинардир.

Семинар машғулотлари қуйидаги вазифалами ечишга қаратилган бўлади:

- ЛЕКЦИЯДА БАЁН ҚИЛИНГАН НАЗАРИЙ ҚОИДАЛАРНИ МУСТАҲҚАМЛАШ;
- ФАН БЎЙИЧА БИЛИМЛАМИ КЕНГАЙТИРИШ ВА ЧУҚУРЛАШТИРИШ;
- ТАЛАБАЛИРНИНГ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ВА БИЛИШ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ ЎСМУРУШ;
- НАЗАРИЙ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА ЭГАЛЛАНГАН БИЛИМЛАРНИНГ АМАЛИЁТДА ТАН ОЛИНИШИ.

Педагогика назарияси ва амалиётида семинар машғулотларининг уч тури фарқланади: *семинаролди машғулоти, семинар ҳамда махсус семинар.*

Семинаролди машғулотлари, асосан, талабаларни мустақил ишнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш мақсадида ўтказилади. Унда адабиётлар, маълумотномаадабиётлар ва бошқа манбалар билан ишлаш усуллари ўргатилади, талабаларни бошланғич шаклда илмий-тадқиқот ишларига ўтишга ҳозирлайди. Семинаролди машғулотлари семинар машғулотларининг тайёргарлик шакли ҳисобланади ва одатда биринчи курсларда ўтказилади.

Семинаролди машғулотларида ўқитувчи етакчилик қилади. Чунки талабалар муайян ихтисослик бўйича ўқув ишларига кам эътибор берадилар, шунинг учун ҳам етарли даражада ташаббус кўрсата олмайдилар.

Семинар машғулотларида, семинаролди машғулотларига нисбатан ўта муҳим вазифалар ҳал қилинади. Масалан, айрим семинарлар тематик боғланган муайян мунтазам курсни чуқур ўрганишни мақсад қилиб қўяди. Бошқалари эса бирор мавзунинг ёки курснинг алоҳида ва ниҳоятда муҳим ва умумий бўлган мавзуларини методологик жиҳатдан ишлаб чиқишга бағишланган бўлади.

Махсус семинарлар лекция мавзуларига алоқадор бўлмайди ва бирор фанга дастур мазмунига кирмайди. У одатда фаннинг хусусий масалаларини чуқур ўрганиш мақсадини кўзлайди.

Семинар машғулотлари давомида ўқитувчи ва талаба ўртасида яқин алоқа, яъни улар ўртасида икки томонлама алоқа

ўрнатилади. Бу эса тарбиявий аҳамиятга молик бўлиб, унда ўқитувчи талабалар билан узоқ вақт яқин алоқада бўлади, лекция гуруҳларига нисбатан талабалар кичик бўлган гуруҳларида жонли суҳбат олиб боради, ўзаро фикр алмашади, турлича қарашларини баён этиш имкониятига эга бўлади.

Семинар жараёнида ўқитувчининг ўрни жуда юксак, яъни ўқитувчи талабанинг ўрнига жавобни айтиб бермайди, балки муҳокамаларни ташкил этади, унга дерижёрлик қилади.

Семинарда ўқитувчининг кириш сўзи конкрет шароитга қараб талабани муаммога жалб қилади, ҳал қилиниши лозим бўлган масалалар доирасидаги саволлар бўйича аниқликлар киритади. Баъзан эса олдинги машғулотлардаги фикрлар эсга туширилади. Ўқитувчининг семинардаги кириш сўзи аниқ, кенг қамровли ва қисқа бўлиши лозим.

Талабаларнинг маърузалари бўйича изоҳлар қуйидагича бўлиши керак:

- *МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЙЎНАЛТИРИБ ТУРИШ;*
- *ТАВСИЯ ЭТИЛАЁТГАН МАСАЛАНИНГ МОҲИЯТИ ВА ШАКЛИНИ АНИҚЛАШ;*
- *ТАЛАБАЛАР БАҲСИДАГИ НУҚТАИ НАЗАРЛАРНИ ДАРРОВ ФАРҚЛАБ ОЛИШ;*
- *МАСАЛАНИНГ НОСТАНДАРТ ҲАЛ ҚИЛИНИШИНИ РАҒБАТЛАНТИРИШ.*

Бундай изоҳларда ўқитувчи муҳокама жараёнида бефарқ турмаётганлигини ва ҳар бир семинар иштирокчисининг билдирган нуқтаи назарига эътибор бераётганлигини намоён қилиб туриши лозим.

Ўқитувчи ҳар бир семинар машғулотида якун ясайди. Унда қуйидагилар эътиборга олинади:

- *ЗАМОНАВИЙ ФАН ЭРИШГАН МУАММО МУҲОКАМАСИНИНГ ҲОЛАТИ ВА УМУМИЙ ДАРАЖАСИГА ТАВСИФ БЕРИШ;*
- *АЙРИМ ТАЛАБАЛАРНИНГ ЧИҚИШЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ;;*
- *МАШҒУЛОТГА УМУМИЙ БАҲО БЕРИШ (ТАЛАБАНИНГ ФАОЛЛИГИ, УНИНГ ТАЙЁРГАРЛИК ВА ЎСИШ ДАРАЖАСИ, МАДАНИЯТИ ҲАМДА ФИКРЛАШДАГИ ХУСУСИЯТЛАРИ).*

Таъкидлаш жоизки, семинар машғулотларида талабаларни фаоллаштириш, мақсадида улар томонидан рефератлар ёзиш ва уларни муҳокама қилиш ҳамда тақриздан ўтказишга жалб этилади.

Иқтисодий таълим курсини ўқитишда семинар машғулотларида ўқитувчи талабалар билан яқиндан муносабатга киришади. Талабалар ўзаро фаол фикр алмашишларига ва ўз нуқтаи-назарларини ҳимоя қилишларига имкон яратиши керак. Айнан семинарда ўқитувчи унча катта бўлмаган аудиторияга қулайроқ шаклда бирин-кетин ва мантиқли қилиб мураккаб тушунчаларни ва қонунларни тушунтириб бериши ҳамда материални мустаҳкамлаш учун бир қанча усуллардан фойдаланиши мумкин.

Ҳозирги вақтда олий таълим муассасаларида семинар машғулотларининг қуйидаги шакллари амалда қўлланилади:

- Реферат - доклад шакли.
- Мунозаралар орқали ижодий суҳбат ўтказиш.
- Доклад билан бирга эркин муҳокама қилиш.
- Семинар - назорат иши.
- Савол-жавоб шакли.
- Муаммоли вазиятлар.
- Конференция.
- Ишбилармон ўйинлар.

Семинар машғулотларини мунозарани қўллаш билан ижодий суҳбат кўринишида ўтазиш амалиётда кўп қўлланиладиган шаклдир. Эркин муҳокамага иқтисодий фанларни ўрганиш учун асосий аҳамиятга эга бўлган саволлар қўйилади. Яна муаммоли саволлар қўйиш ҳам қўлланилади, уларга бериладиган жавоблар асосий фикрлашни, мустақил изланишни талаб қилади. Семинар машғулотларининг бундай шаклида талабалар аудитория олдида нутқ сўзлашнинг кўникмаларини эгаллаб борадилар, ўзларининг фикрларини ҳимоя қилишга ўрганадилар.

Семинарни ўтказиш усуллари турли-туман ва бир семинар машғулотида унинг турли бирикмаларини амалда қўллаш мумкин. Машғулотни максимал даражада самарадор қилиб услубий жиҳатдан ҳаракат ўтказиш қийин ва мураккаб иш экан, у ҳолда табиийки семинарлар унинг раҳбари ва талабалар томонидангина олдиндан қаттиқ тайёргарлик кўришни талаб қилади.

Семинар машғулотларига тайёргарлик кўриш давомида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратилади:

- Семинар дарсининг мақсади аниқланади.
- Таҳлил қилинувчи саволлар шакллантирилади.
- Семинар вақти ҳар бир ишнинг босқичи учун тақсимланади.
- Кўргазмали қуроллар ажратилади.
- Семинар дарсини ташкил этиш усуллари аниқланади.
- Баҳолаш тизими ишлаб чиқилади.

Семинарда ҳам, маърузада ҳам энг аввало, мавзунинг таянч муаммолари тушунтирилиши керак, семинар режалари дастур ва маъруза саволларини айнан кўчирмаслиги керак, лекин дастур ва маъруза доирасидан четга чиқмаслиги ҳам керак. Маъруза режаси ва семинар режасининг мос келиши шунга олиб келадики, талаба семинарга тайёргарлик кўришда маъруза конспекти ёки дастурни ўқиш билан чекланадики, булар курс дастурига мувофиқ ёзилган бўлади. Семинарни ташкил қилиш ўқитувчининг, семинар раҳбарининг ўрни мураккаб: у дарсининг бутун боришини йўналтириб туриши, уни юқори савияда ўтказиши, саволларни муҳокама қилишга фаол ижодий характер бериши, барча талабаларни семинар ишига қатнашишга жалб қилиши, уларнинг

билимини текшириш ва баҳолаши, уларни семинардаги ҳатти-ҳаракатларини кузатиши, уларга ҳаракат амалий ва назарий хулосалар чиқаришга ёрдам бериши керак. Ҳар қандай семинар машғулотини ҳар доим ташклий қисмдан бошлашга ҳаракат келади:

- дарсда йўқларни белгилаш,
- уларнинг қатнашмаслик сабабини аниқлаш;
- барча ташкилий томони академ гуруҳ оқсоқоли томонидан олдиндан тайёрланганда ўқитувчи жамловчи хабарни эшитадиган тартибга ўргатиш

Мутахассислар тайёрлаш тизимини тубдан қайта қуришда, ўқув-тарбия жараёнининг аҳамиятини оширишдоталабаларнинг мустақил ишларимуҳим ўрин эгаллайди. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, мустақил ишлар деганда шундай ўқув фаолияти тушуниладики, унда билимлар эгалланиши билан бирга, кўникмалар шакллантирилиш ҳам мустақил ташкил этилиши таъминланади. Бу эса амалиётда хусусий-дидактик мақсадларга боғлиқ равишда 4 та мустақил иш типиди амалга ошади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг биринчи тури- бу сиртдан қараганда фаолиятнинг алгоритми маълумотлари ва вазифалар шароитидан иборат, яъни дастлабки билимларнинг (билимларнинг биринчи босқичи) шаклланиши омиллари асосида талабаларда шаклланадиган ва улардан **талаб** қилинадиган малакаларни аниқлашдир. Бу мақсадга етиш учун талабалар томонидан идрок қилинадиган вазифаларни ечиш зарурлиги кўзда тутилади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг иккинчи типиди эса- ўзлаштирилган ахборотлар хотирада қайта ишланишига ва типик вазифаларни, яъни билимларнинг иккинчи босқичини бажаришга қаратилган билимлар шаклланади.

Бу мақсадга идрок қилинадиган масалаларни ечиш чоғида талабалардан ё танлаб олинган фактларни тавсифлаш асосида объектлар ва ҳодисаларни аниқ баён қилиш ёки ўрганилаётган объект ва ҳодисалардаги ўзгаришларнинг сабабини асослаш ҳамда уни ифодалаш орқали етиш мумкин. Унисини ҳам, бунисини ҳам талабалар аввал эгалланган ва шаклланган билимлари тизимини ҳаракат жалб қила олишлари ва фаоллаштира олишлари асосида бажарилиш лозим. Талабаларнинг билиш (идрок қилиш) фаолияти аввал ўзлаштирилган ўқув ахборотининг мазмуни, тўзилмасини қайта ишлаш, қисман қайта лойиҳалаш ва янгилашдан иборат бўлади. Бундай қайта лойиҳалаш ва янгилаш тавсиф қилинаётган объектни таҳлил қилиш, вазифани турли йўллар билан бажариш, улардан энг ҳаракат ёки мантиқий изчиллигини топиш каби ечиш усулларини танлаш зарурлигини келтириб чиқаради.

Мустақил ишларнинг иккинчи типи барча турларининг умумий тавсифномаси шундаки, бундай ишларда вазифаларнинг ҳал қилиниш ғояси (тамойили) эълон қилинади, талабалардан ушбу ғояни (тамойилни) ривожлантириб, конкрет шароитга татбиқ этиш усул ва усуллари талаб қилинади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг учинчи типи талабаларда учинчи босқич — типик бўлмаган вазифаларни бажариш чоғида шаклланадиган билимлардан иборатдир.

Бу мақсадга талабалардан ўрганилаётган объектдаги ўзгаришлар сабабларининг алгоритм асосларини тузишни талаб қиладиган билиш (идрок қилиш) масалаларини ечиш жараёнида эришиш мумкин.

Мустақил ишларнинг учинчи типини бажаришдаги билиш фаолияти умуман олганда билим, малака, кўникмаларни кўчиришни амалга ошириш йўли билан аввал ўзлаштирилган ва қолип (муайян алгоритм ҳаракатлари тажрибаси)га тушган тажриба асосида янги фаолият тажрибасини тўплаш ва намоён қилишдан иборат бўлади. Бу типдаги ишлар вазифасининг моҳияти изланиш, ечимлар ғоясини ифода қилиш, амалга оширишдан иборатдир. Бу қолипга тушган тажрибалар доирасидан доимо четга чиқади ва фикрлашнинг жонли жараёнида талабалардан топшириқларни аввал ўзлаштирилган ўқув ахборотлари, уларга янги нуқтаи назардан ёндашиш (муайян топшириқлар талаблари нуқтаи назаридан) асосида турланади.

Мустақил ишлар хусусий-дидактик мақсадининг тўртинчи типи ижодий фаолиятга омиллар яратишдир.

Бундай ишларни бажаришдаги талабаларнинг билиш фаоллиги шундан иборатки, бунда талабалар муҳокама қилинаётган объект моҳиятига тобора чуқур кириб борадилар ва зарур бўлган янги, олдиндан номаълум бўлган ғояларни топиш ҳамда янги ахборотларни юзага келтириш тамойилларини ҳал қилиш учун зарур бўлган янги алоқалар муносабатларни ўрнатадилар. Бунда ҳар бир талаба вазифаларни бажаришнинг ҳамда босқичида ўзи яратиши лозим бўлган, унинг учун янги бўлган ҳаракатлар моҳияти у ёки бу ахборот характери устида бош қотиришга мажбур бўлади.

Педагогикага оид адабиётларда мустақил ишларнинг қуйидаги турлари қайд қилинади:

- *НАМУНАЛАРБЎЙИЧА МУСТАҚИЛ ИШЛАР*;
- *РЕКОНСТРУКТИВ-ВАРИАТИВ*;
- *ЕВРИСТИК (ҚИСМАН, ИЖОДИЙ)*;
- *ИЖОДИЙ ТАДҚИҚОТ*.

Намуналар бўйича мустақил ишлар деганда типик вазифаларни ва турли машқларни намуна асосида ечиш

тушунилади. Улар материални ўзлаштиришга омил бўлади, лекин талабаларнинг ижодий фаоллигини ўстирмайди.

Реконструктив-вариатив мустақил ишлар нафақат билимларнинг амалий тавсифномасини, балки билимлар тузилмасини қайта ишлаб чиқишни ҳамда масала ва муаммо кабиларни ечишда мавжуд билимларни жалб қилишни кўзда тутади.

Эвристик мустақил ишлар лекция, лаборатория, амалий машғулотлар, семинарларда қўйилган айрим масала ва муаммоларниҳал қилиш билан боғлиқдир.

Тадқиқий мустақил ишлар, тадқиқот муаммосини кўра олиш малакасини уни мустақил ифодалай олиш, фаразни белгилаб олиш ва муаммонинг ҳал қилиниш режасини ишлаб чиқиш ҳамда уни ҳал қилишни мўлжаллайди.

Ижодий тадқиқот ишлари. Бундай ишларда вазифа муаммоливазиятнинг юзага келишини тақозо қиладиган шароит яратишдан иборат бўлади. Талаба ўз фаолиятида тайёр намуналардан озод бўлган ҳолда масаланинг ҳал қилиниш йўллари қидиради ва тадқиққилади. Бундай ишлар сирасига эксперимент қўйиш, жиҳозлар, макетлар ва дастгоҳларни лойиҳалаш билан боғлиқ бўлган вазифалар киради.

Шундай қилиб, мустақил ишлар, ўқитишнинг энг муҳим методи бўлиб, унда талабаларнинг машғулотларга тайёрланиш, олинган билим, малака ва кўникмаларини мустаҳкамлаш жараёнида уларнинг индивидуал фаоллиги ошади.

2.2.Педагогик технологияларини таълим жараёнида қўллаш механизми

Ҳозирги вақтда ўқитувчилар билан бирга талабалардан ҳам замонавий таълим технология усуллари яхши билиш, ўқитувчининг ушбу усуллари қўллаб дарс бериш, талабаларни эса, улардан фойдаланиб дарсни ўзлаштириш кўникмасини шакллантириш лозимлиги талаб қилинмоқда. Бу ўз навбатида, таълим технология усулларида фойдаланишни нафақат ўқитувчилар, балки талабалар ҳам ўзлаштирган бўлишлигини тақозо қилмоқда. Чунки таълим технологияларнинг афзалликларидан бири шундаки, у ўқитувчида ҳам, талабада ҳам мавжуд имкониятларни ишга солиш учун рағбат уйғотади, ҳар иккаласида ҳам бировларнинг назоратини кўтиб ўтирмасдан, ўзларини - ўзлари назорат қилиб туриш кўникмасини сингдириб боради.⁵

Педагог талабалар билан ишлаш жараёнида ўз маҳорати, усули, ўзига хос таълим технология сирларини эгаллаган малакага эга бўлиши шарт. Акс ҳолда ўқитувчи дарс беришдан, талабалар (ўқувчилар) эса дарсни

⁵М.Қ.Пардаев “Иқтисодий фанларда педагогик технология: назария ва амалиёт”. Т.:”Иқтисодиёт ” -2012. 8 б

тинглашдан етарли даражада қониқиш олмайди ва бундай дарснинг самараси ҳам кам бўлади. Шу туфайли ўқитувчи-педагог талабалар билан бирга ишлайдиган, бир масалани биргаликда ўрганадиган, улардан билмаганларини ўзлари билиб оладиган кўникмани шакллантирадиган бўлиши лозим.

Мазкур параграфнинг саволига жавоб бериш учун педагогик илм ва амалиётда “педагогик технология”, “таълимий технология” ва “таълим бериш технологияси” каби атамаларнинг маъноларини ўрганиб чиқдим. Шу билан бирга уларни малакавий амалиётимда қўллаш механизмини “тажриба-синов” асосида ўтказдим.

Ш.К. Шаякубов “Интерфаол таълим усуллари” китобида: **таълим бериш технологияси** - бу мавжуд шароит ва ўрнатилган вақтда белгиланган таълимий мақсад ва кўзланаётган натижаларга кафолатли эришишни воситали таъминловчи, *мулоқот, ахборот ва бошқарувнинг энг қулай йўл ва ўқитиш воситаларининг тартибли* йиғиндиси⁶ бўлиши лозимлигини қайд этади

Н.Ф.Талызина эса **“Педагогик технология”** – педагогик ҳодиса ва таълимни технологиялаштириш соҳасидаги жараёнда қўлланиладиган тушунча.

бу мавжуд юзага келган таълимий жараён субъектларининг ҳамкорий ҳаракатлари, ҳақиқий жараён (таълим бериш технологиясининг амалий-жараён жиҳати) тартиби⁷ деб тушунади.

Г.Ахунова эса **«таълимий технология** - бу ўқитиш жараёнига технологик ёндашиш асосида таълим мақсадларига эришишнинг энг мақбул йўллари ва самарали воситаларни тадқиқ қилувчи ва қонуниятларни очиб берувчи педагогик йўналишдир. Таълимий технология–таълим олиш шакллари мақбуллаштиришни ўз вазифалари деб қўювчи, яъни бутун таълим бериш жараёнини ҳамда техникавий ва инсоний манбаларни ҳисобга олган ҳолда билимларни ўзлаштириш ва уларнинг ўзаро ҳаракатини яратиш, қўллаш ва аниқлашнинг тизимли усули»

деб таъриф беради. Таълим технология ўзида қуйидаги хусусиятларни намоён этади:

1. Таълим технология педагогик жараённи такомиллаштириш, оптималлаштиришга бўлган ижтимоий эҳтиёжни қондириш омили саналади.

2. Таълим технология дидактик ҳамда тарбиявий характердаги, шунингдек, таълим-тарбия жараёнини самарали, маҳоратли тарзда ташкил этиш борасидаги назарий ҳамда амалий билимлар мажмуи, методологик фан сифатида намоён бўлади.

3. Таълим технология таълим-тарбия жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи яхлит жараёндир.

4. Таълим технология – йўналтирувчи вазифани бажаради, яъни, у шахсни ривожлантириш, тарбиялаш, шакллантиришга хизмат қилади.

5. Таълим технология-шахсийлик хусусиятига эга бўлиб, янги технологияни таълим-тарбия жараёнида қўллашга нисбатан ягона, қатъий,

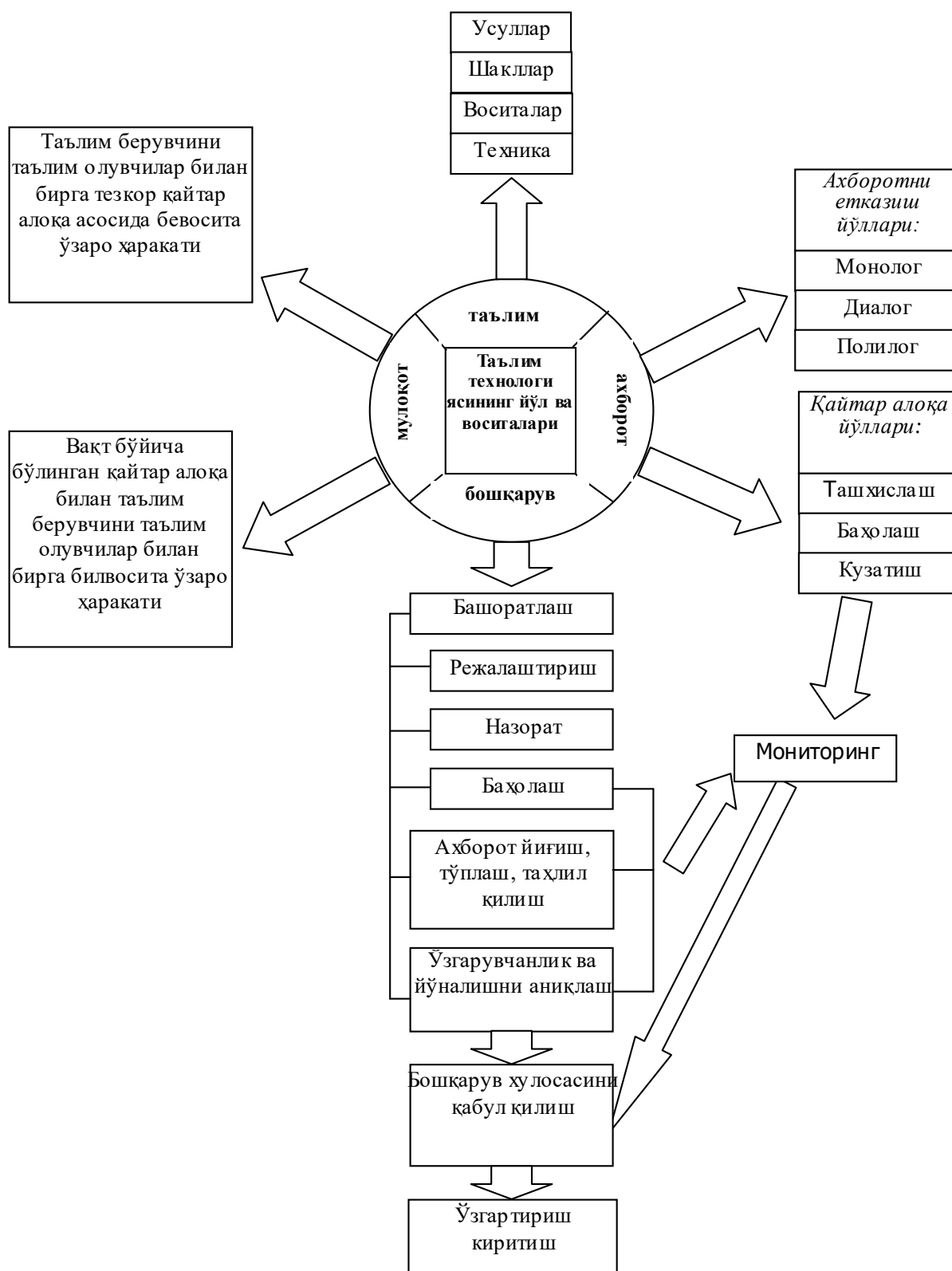
⁶Шаякубов Ш, Аюпов Р. “Интерфаол таълим усуллари” Т.:”Ўқитувчи” 2012й. 48б.

⁷Толипов Ў.Қ. Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. Т.:”Фан” 2006 йил 23 бет.

меъёрий (стандарт) талаблар қўйилмайди. Ҳар бир педагог у фаолият олиб юритаётган таълим-тарбия муҳитининг хусусиятлари, мавжуд ички ва ташқи шарт-шароитларини (1-жадвал) инобатга олган ҳолда муайян технологик ёндошувни амалга ошириш имкониятига эга.

6. Таълим технология ўзида таълим, тарбия ва шахс тараққиёти (камолоти) бирлигини ифода этади.

Таълим технологиясининг тузилиши



Менинг назаримда **таълим технология** – шахснинг бор сифатларини шакллантириш учун ташкилий, мақсадга йўналтирилган ва ўзаро боғлиқ восита, усул, жараёнларнинг йиғиндисини ифода қилувчи аниқ яхлитликдир. Демак, айтиш мумкинки, ҳар қандай таълим технология асосини педагогик тизим ташкил этади. Бундай таълим технологияни режалаштирилган самараси унинг қандай тизимлаштирилганлиги ва тузилишига боғлиқ.

Таълим технологияларининг дарс жараёнида қўлланиш тартиби (механизми)ни ишлаб чиқиш учун иқтисодчи-педагог гуруҳ ва кичик гуруҳлар билан ишлашни режалаштириш керак. Гуруҳда ишлашни режалаштириш пайтида нималарга эътибор бериш керак?

1.Вақтга:

Қўйилган мақсадларни амалга ошириш ва режалаштирилган натижаларга эришиш учун ихтиёрингизда қанча вақт борлигини аниқлаб олиш керак.

2.Машғулот мақсадини танлашга:

Гуруҳларда машғулотларни қай тарзда ўтказишингизни аниқлаб олиш керак. Энг яхши модел - бу, ўқув гуруҳининг барчасига вазифани тушунтиришдан бошланади, сўнгра кичик гуруҳларда ишлашдан ва ниҳоят, барча ўқув гуруҳи иштирокида якун ясашдан иборат.

- Иш жойини танлашга ва тайёрлашга:

Гуруҳларда ишлаш мос равишдаги шароитларни талаб қилади. Бу иш қаерда бажарилишини аниқлаб олиш керак .

Шундай аудитория танлаш лозимки, унда, бир-бирига ҳалақит бермаган ҳолда бир неча кичик гуруҳ ишлаш имкониятига эга бўлсин. Иш жойининг ўзини тайёрлаб қўйиш ҳам назарда туриши лозим: столлар қуйидаги тартибда жойлаштирилади:

- таълим олувчилар аудиторияда эркин ҳаракат қилиш имкониятига эга бўлиши керак;

- ҳар бир гуруҳ аъзолари, бир-бирини кўрадиган ва эшитадиган даражада жойлашишлари керак;

- зарур ўқув қўлланмаларга барча осон етадиган бўлиши керак;

- Вазифани танлашга ва уни ифодалашга;

- Қўйилган таълим мақсадларига мос келадиган вазифаларни танлаш керак;

• биз, шуни ҳам ёдда тутишимиз лозимки, ўқув гуруҳларининг таркиби қуйидаги турли хусусиятларга эга ўқувчилардан иборат:

- қобилияти бўйича;

- билимлари ва маҳоратининг даражаси бўйича;

- психологик хусусиятлари бўйича: бир хиллари фақат «қисток» остида ўқийдилар, бошқалари мустақил ишлашни афзал кўрадилар, айримлари - фаол, мулоқот қилишга тайёр, иккинчилари - пассив ва ўз «қобиғи» га ўралган ва ҳ.к;

- ўқиш стили ва билим олиш усули бўйича: баъзилари маърузани эшитиб, бошқалари эса китоб билан ишлаб ўқув материални яхшироқ ўзлаштириладилар ва ҳ.к.

Буни эътиборга олган ҳолда, вазифани шундай ифода қилиш керакки, у бир неча қисмларни ўз ичига олсин. Бу эса ўз навбатида ҳар бир таълим олувчига ўзининг имкониятлари ва қобилиятларини, билимлари ва маҳоратларини намоён қилиш, кучли томонларини кўрсатиш имконини беради.

- уни бажаришда гуруҳнинг барча аъзоларини иштирокини таъминлайди.

- ўқув материалларини тайёрлашга:

Агар, дарсда турли тарқатма материаллар ишлатилса, у анча қизиқарли ва самарали бўлади. Уларни тайёрлаб қўйиш ва унумли фойдаланиш керак.

Шу билан, гуруҳлар учун ёзма йўриқномалар, таълим олувчилар учун эса - индивидуал натижалар карточкаларини тайёрлаб қўйиш керак. Таълим олувчиларни кичик гуруҳларга ажратиш яхши самара беради яъни гуруҳларда ишлашга тайёргарлик кўриш пайтида қўйидагиларни ўйлаб қўйиш зарур.

Сони бўйича:

- 2 дан то 5 кишигача - унча катта бўлмаган вазифаларни бажариш учун;

- 5 дан то 7 кишигача - мураккаб вазифалар учун.

- Вақт бўйича:

Кичик гуруҳлар, белгиланган вазифани бажариш учун қанча вақт ажратилган бўлса, шунча вақт фаолият кўрсатади.

Иккинчидан, таълим олувчиларни гуруҳларга ким ажратишини аниқлаб олиниши зарур.

Таълим олувчиларни гуруҳларга ўқитувчи ажратади. Лекин улар, бажариш учун турли вазифалар берилган пайида, ўз қизиқишларига қараб гуруҳларни танлаши ҳам мумкин.

Гуруҳларда ишлаш қоидалари авваламбор:

Таълим олувчилар, гуруҳ аъзоларининг мажбуриятларини билишлари ва бажаришлари зарур:

- ҳар бир аъзо ўртоқлари фикрини эшитиши керак;
- ҳар бир аъзо ишда фаол қатнашиши ва ҳамкорликда ишлашдан бўйин тормаслиги керак;
- ҳар бир аъзо, зарурати бўлганда ёрдам сўраши керак;
- ҳар бир аъзо ундан ёрдам сўрашганда, бошқаларга ўз ёрдамини бериши керак;
- ҳар бир аъзо гуруҳ ишининг натижаларини баҳолашда иштирок этиши керак;
- ҳар бир аъзо ўзининг ролини яхши тушуниши ва бажариши керак.

Таълим олувчилар гуруҳларда ишлаётган пайтда, ўқитувчи кузатувчи сифатида бўлади.

Лекин бу пайтда:

- Таълим олувчиларга ёрдам бериши мумкин. Шунинг учун керакки, улар фаолиятининг янги усулини ҳамда ўқув материални (мазмунини) ўрганмоқдалар.

- Индивидуал равишда ишлашларига, аниқ вазифани бажариш учун зарур бўлган маҳоратни шакллантиришга эътибор қилиш керак.

Таълим олувчиларга қуйидагиларни таклиф қилиш мумкин:

- бажараётган ишлари ҳақида ахборот бериб боришни. Бунда, уларга очик саволлар бериш билан кўмаклашиш мумкин (улар, нима? ва қандай? деган саволлар билан бошланади);

- ҳодисаларни таҳлил қилишни, бунинг учун уларга қандай? Деган савол баринг;

- ўз фикрларини изҳор қилишни: ушбу усул нима учун яхши ёки ёмон?

- ўзларининг ва бошқаларнинг ишларини кузатишдан маълумотлар олишни. «Нега бу шундай деб ўйлайсан?» - таҳлил қилишни бошлаш учун яхши савол ҳисобланади;

- овозни чиқариб фикр юритишни, бошқаларни тинглашни, олинган ахборотлардан маълумотларни олишни. Уларга савол бериш билан гуруҳли баҳс юритишга жалб қилинг. Масалан, «Агар бундай бўлса-чи?», «Қандай бошқа усуллар мавжуд?», «Айримларнинг фикрича, бу ...?», «...лардан фойдаланишимиз мумкин».

- Ишлаётган гуруҳларни назорат қилиш мумкин, лекин уларни бошқармаслик керак. Таълим олувчилар ўзлари учун жавобгардирлар. Агар улар хатога йўл қўйсалар ҳам, мустақил ишлашга рухсат бериш мумкин.

Таълим олувчилар кўпроқ тажриба орттирган сари бериладиган саволларнинг характери ўзгариши кераклигига эътибор берилади. Олдин биз кўпроқ, гуруҳларда ишлаш жараёни ўзи билан шуғулланамиз, кейин эса, кўпроқ вазифаларда ўз диққатимизни мужассамлаштиришимиз мумкин. Бир хил саволларнинг ўзини, бир хил даражада, меҳнат жараёни ва билимга нисбатан ишлатишимиз мумкин.

Демак, ўқитувчи таълим технологиясини дарс жараёнига татбиқ этганда:⁸

- “қандай ўқитиш керак?” деган саволга жавоб бермай, балки аҳамиятли қўшимча бўлган *“натижавий қандай ўқитиш ва ўқув жараёнини қандай қилиб энг мақбул ташкил этиш керак?”* деган саволга жавоб беради;
- *аниқ шароитлардан келиб чиққан ва маълум натижага йўналган, аниқ педагогик гояга* лойиҳаланади;
- ўз натижаларини қайта ишлаб чиқариши билан фарқланади;
- таълим олувчилар ва таълим берувчига йўналтирилган дарснинг услубий ишланмаларидан фарқли ўлароқ, таълим олишда уларнинг ўз фаолиятлари ҳисобига ютуқ таъминланишига йўналтирилади.
- *тажриба ўтказмайди*: у аниқ белгиланган натижа билан иш олиб боради;
- ажратилган вақт ва мавжуд шароитларда белгиланган мақсадларни амалга оширишда гумон ҳосил қилмайдиган *асосланган ўқитиш модели* гатаянади.

Педагогик инновациялар қуйидагиларни тақозо этади⁹:

⁸Ўлдошев Ж. “Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш”-Т., 2008, 130б.

- ўқитувчилар орасида меҳнатни тақсимлаш;
- ўқув курсларини ишлаб чиқиш ва тақдим этиш бўйича ўва бошқа мутахассисларни гуруҳларга, жамоага бирлаштириш;
- ўқитувчи фаолияти самарадорлиги мониторинги ва педагогик жараёни ташкил этишга тузатиш киритиш. Технологик инновациялар ўқитувчи фаолияти характерининг ўзгаришига, ўқитувчилар меҳнатининг диверфикациясига олиб келади. Бу педагогик фаолиятни ихтисослаштиришини талаб этади.

Юқоридагилардан ҳулоса қилиб, таълим тизимида инновацион технологияларни жорий этишда қуйидагиларга эътибор қаратишни таклиф қилар эдим:

- янги ўқув дастурлари, дарсликлар тузиш, янги педагогик технологияларни қўллаш соҳасида “тажриба майдонлари” ташкил этиш. (Янги педагогик технология фани янги бўлганлиги учун бир қанча тушунмовчиликлар ва қийинчиликларни келтириб чиқармоқда, жумладан, замонавий таълим технологияси, ахборот технологияси, инновацион технология, педагогик инновация, янги педагогик технология, каби тушунчаларнинг бир-биридан фарқини ажратиб олишда тушунмовчиликлар келиб чиқяпти);
- таълим олувчиларнинг шахсига, унда таълим ва билимга бўлган иштиёқини кучайтиришга, ифтиҳор ва инсоний кадр-қиммат туйғусини шакллантиришга эътибор бериш;
- кадрлар тайёрлашда ахборот воситалари ва техник воситалардан фойдаланишни таъминлаш мақсадида компьютер курслари ташкил этиш (барча таълим муассасаларида) ;
- Инновацион технологияларни жорий этишда фақатгина хориж тажрибасига таяниб қолмай, ўзимизнинг минталитетимизга мос ҳолда янги таълим технологияларини ишлаб чиқиш;
- Таълим жараёнида таълим шаклига мос ҳолда ҳоналарнинг жихозланиши, педагогик технологиялардан фойдаланишда вақт чегарасини стандартлаштиришга эътиборни қаритиш;

Замонавий таълимни ташкил этишга қуйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча рухий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни ўқувчиларга етказиб бериш, уларда маълум фаолият юзасидан қуникма ва малакаларни ҳосил қилиш, шунингдек, ўқувчилар фаолиятини назорат қилиш, улар томонидан эгалланган билим, қуникма ҳамда малакалар

⁹Шодмонов Ш.Ш., Баубекова Г.Д. Педагогическое мастерство и инновации в преподавании экономической теории. - Т.: Янги аср авлоди. 2004.67б.

даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан янгича ёндошувни талаб этади.

Ўқитиш жараёнида талабаларга шахс сифатида қаралиши, турли таълим технологиялар ҳамда замонавий методларни қўлланилиши уларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндошиш, масъулиятни сезиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга, ўзи танланган касбига бўлган қизиқишларини кучайтиради.¹⁰

Бундай натижага эришиш амалиётда ўқув жараёнида инновацион ва ахборот технологияларни қўллашни тақозо этади. Улар жуда хилма-хилдир. Малакавий амалиётимда баъзиларини ўргандим ва дарс жараёнига тадбиқ қилдим:

Таълимий ўйин ёки ишбилармон ва рол (ҳолат)ли ўйинлар муаммоли топшириқнинг бир тури. Фақат бундай ҳолатда матнли материал ўрнига, таълим олувчилар томонидан ўйналадиган сахналаштирилган ҳаётий ҳолатлар ишлатилади

Ўқитиш усули сифатида у қуйидаги вазифаларни бажаради:

- **ўргатувчи:** умумўқув малакаларни шакллантириш; ижодий қобилиятни ривожлантириш, шу жумладан, тушуниш, янги ҳолатларни шакллантириш ва таҳлил қилиш;

- **ривожлантирувчи:** мантиқий фикрлаш, нутқ, атроф-муҳит шароитига ўрганиш қобилиятини ривожлантириш;

- **мотивацияли:** таълим олувчиларни ўқув фаолиятига ундамоқ, мустақил ҳулоса қабул қилишини рағбатлантирмоқ;

- **тарбияловчи:** масъулиятлилиқни, фикр алмашишлиқни шакллантириш.

Ўйин усуллари ва дарс шаклидаги машғулот ҳолатларини амалга ошириш қуйидаги асосий йўналишларда содир бўлади:

- дидактик мақсад таълим олувчилар олдига вазифа кўринишида кўйилади;

- ўқув фаолият ўйин қоидаларига бўйсунди;

- ўқув материал ўйиннинг воситаси сифатида ишлатилади;

- ўқув фаолиятига дидактик вазифани ўйинга айлантирадиган мусобақа бўлаги киритилади;

- дидактик вазифани муваффақиятли бажариш ўйин натижалари билан боғланади.

Ишбилармон ўйин иштирокчиларига ҳаётий ҳолатда қурилган ўйинли сюжет таклиф қилинади, бунда иштирокчилар олдига ягона умумий мақсад: таклиф этилаётган муаммони ечиш кўйилади.

Шу билан бир вақтда ҳар бир иштирокчи алоҳида ролли мақсадни бажариши лозим. Шунинг учун ечимни ишлаб чиқиш жараёни алоҳидали-гуруҳли хусусиятга эга: ҳар бир иштирокчи аввал ўзининг вазифали мақсадига мувофиқ қарор қабул қилади, ундан сўнг эса уни гуруҳ билан

¹⁰М.Қ.Пардаев “Иқтисодий фанларда педагогик технология: назария ва амалиёт”. Т.:”Иқтисодиёт ” -2012. 28 б

келишади. Алоҳида вазифали мақсад бажарилиши бутун гуруҳ қарор қабул қилиш натижаларига боғлиқ. Одатда, ишбилармон ўйин давомидаги муаоммони ечиш бир нечта босқичда (2 дан 10 гача ва бир ўйин кўп).

Иштирокчилар ҳаракатини баҳолаш якуний ва оралиқ натижалар бўйича амалга оширилади: оралиқ баҳолаш белгиланган мақсадни амалга оширишда уларнинг англаб етишини ошириш мақсадида бизга ўйин давомида иштирокчилар ҳаракатига таъсир кўрсатиш имконини беради, якуний натижани баҳолашда иштирокчиларнинг ташкилий фаолиятлари ва улар томонидан вазифали ролли мақсадни бажариш ҳисобга олинади.

Ролли ўйин, ишбилармонлик каби вазиятда кўрсатилган, муаммони ечишда иштирокчиларнинг фаол биргаликдаги ҳаракатларига асосланади. Мавзу қатнашчиларининг битта мажбурий мақсадлари бор - муаммони ечиш. Лекин алоҳидали мақсадлар, ишбилармон ўйиндаги каби келишиб олинмайди. Ролли ўйиннинг ҳар бир иштирокчилар мақсадлари - ғалаба қозониш, ўзини кўрсатиш. Вазиятли ўйин якунларини нафақат умумий мақсадга эришиш натижалари бўйича эмас ва балки ҳар бир иштирокчининг ролли мақсадларини амалга ошириш бўйича баҳоланади.

Сиз томондан ишлаб чиқилган ўйин ҳақиқий ҳаётга мумкин қадар яқин бўлиши, лекин иштирокчилар учун жуда мураккаб ва қийин бўлмаслиги керак.

III. Боб Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари

3.1. Ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишда таълим технологияларни жорий этиш услубияти.

Таълим технологияларнинг моҳияти - ўқитувчи ҳамда ўқувчининг биргаликдаги фаолияти мазмунида акс этади, мазкур жараёнда педагог ўқитувчига юзага келган қийинчиликларни енгишга ёрдам беради. Педагогик ёрдамнинг асосий моҳияти педагогик жараённинг тавсифи, унинг маълум мақсадга йўналтирилганлиги, шунингдек, шахсни шакллантириш ва тарбиялаш борасида ҳал этиладиган вазифалар билан ифодаланади. Педагог ахборотни эълон қилиш, кўрсатиш, эслатиш, тушунча ёки маслаҳат бериш, йўналтириш, ҳаққонийлаштириш, кенгашиш, бартараф этиш, ҳамдардлик қилиш, илҳомлантириш, қизиқиш ва ҳурматни изҳор қилиш, талабчанликни қўллаб-қувватлаш каби кўринишларда ёрдам беради.

Таълим технологиялари ёрдамида талабаларнинг фаоллигини ошириш учун касб-ҳунар коллежўқитувчилари, биринчи ўринда, таълимни ташкиллаштириш шакллариغا катта аҳамият бериши керак, деб ўйлайман. “Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш” номли ўқув қўлланмада олимларимиз таълимни шакллариغا батафсил таъриф берган:

Таълим шакллари¹¹ (forma-лотинча-ташқи кўриниш) - бу усул ўқув жараёнини мавжудлиги, унинг ички моҳияти, мантиқи ва мазмуни учун қобиқ. Таълим шакли ўқув жараёнининг шундай ташқи томонларини намоён қилади, яъни:

Унинг мавжуд бўлиш йўли:

- *таълим оловчилар сони*: оммавий, кичик гуруҳларда, яқка ҳолда ўқитиш;
- *ўқитиш вақти*: 80, 90-бирлашган дарс, “танаффуссиз дарс”;
- *ўқитиш жойи*: аудитория, лаборатория машғулотлари.

Ўқув ишини ташкиллаштириш шакли:

- маъруза, семинар, мустақил иш ва бошқалар.

Таълим берувчи ва таълим оловчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкиллаштириш йўллари умумий (фронтал), гуруҳли, яқка тартибли.

Таълим берувчи ва таълим оловчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкиллаштириш шакллари:

- *Оммавий иш* (фронтал) - барча таълим оловчилар олдида бир хил топшириқ бажариш мақсади қўйилади.
- *Жамоавий иш* (коллектив) - ҳам умумий ва гуруҳлига тааллуқли бўлиши мумкин:

¹¹ Г.Н. Ахунова, Л.В. Голиш, Д.М. Файзуллаева “Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш” Т.: “Иқтисодиёт” 2009й.

1) олдинда турган иш режасини ҳамкорликда муҳокама қилиш; 2) мажбуриятларни бўлиш, ҳисобот шаклини танлаш; 3) хулосаларни муҳокама қилиш (тартиб билан алоҳида таълим олувчилар фикрлари тинглади ва муҳокама қилинади); 4) маъқул хулосаларни шакллантириш (умумий келишув билан).

- *Гуруҳли*- кичик гуруҳларда ҳамкорликда бир топшириқни бажариш.
- *Якка тартибли (индивидуал)* - ўқув топшириғини якка ўзи бажариши.

Замонавий таълим технологиялари-мажмуавий интеграл (бутун, узвий боғлиқ) тизим бўлиб, унда таълим мақсадлари асосида белгиланган кўникма ва малакалар ўқитувчилар томонидан назарий билимларни ўзлаштириш, уларда муайян маънавий-ахлоқий сифатларни тарбиялашга йўналтирилган педагогик фаолият элементларининг маълум тартибга солинган тўплами сифатида акс этади.

Бу ўринда таълим мақсадларининг белгиланиши (кимга ва нима учун?), мазмунан танлаш ва ишлаб чиқиш (нима?), таълим жараёнини ташкил қилиш (қандай?), таълим метод ва воситаларини белгиланиши (нималар ёрдамида?), шунингдек, ўқитувчилар малака даражаси (ким?), эришилган натижаларни баҳолаш методи (қанда йўл билан?) инобатга олиниши лозим. Ушбу мезонларнинг мажмуавий тарзда қўлланилиши замонавий таълим жараёнининг моҳияти ва технологиясини очиб беради.

Демак, дарсларни ташкил этишга нисбатан қуйидаги дидактик талаблар қўйилиши керак:

1. Дарс мақсади ва вазифаларининг аниқлиги ҳамда педагогик жиҳатдан тўғрилиги;
2. Дарснинг таълимий, тарбиявий ва шахсни ривожлантирувчанлик вазифаларининг бирлиги ва узвийлиги;
3. Ўқитишнинг яхлит дарс ва унинг маълум қисмлари, вазифалари ҳамда мазмунига мувофиқ келадиган, ўқувчиларнинг билиш фаолликлари ва мустақил фаолиятларини таъминлашга хизмат қилувчи маъқул методларни танлаш;
4. Машғулотларнинг турли шакллари: жамоада, гуруҳли ва якка тартибдаги шаклларни маъқул равишда қўшиб олиб бориш;
5. Ўқитувчининг раҳбарлик роли билан ўқувчилар фаол билиш фаолиятини бирга олиб бориш.
6. Дарсларнинг ўзаро узвий ва диалектик хусусиятига эга бўлишга эришиш;
7. Ўқувчиларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олиш;
8. Дарсда ўқувчиларни ўқитиш ва тарбиялаш учун қулай шарт-шароит яратиш;
9. Дарсларни демократик тамойиллар асосида ташкил этиш;
10. Дарсда ўқувчи-талаба эркинлигини таъминлашга эришиш.

Менинг назаримда, бугунги кунда таълим технологиялар татбиқий асосини шахсий фаолиятли ёндашув, танқидий-ижодий фикрлаш, муаммоларни ҳал этиш, қарор қабул қилиш ва жамоада ҳамкорликни қарор

топтиришга оид педагогик технологияларни ишлаб чиқиш эҳтиёжи юзага келмоқда.

Битирув олди малакавий амалиётимда талабалар фаоллигини ошириш учун Г.Н. Ахунова, Л.В. Голиш, Д.М. Файзуллаевалар томонидан чоп этилган “Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш” услубий қўлланмада кўрсатилган қуйидаги таълим технологияларни ўргандим ва улардан фойдаланиб ўз мақсадимга эришдим:

Таълим технология тури	Мақсади	Моҳияти	Механизми
Муаммоли ўқитиш	Ўқувчиларнинг билиш фаоллиги ҳамда ижодий мустақиллигини ошириш	Ўқувчиларга уларда билимларни ўзлаштириш борасидаги фаолликни юзага келтиришга хизмат қилувчи масалаларни мақсадга мувофиқ, кетма-кет бериб бориш	Тадқиқотчил ик методлари, билиш фаолиятига йўналтирилган масалаларни ечиш
Мужассамлаштирилган таълим	Шахснинг хусусиятларига максимал даражада яқинлаштирилган таълим жараёни тузилмасини яратиш	Машғулотларни блокларга бириктириш ҳисобига фанларни чуқур ўзлаштиришга эришиш	Ўқувчилар иш қобилияти динамикасини ҳисобга олувчи таълим методлари
Модулли таълим	Таълим мазмунини шахснинг индивидуал эҳтиёжлари ва унинг базавий тайёргарлиги даражасида мувофиқлаштириш	Ўқувчиларнинг индивидуал ўқув дастури асосида мустақил ишлари	Муаммоли ёндашувни амалга оширишнинг индивидуал мароми
Ривожлантирувчи таълим	Шахс ва унинг қобилиятларини ривожлантириш	Ўқув жараёнини шахснинг ички имкониятлари ва уларни рўёбга чиқаришга йўналтириш	Ўқувчилар фаолиятини турли соҳаларга йўналтириш

Дифференци аллашган таълим	Ўқитувчиларнинг лаёқати, қизиқиш ва қобилиятларини аниқлаш учун қулай шароитларни ярати	Турли шзгартириш даражалари бўйича мажбурий меъёр (стандарт)дан кам бўлмаган ҳажмдаги дастур материалларини ўзлаштириш	Индивидуал таълим методлари
Фаол ўқитиш (мажмуавий таълим)	Ўқувчилар фаоллигини юзага келтириш	Бўлажак касбий фаолиятнинг предметли ва ижтимоий мазмунини моделлаштириш	Фаол ўқитиш методлари
Ўйин технологиялари	Билим, куникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг шахсий фаолият тавсифида бўлишини таъминлаш	Ўқув ахборотларини қайта ишлаш ва ўзлаштиришга йўналтирилган мустақил билаш фаолияти	Ўқувчиларни ижодий фаолиятга жалб этишнинг ўйин методлари

Замонавий дарснинг ҳар бир босқичи талабаларнинг фаол фикрлашга ундаши зарур. Бунда ўқитувчининг талабаларга ва уларнинг ўзаро бир-бирларига берадиган саволлари, ҳал этишга тавсия этиладиган топшириқлар бўлиши шарт. Бугунги кунда дарс турлари кўпайиб бормоқда, масалан:

- 1.Муаммоли дарс
- 2.Анжуман дарси
3. Фикрни сўз билан ифодалаш дарси
- 4.Муаллифлик дарси
- 5.Мунозарали дарс
- 6.Қайтар алоқадан фойдаланилган дарс
- 7.Аниқ вазиятларни кўриб чиқиш дарси
- 8.Маъруза-суҳбат дарси
- 9.Бинарли маъруза дарси.

Менинг назаримда, дарс турлари мавзуга тўғри келиши керак, яъни иқтисодчи – педагог дарс турини танлаганда иқтисодий мавзунинг мазмун моҳиятидан келиб чиқиши керак. Масалан, иқтисодий фанларни ўтганда муаммоли дарслардан фойдаланиш мумкин. Чунки, муаммоли дарсда ўқитувчининг (ўз жавоби ўзи билан) баёнидан иборат бўлмай, балки машғулот давомида бир неча (2-3 та) муаммолар қўйилади. Уларни ечимини топишда талабалар фаол иштирок этадилар, бунинг натижасида янги ахборотнинг бир қисмини уларнинг ўзлари мустақил излаб топадилар. Ўқитувчи эса, талабаларнинг ижодий фикрлаш жараёнини бошқариб боради. Иккинчидан, талабалар ўқув жараёнидаги сушт (пассив) тингловчидан фаол иштирокчига айланадилар. Ўз фикрлари, ғоялари, қарашлари билан

машғулотда фаол иштирок этиб, унинг мазмуни ва натижасини янада бойитадилар. Учинчидан, юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, талабаларнинг фақат хотираси эмас, балки уларнинг кўп вариантли (дивергент) тафаккури ва шахси ҳам ривожланади. Методик жиҳатдан тўғри қўйилган муаммолар талабалар тафаккурини, муаммоларни мустақил ҳал қилиш қобилиятини ривожлантиришнинг калити бўлиб ҳисобланади.

Педагогика фанида муаммоли ўқитишнинг – муаммоли савол, муаммоли вазият, муаммоли масала ва муаммоли топшириқ шакллари мавжуд.

Муаммоли ўқитишнинг тайёрлашда қуйидаги белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

МС - муаммоли савол.

МТ - муаммоли топшириқ.

МВ - муаммоли вазият.

М - муаммоли масала.

Анжуман дарс - ўқитувчи томонидан тайёрланган дастур миқёсида, олдиндан белгиланган муаммо ва маъруза тизими билан илмий-амалий машғулот олиб борилади. Педагогик вазифалари: янги ўқув маълумотини ёритиб бериш, талабаларни янги ўқув маълумотини излаш ва тизимлашга ришга ҳаракат қилдириш

Бинарли маъруза дарси - бундай маърузани олиб борилиши икки ўқитувчи касб-ҳунар коллеж вакиллари олим ва амалиётчилар, ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги суҳбатни намоён қилади. Педагогик вазифалари янги ўқув маълумотларни икки томон нуқтаи назарларини таққослаш орқали ёритиб берилади.

Семинар дарсларини ташкил этишда гуруҳни микрогуруҳларга бўлиб интерфаол усуллардан фойдаланиш давр талаби ҳисобланади. Унинг моҳияти шундаки, гуруҳ талабалари 4-6 кишидан иборат микрогуруҳга бўлинади. Микрогуруҳларнинг кўплиги иш натижалари тақдироти вақтини чўзиб юборади, микрогуруҳлардаги талабаларнинг кўплиги эса, ҳар бир талабанинг фаол иштирок этиш имкониятини чеклайди. Микрогуруҳлар дарснинг ташкилий қисмида рақамли ёки ҳарфли карточкалар ёрдамида шакллантирилади. Талабаларнинг ўз хоҳишлари бўйича микрогуруҳлар ташкил қилишлари ёки “яхши” ва “ёмон” микрогуруҳларнинг шаклланиб қолиши мақсадга мувофиқ эмас. Барча микрогуруҳларга бир хил ёки ҳар бирига алоҳида топшириқ берилиши мумкин. Микрогуруҳ аъзолари ўзаро фикр алмашиб, топшириқни мустақил ечишлари зарур. Ўқитувчи микрогуруҳни оралаб, уларга (ҳар бир талабага ҳам) топшириқни бажариш учун йўлланма ва маслаҳатлар бериб боради.

Микрогуруҳ таркиби ва сардорлари ҳар бир топшириқ ҳал қилингандан сўнг ёки навбатдаги машғулотда алмаштирилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Микрогуруҳларда ишлаш стратегиясининг аҳамияти шундаки, унда топшириқни бажаришда барча талабалар фаол иштирок этади ва уларнинг

хар бири сардор(тақдимотчи) бўлиш имкониятига эга бўлади. Ўқитувчи эса, ҳар бир талаба билан яқка тартибда ишлаш учун кўпроқ имкониятга эга бўлади.

Битирув олди малакавий амалиётда ўтказган ноанъанавий дарслардан намуналар келтирган ҳолда мазкур параграфнинг мазмунини очиқ бермоқчи бўлдим. Малакавий амалиёт вақтида ноанъанавий дарсларни ташкил қилишда вақтни тўғри тақсимлашга (2-жадвалга қаранг) аҳамият бердим ва ноанъанавий дарсни қўйидагича тақсимладим.

2-жадвал.

№	Дарс мазмуни, қисмлари	Ажратиладиган тахминий вақт
1	Дарсинг ташкилий қисми	5 дақиқа
2	Ақлий ҳужум	5 дақиқа
3	Кичик маъруза (янги мавзу баёни)	20 дақиқа
4	“Картотека” усули ёрдамида иқтисодиёт билим асослари фанининг тармоқларини аниқлаш	30 дақиқа
5	“SWOT–таҳлил” технологияси орқали мустаҳкамлаш, тескари алоқа ўрнатиш, баҳолаш	15 дақиқа
6	Талабаларнинг баҳоларини эълон қилиш ва дарсга яқун ясаш	5 дақиқа

Ноанъанавий дарс таълим ва ахборот технологиялари ёрдамида ташкил қилинди. Дарсда “Картотека” ва “SWOT – ТАҲЛИЛ” таълим технологиялари жорий этилди. Мазкур технологиялар ёрдамида талабалар фаоллигини оширишга эришдим ва гуруҳдаги барча талабалар баҳоланди. Талабаларни “Картотека” технологиясининг ўтказиш тартиби билан таништирдим, гуруҳни 3 та кичик гуруҳга бўлдим. Талабалар диққатини экрандаги жадвалга қаратдим: сиз 15та таблодан ташкил қилинган жадвални кўриб тўрибсиз. Ҳар бир кичик таблода иккита рақам кўрсатилган, масалан 3/20, бу ерда 3 – бу саволнинг рақами яъни ҳар бир рақам остида (мавзу бўйича 15 савол тузиб келинган) савол мавжуд. 20 – эса, тўғри ва тўлиқ жавобга (саволнинг оддийлиги ёки мураккаблигига қараб) берилган балл. Кейинги босқичда талабалар баҳолаш мезони билан танишди:

“Картотека” технологияси асосида гуруҳларда ишлашни баҳолаш.

Гуруҳлар	Жавобнинг тўлиқлиги. (1,0)	Жадваллар да берилган лиги(0,4)	Гуруҳ иштирокчисининг фаоллиги(0,6)	Баллар.	Баҳоси.
1	1,0	0,4	0,6	2	аъло
2	0,7	0,3	0,3	1,3	қониқарли
3	0,9	0,3	0,5	1,7	яхши

Картотека технологияси

1/10	2/20	3/20	4/15	5/20
6/10	7/10	8/10	9/10	10/15
11/20	12/15	13/20	14/20	15/10

Қоидага кўра, SWOT – таҳлил муваффақиятини ташкиллаштиришига боғлиқ бўлмай, балки муҳокаманинг натижалари келгусидаги аниқ таклиф ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда ҳисобга олиниши мумкин. Бу технология ёрдамида талабалар маълумотларни мустақил таҳлил қилади, солиштиради ва таққослайди. Бундаги кетма-кетликлар қуйидагича бўлиши керак:

“**SWOT – таҳлил**” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган:

Strengths – кучли томони, ташкиллаштиришнинг ички манбалари мавжудлиги назарда тутилади;

Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммоларнинг мавжудлиги;

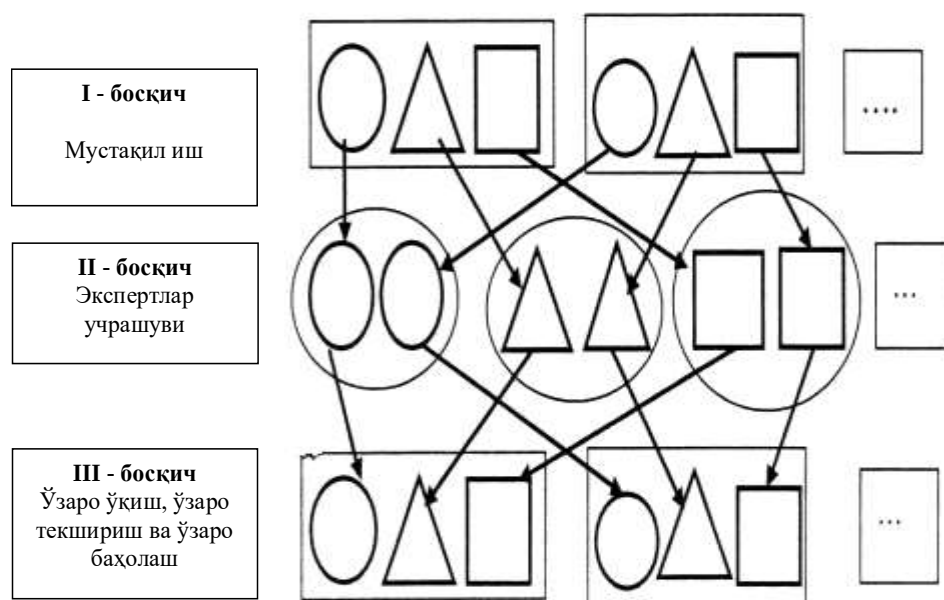
Opportunities – ташкиллаштиришдан ташқаридаривожланиш учун мавжуд, имкониятлар;

Threats – ташқи муҳитда ташкиллаштиришни муваффақиятига таъсир этувчи хавф-хатарлар.

	<i>Таҳлил таркиблари</i>	<i>Натижаларни амалга оширишнинг хусусиятлари</i>
S	Кучли томонлари (ташкиллаштириш	- барқарор ривожланишнинг асосий механизми бўлиб хизмат қилади;

	ингички манбалари)	- янги лойиҳалар асоси ҳисобланади; - тўсиқларни енгиб ўтишининг йўли бўлиши мумкин.
W	Кучсиз томонлари (ташкиллаштиришнинг ички муаммолари)	- ташкиллаштириш фаолияти айнан шуларни енгиб ўтишга йўналтирилган бўлиши лозим; - янги лойиҳалар учун энг муҳим мақсад ҳисобланади; - ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишда албатта ҳисобга олиниши зарур
O	Имкониятлар (ташқаридан)	- молиялаштириш ва қўллаб-қувватлашнинг қўшимча кўрсаткичи ёки ташқи манба бўлиб хизмат қилади, - улар ташкиллаштиришнинг мақсади билан ёки қанчалик муросага келишиши билан қанчалик мос келишини ҳисобга олиш зарур бўлади; - янги лойиҳаларнинг асоси ёхуд ҳамкорликни излаш манбаси бўлиши мумкин.
T	Хавфлар (ташқаридан)	- Ҳар бир янги лойиҳада ҳисобга олиниши зарур; - уларни енгиб ўтиш ёки бетараф этиш йўллари ишлаб чиқилиши керак; - баъзида мантиққа мос келмайдиган “рақиблар” “иттифоқчиларга” айланиши бўлиши мумкин.

“Илон изи” “Арра” техникаси



Мазкур технологияларнинг моҳияти шундаки, гуруҳ талабалари 6 кишидан иборат 3та микрогуруҳга бўлинади ва талаба ҳар битта муаммоли

вазиятга ўз фикрини билдиришга ҳаракат қилади. Шу туфайли талабалар фаоллиги ошади. Хатто пассив талабалар ҳам мустақил фикрлай бошлайди.

“Картотека”, “SWOT – таҳлил” ва “Илон изи” “Арра” техникаси” технологияларини жорий этишда қўйидагиларга эътибор бериш керак: микрогуруҳларнинг кўплиги иш натижалари тақдироти вақтини чўзиб юборади, микрогуруҳлардаги талабаларнинг кўплиги эса, ҳар бир талабанинг фаол иштирок этиш имкониятини чеклайди. Микрогуруҳлар дарснинг ташкилий қисмида рақамли ёки ҳарfli карточкалар ёрдамида шакллантирилади. Талабаларнинг ўз ҳоҳишлари бўйича микрогуруҳлар ташкил қилишлари ёки “яхши” ва “ёмон” микрогуруҳларнинг шаклланиб қолиши мақсадга мувофиқ эмас. Барча микрогуруҳларга бир хил ёки ҳар бирига алоҳида топшириқ берилиши мумкин. Микрогуруҳ аъзолари ўзаро фикр алмашиб, топшириқни мустақил ечишлари зарур. Ўқитувчи микрогуруҳни оралаб, уларга (ҳар бир талабага ҳам) топшириқни бажариш учун йўлланма ва маслаҳатлар бериб боради. Микрогуруҳ таркиби ва сардорлари ҳар бир топшириқ ҳал қилингандан сўнг ёки навбатдаги машғулотда алмаштирилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Микрогуруҳларда ишлаш стратегиясининг аҳамияти шундаки, унда топшириқни бажаришда барча талабалар фаол иштирок этади ва уларнинг ҳар бири сардор(тақдиротчи) бўлиш имкониятига эга бўлади. Ўқитувчи эса, ҳар бир талаба билан яқка тартибда ишлаш учун кўпроқ имкониятга эга бўлади.

3.2. Талабалар фаоллигини ошириш жараёнида педагогик технологияларни татбиқ этиш бўйича амалий тадқиқотни ташкил этишда унда қўлланилган услублар таҳлили.

Битирув олди малакавий амалиёт ўтаган вақтимнинг асосий қисмини иқтисодий фанларни талабаларга қизиқарли ва самарали ўтиб бериш учун сарфладим. Шу билан бирга иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнида ноанъанавий дарс шаклда амалий тадқиқотни ташкил этдим ва унда қўлланилган замонавий педагогик технологиялар таҳлилини ҳам ўтказдим. Битирув олди амалиётимни Самарканд иқтисодиёт коллежида ўтказдим. Ноанъанавий дарсни МЛ-51 гуруҳ талабаларига ташкил қилдим. “Иқтисодиёт билим асослари” фанидан “Бозор иқтисодиётига ўтиш даври ва унинг Ўзбекистондаги хусусиятлари” мавзуси бўйича муаммоли семинар дарсини ташкил қилдим.

Очиқ семинар дарс ўтишга ҳозирлик кўрган чоғимда, биринчи ўринда семинар машғулоти режасига биноан дарсни қандай, қайси услубларни қўллаб ўтказишим кераклигига алоҳида эътибор бердим, қандай кўргазмали куроллар, тарқатма материаллардан фойдаланишни аввалдан режалаштириб қўйдим, зарур материалларни тайёрлаб қўйдим. Чунки, семинар дарси талабаларнинг олган билимларини мустаҳкамлаб олишлари, уни пухта ўзлаштиришлари ва олган билимларини келгусида реал ҳаётда қўллашни ўрганишларида алоҳида ўрин тутади. Шунинг учун ҳам семинар дарсни қизиқарли, талабаларни фаол қатнашишларини таъминлайдиган услубларни қўллаб дарс ўтишим муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Қатнашдилар: Самарканд иқтисодиёт коллежининг МЛ-51 гуруҳ талабалари, фан уқитувчиси С.Хакбердиев ва коллежнинг 3 нафар ўқитувчилари.

Ноанъанавий дарс учун муаммоли семинар машғулотини ўқитиш технологияси(1 ва 2-жадвалда кўрсатилган) ва технологик картаси ишлаб чиқилди

“Бозор иқтисодиётига ўтиш даври ва унинг Ўзбекистондаги хусусиятлари” мавзуси бўйича муаммоли семинар машғулотини ўқитиш

технологияси

<i>Вақт: 2 соат</i>	<i>Талабалар сони: 27 нафар</i>
<i>Ўқув машғулот шакли</i>	Муаммоли семинар
<i>Ўқув машғулот режаси</i>	1. Ўтиш даври назарияси. Бозор иқтисодиётига ўтиш тарихий жараён эканлиги. Ўтиш даврining асосий белгилари, турлари ва қонуниятлари. 2. Бозор иқтисодиётига ўтишнинг миллий андозалари, уларнинг умумийлиги ва фарқли жиҳатлари. 3. Бозор иқтисодиётига ўтишнинг «ўзбек модели» ва унинг хусусиятлари. 4. Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг ҳозирги босқичида давлатнинг иқтисодий сиёсати ва унинг асосий йўналишлари.
Ўқув машғулотининг мақсади: бозор иқтисодиёти ва бозор борасидаги маърузада олинган билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлаш.	
Педагогик вазифалар: - маърузада олинган билимларни мустаҳкамлаш ва улар асосида докладла тайёрлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - билимларни тизимлаштириш таққослаш, умулаштириш, иқтисодий категорияларни таҳлил қилиш	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: – бозор иқтисодиёти ўтиш даврига таъриф беради; – ўтиш даврining миллий андозаларини тавсифлайди; – Ўзбек моделининг хусусиятларини санайди; – ислохотлаштириш стратегияси мазмунини ёритади;

жараёнларни ташкил этиш; - дарслик билан ишлаш кўникмаларини ҳосил қилиш; - иқтисодий ахборотларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш.	– мулкдан самарали фойдаланиш учун йўналишлар рўйхатини тузади; – ислохотлар чуқурлаштириш борасида муаммоли вазифаларни ҳал қилишда назарий билимларни қўлайди.
<i>Таълим усуллари</i>	Муаммоли усул, “Кластер” усул ”Иқтисодчи улкасига саёҳат” технологияси
<i>Таълимни ташкиллаштириш шакли</i>	Оммавий, жамоавий, гуруҳли.
<i>Таълим воситалари</i>	Маъруза матни, видеопоектор, А32 ўлчамдаги қоғозлар, маркерлар, скоч, ўқув материаллар.
<i>Таълим бериш шароити</i>	Гуруҳларда ишлашга мўлжалланган хона.

(2-жадвал)

“Бозор иқтисодиётига ўтиш даври ва унинг Ўзбекистондаги хусусиятлари” мавзуси бўйича муаммоли семинарнинг технологик харитаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	ўқитувчи	талабалар
1-босқич. Ўқув машғулотига кириш (10 дақиқа.)	1.1.Мавзуни, мақсади режадаги ўқув натижаларини эълон қилади уларнинг аҳамиятини ва долзарблигини асослайди. 1.2. Олинган билимларни текшириш мақсадида асосий тушунчалар борасида савол-жавоб ўтказади (5-илова). 1.3. Дарс машғулотини гуруҳларда ишлаш технологиясидан фойдаланган ҳолда амалга оширилишини эълон қилади. Гуруҳда ишлаш қоидаларини эслатади. Иш тартиби ва регламентни аниқлаштиради (1,2-	Тинглайдилар ёзиб оладилар, саволларга жавоб берадилар ва аниқлаштирадилар

	илова). Ўқув муаммони ҳал этишда фаоллаштириш жараёнида талабалар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини аниқлайди.	
2-босқич. Асосий (60 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5 нафардан қилиб гуруҳларга ажратади. Назорат ва натижаларни баҳолаш учун экспертлар гуруҳини шакллантиради. Гуруҳларга ўқув топшириқларини топширади (3-илова). Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари (4-илова) билан, қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлиги билан (дарслик, маърузалар матни, Президент И.А.Каримов асарлари) таништиради. Гуруҳларда ишлаш бошланганлигини эълон қилади. 2.2. Тақдимот ва натижаларни баҳолашни ташкил этади. Изоҳлайди, жавобларни тартибга келтиради, асосан ишларни бажариш жараёнида шаклланган хулосаларни умумлаштиради.	2.1. Ўқув топшириқлари, баҳолаш мезонлари билан танишади, топшириқни гуруҳга тақсимлайди, умумий маърузани шакллантиради. 2.2. Натижаларни презентация қилади, назорат саволларига жавоб беради. Қолган иштирокчилар тақдимотни тўлдирадilar ва саволлар беради. Экспертлар баҳолайди
3 босқич. Якуний (10 дақ.)	3.1. Ўқув фаолиятини якунлайди. Талабалар диққатини асосий жиҳатларга қаратади. Муаммони ҳал қилиш жараёнида ғолиб бўлган гуруҳни аниқлайди ва баҳолайди. 3.2. Мустақил иш учун вазифа беради.	3.1. Тинглайдilar, аниқлаштирадилар. Мустақил иш учун вазифаларни ёзиб оладilar.

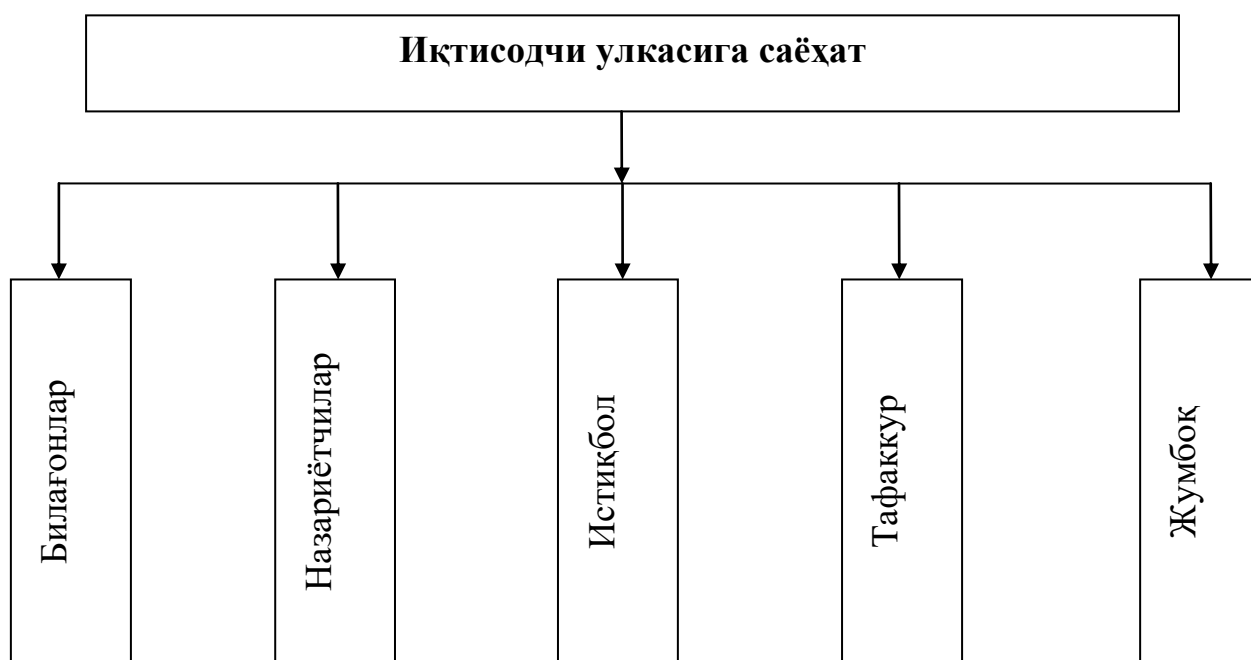
Технологик харитада кўрсатилгандек дарс 3 босқич бўлиб ўтилди. Муаммоли семинарнинг биринчи босқичи ташкилий қисм ва ўтган мавзунини мустаҳкамлашдан иборат эди. Ташкилий қисмни (талабалар билан саломлашиш, аудиторияни тозалигини кўздан кечириш ва талабаларни йўқлама қилишдан) бошладим ва унга 5 дақиқа ажратдим. Ўтган мавзунини мустаҳкамлаш учун яна 5 дақиқа сарфладим, бунда “Ақлий хужум” усули

қўлланилди: “Бозор иқтисодиёти” сўзини эшитганингизда фикрингизга қандай сўзлар, иборалар келади? – деб талабаларга мурожаат қилдим.

Муаммоли семинар дарсимнинг иккинчи босқичида **“Иқтисодчи ўлкасига саёҳат”** технологияси усулини қўладим.

Талабаларга “Иқтисодчи ўлкасига саёҳат” технологияси ҳақида тушунча бердим. Мазкур усул ҳозирги вақтда илғор таълим технология асосида жорий этилади. Технологиянинг мақсади - талабалар иқтисодий билимларини чуқурлаштириш, уларда иқтисодий идрок ва зеҳни шакллантириш. Мазкур технология беллашув тарзида ҳам уюштирилиши мумкин. Унда гуруҳни бешта кичик гуруҳга бўлиб, ҳар бир гуруҳда 5тадан талаба иштирок этиши керак.

Демак, технологияни ташкил этиш жараёнида гуруҳ 5та кичик гуруҳларга бўлинди ва ҳар бир кичик гуруҳ битта кўчанинг номи билан номланди.. Мазкур кўчаларда бўлган вақтларида улар номи билан боғлиқ шартларни бажарди. "Иқтисодчи ўлкасига саёҳат" технологиясини шартли номлар билан номланувчи "кўчалар" (4-жадвал)да кўрсатилган:



4-жадвал

“Билагонлар” кўчаси

Бу ерда 1 гуруҳ ёки (кўча) аъзолари, режа бўйича берилган биринчи саволга жавоб бериши керак. Микрогуруҳни ичида ҳар бир талаба баҳоланиши учун, умумий саволга тегишли бўлган ёрдамчи саволлардан фойдаландим ва ҳар бир талабага алоҳида савол тарқатдим:

1. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг асосий йўллари айтинг.
2. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврининг хусусиятларини санаб беринг.
3. Ўтиш даврининг зарурлиги нимада?
4. Ўтиш даври давомийлигининг узун ёки қисқалиги нималарга боғлиқ?

5.Ўтиш даврининг жаҳон тажрибасида синалган қандай йўллари бор?

Микрогуруҳда ишлаган талабарнинг баҳолаш мезони:

“Билағонлар кўчаси”- гуруҳнинг аъзолари	Жавобларнинг тўлиқлиги(1,0)	Қардош гуруҳларни диққат билан эшитгани (0,4)	Гуруҳ иштирокчисининг фаоллиги 0,6)	Баллар.	Баҳоси.
1.Абдуллаева	0,8	0,2	0,5	1,5	яхши
2.Алиев А	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
3.Буронов А	0,7	0,1	0,4	1,2	қониқарли
4. Файзиев А	0,9	0,3	0,5	1,7	яхши
5. Жумакулов Ж	0,8	0,2	0,4	1,4	қониқарли

“Назариётчилар ” кўчаси

“Назариётчилар ” кўчаси билан номланган гуруҳ талабалари режада кўрсатилган II саволга жавоб бериши керак: Бозор иқтисодиётига ўтишнинг миллий андозалари, уларнинг умумийлиги ва фарқли жиҳатлари. Гуруҳ аъзоларининг бу борадаги билимларини аниқлаш учун ҳар бир талабага алоҳида савол берилди:

1. Швеция, Туркия, Жанубий Корея, Америка моделларининг хусусияти.
- 2.Нима учун Швеция моделида ижтимоий ҳимоя устун туради?
- 3.Туркиянинг иқтисодий ривожланишига нималар сабаб бўлди?
- 4.Жанубий Кореянинг қандай тажрибаларини қўллаш мумкин?
- 5.Эркинлик, демократиянинг ўзи Американинг иқтисодий тараққиёти учун етарли бўлганми?

Бу гуруҳда биринчи бўлиб шу гуруҳнинг лидери Абдумуротова Мохира доскани ёнига чиқиб саволни тўлиқ ёритиб берди, сунг Давронова Зарина берилган саволни тўлиқ, мисоллар билан асослаб берди .

Микрогуруҳда ишлаган талабарнинг баҳолаш мезони:

“Назариётчилар кўчаси”- гуруҳнинг аъзолари	Жавобларнинг тўлиқлиги (1,0)	Қардош гуруҳларни диққат билан эшитгани (0,4)	Гуруҳ иштирокчисининг фаоллиги 0,6)	Баллар.	Баҳоси.
--	------------------------------	---	-------------------------------------	---------	---------

1. Абдумуротова М	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
2. Давронова За	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
3. Давронова Зо	0,7	0,1	0,4	1,2	қониқарли
4. Джабаров Д	0,9	0,3	0,5	1,7	яхши
5. Файзуллаев Ш	0,8	0,3	0,5	1,6	яхши

“Истиқбол” кўчаси

Гуруҳ аъзоларига режадаги III саволни ёритиб бериш вазифаси берилди, яъни: Талабалар фаоллик билан ёндашди ва қўйидаги саволларга жавоб берди: жавоб изладилар:

1. Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтиш концепцияси ва ислохотлар стратегияси деганда нима тушунасиз?
2. “Ўзбек модели”нинг моҳияти нимада?
3. Республика иқтисодиётини ислоҳ қилишга қандай тамойиллар асос қилиб олинди?
4. Бозор муносабатларини босқичма-босқич қарор топтириш принципининг мазмуни нимада?

Микрогуруҳда ишлаган талабарнинг баҳолаш мезони:

“Истиқбол кўчаси”- гуруҳнинг аъзолари	Жавобларнинг тўлиқлиги(1,0)	Қардош гуруҳларни диққат билан эшитгани (0,4)	Гуруҳ иштирокчисининг фаоллиги (0,6)	Баллар.	Баҳоси.
1. Фозилов Д	0,8	0,4	0,6	1,8	яхши
2. Каримов М	0,9	0,4	0,4	1,7	яхши
3. Насимов Н	0,7	0,4	0,5	1,6	яхши
4. Нормаматов Н	0,7	0,1	0,4	1,2	қониқарли
5. Орзукулов А	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло

Тафаккур кучаси

Гуруҳ ёки (кўча) аъзолари, режа бўйича берилган биринчи саволга жавоб бериши керак. Микрогуруҳни ичида ҳар бир талаба баҳоланиши учун, умумий саволга тегишли бўлган ёрдамчи саволлардан фойдаландим ва ҳар бир талабага алоҳида савол тарқатдим:

1. Республикада бозор ислохотларини амалга оширишнинг асосий йўналишларини тушунтиринг.

2. Республикада қандай ислохотларни ўтказиш кўзда тутилган?
3. Бозор иқтисодиётини шакллантиришда давлатнинг етакчилик фаолияти нимада?
4. Президентимизнинг қайси асарларида бозор иқтисодиётига ўтиш концепцияси баён этилган?

Микрогуруҳда ишлаган талабарнинг баҳолаш мезони:

“Тафаккур кўчаси”- гуруҳнинг аъзолари	Жавобларнинг тўлиқлиги(1,0)	Қардош гуруҳларни диққат билан эшитгани (0,4)	Гуруҳ иштирокчисининг фаоллиги (0,6)	Баллар.	Баҳоиси.
1.Кобиров Д	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
2.Кораев Ш	0,6	0,4	0,4	1,4	яхши
3.Ражабов Д	0,7	0,4	0,5	1,6	яхши
4.Сулаймонов Б	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
5.Собиров Ш	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло

“Жумбоқ” кўчаси

Мавзуни умумлаштириш ва хулоса чиқариш мақсадида “Жумбоқ” кўчаси ёки 5чи гуруҳ аъзоларининг ҳар бирига мавзу бўйича 2дан топшириқ берилди, масалан Турдиев Содикка қўйидаги топшириқ берилди:

1-топшириқ. Бозор иқтисодиётига ўтишнинг қандай моделлари мавжуд?

- а) Осиёча модел;
- б) собиқ социалистик мамлакатлар модели;
- в) Африка ва лотин Америкаси мамлакатлари модели;
- г) барча жавоблар тўғри.

2-топшириқ. Ўтиш даври тушунчасининг замонавий жиҳатлари ва уни жаҳонда намоён бўлиш хусусиятларини тавсифланг. (Жавоб беришда график органайзердан фойдаланинг: “Мантикий-таркибий схема”).

Микрогуруҳ аъзоси Кораев Шохрухнинг топшириқлари:

1-топшириқ.

Бир тизимдан иккинчи бир тизимга ўтишнинг қандай йўллари мавжуд?

- а) индуктив ва дедуктив;
- б) эволюцион ва инқилобий;
- в) «караҳт қилиб даволаш»;
- г) барча жавоблар тўғри.

2-топшириқ. И.А.Каримов иқтисодиётни эркинлаштириш, мамлакатдаги сиёсий ўзгаришлар ва давлат қурилиши тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларидан иловалар келтиринг.
Микрогуруҳ аъзоси Эркинов Саиднинг топшириқлари:

1-топшириқ.

Ўзбекистонда бозор иқтисодиётига ўтиш қайси йўл билан борапти?

- а) Туркия модели асосида;
- б) «караҳт килиб даволаш», йўли билан;
- г) эволюцион йўл билан;
- д) барча жавоблар тўғри.

2-топшириқ. Маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг хусусиятлари нимадан иборат? Қисқача хулоса қилинг.

Микрогуруҳ аъзоси Хамидов Рамизнинг топшириқлари:

1-топшириқ. Ўзбекистонни бозор иқтисодиётига ўтиш модели, унинг тамойил ва хусусиятларини тавсифланг. (Жавоб беришда график органайзердан фойдаланинг: “Мантикий-таркибий схема”).

2-топшириқ. И.А.Каримов ўтиш даврида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида. (Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларидан иловалар келтиринг).

Микрогуруҳ аъзоси Хасанов Шахзоднинг топшириқлари:

1-топшириқ. Ўзбекистонда иқтисодий ислохотлар концепцияси ва стратегиясини роли нимада?

2-топшириқ. Нима учун бозор иқтисодиётига ўтишда турли ислохотлар ва масалалар мавжуд бўлади? Қисқача хулоса қилинг.

Микрогуруҳда ишлаган талабарнинг баҳолаш мезони:

“Жумбоқ кўчаси”- гуруҳнинг аъзолари	Жавоблар нинг тўлиқлиги (1,0)	Қардош гуруҳларни диққат билан эшитгани (0,4)	Гуруҳ иштирок чисининг фаоллиги (0,6)	Баллар.	Баҳоси.
1.Турдиев С	1,0	0,4	0,6	2,0	аъло
2.Эркинов С	0,8	0,4	0,6	1,8	яхши
3.Хамидов Р	0,6	0,3	0,4	1,3	қониқарли
4. Хасанов Ш	0,8	0,4	0,6	1,8	яхши
5.Юсупов А	0,8	0,4	0,6	1,8	яхши

Учинчи босқичда ўқув фаолиятини якунладим. Талабалар диққатини асосий жиҳатларга қаратдим, яъни мавзуни умумлаштирдим. Муаммони ҳал қилиш жараёнида ғалиб бўлган гуруҳни аниқладик ва гуруҳларга берилган ўринни эълон қилдим.

Гуруҳлар.	Гуруҳларнинг умумий бали	Ўринлар
1.Билағонлар	6,8	V ўрин
2.Назариётчи	7,5	III ўрин
3. Истикбол	7,2	IV ўрин
4.Тафаккур	9,0	I ўрин
5. Жумбоқ	8,7	II ўрин

Дарсни охирида 135 гуруҳ талабаларига қўйидаги уй вазифасини топширдим, слайдда кўрсатилган жадвални тулдириб келиш:

Нимани билар эдик	Нималарни билишни хохлаймиз	Нималарни билиб олдик

а) Ёзувтахтасида чизиб кўрсатилган схемани тўлдириб келиш;

б)Талабаларга бу методдан фойдаланиш уч босқич асосида амалга оширилишини тушунтираман, яъни:

1.Талабаларнинг ўрганилиши режалаштирилаётган мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражалари аниқланади.

2.Талабаларнинг мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади.

3.Талабалар мавзуга оид маълумотлар билан батафсил таништириладилар.

Босқичлар бўйича амалга оширилган ҳаракатларнинг тўлиқ тафсилоти қуйидагича:

Талабалар гуруҳларга бириктириладилар;

Талабаларнинг янги мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражаси ўрганилади;

Талабалар томонидан қайд этилган тушунчалар лойиҳанинг 1-бандига ёзиб борилади;

Талабаларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади;

Талабаларнинг эҳтиёжлари сифатида баён этилган тушунчалар лойиҳанинг 2- бандига ёзиб қўйилади;

Ўқитувчи янги мавзуга оид умумий маълумотлар билан талабаларни хабардор қилади;

Талабалар ўзлаштирган янги тушунчалар аниқланади;

Баён этилган янги тушунчалар лойиҳанинг 3-бандига ёзиб қўйилади;

Дарс давомида барча талабаларни фаоллаштириш, утилган мавзуни мустаҳкамлаш, ҳар бир талабага ўз фикрини эркин ифода этишини таъминлаш ва шунга эришиш. Мазкур технологияни қўллаш орқали машғулотнинг мақсади ва мазмунига талабаларнинг ўзлари тезроқ етиб келадилар ва келгуси фаолиятларида нималарга эътибор бериш лозимлигини ўзлари англайдилар, бир-бирларига ва ўзларига нисбатан танқидий фикрлай оладилар, хулосани ҳам ўзлари чиқаришга ўрганадилар

Ноанъанавий дарснинг таҳлили: Бу ҳаётимдаги биринчи, мустақил, ноанъанавий дарсим эди. Самарканд иқтисодиёт коллежининг МЛ-51 гуруҳ талабаларини ва Хакбердиев Соҳиб аканинг ёрдамларикатта бўлди. “Бозор иқтисодиётига ўтиш даври ва унинг Ўзбекистондаги хусусиятлари” мавзудаги дарсимда яъни 80 дақиқа давомида ҳам 2 та таълим технологияларнинг усулларидан фойдаланишга, ҳам янги мавзуни тушунтириб беришга ҳаракат қилдим.

Менинг назаримда дарс ўз мақсадига етди. “Иқтисодчи ўлкасига саёҳат” таълим технологиясини биринчи бор қўладим ва у менга ёқди, менинг назаримда дарс самарали бўлди, чунки барча талабалар фаол иштирок этди, ҳар бир талаба баҳоланди, бир бирини диққат билан эшитишга ҳаракат қилди ва мавзу бўйича кўникма ҳосил қилди.

Дарс давомида барча талабаларни фаоллаштиришга, утилган мавзуни мустаҳкамлашга, ҳар бир талабага ўз фикрини эркин ифода этишини таъминлашга ва шунга эришишга ҳаракат қилдим. Мазкур технологияларнинг усуллари қўллаш орқали машғулотнинг мақсади ва мазмунига талабаларнинг ўзлари тезроқ етиб келдилар ва келгуси фаолиятларида нималарга эътибор бериш лозимлигини ўзлари ангайдилар, бир-бирларига ва ўзларига нисбатан танқидий фикрлай олдилар, хулосани ҳам ўзлари чиқаришга ўргандилар.

Самарканд иқтисодиёт коллежининг ўқитувчилари дарсимга қўйидаги фикр билдирди:

“Бозор иқтисодиётига ўтиш даври ва унинг Ўзбекистондаги хусусиятлари” мавзусида ўтилган дарс жараёни бизга жуда ёқди. Орзикулов Алижон хали ёш бўлишига қарамасдан тиришқоқ, билимга чанқоқ, кўриниб тўрибди дарсга жуда яхши тайёргарлик кўрган, маъсулият билан ёндашган. Чунки таълим технологияларини маҳорат билан жорий этди ва ҳар бир талабани фаоллаштиришга ҳаракат қилди.

Қисқа вақт ичида кенг ҳажмдаги маълумотларнинг талабалар томонидан ўзлаштирилиши таъминланди. Дарсда ҳар бир талабага индивидуал ёндашилди ва индивидуал баҳоланди.

Аммо, тажриба етмаганлиги сабаб дарсда камчиликлар ҳам кўзатилди:

Дарсда баҳс-мунозара мобайнида шовқин юзага келди, дарснинг охирида янги адабиётларни эълон қилмади, ва 5 минут вақти етмагани сабаб танаффус вақтида ҳам талабаларни олиб ўтирди.

Демак, юқоридаги фикрларни умумлаштириб,ягона бир хулосага келамиз:

Анъанавий таълимдаги ўқитувчининг тўла назорати – барча талабалар учун мотивация иштиёқини вужудга келтирмас экан, натижада талабаларнинг машғулотдаги пассивлигига ва бундан келиб чиқиб билим олиш самарасини пасайишига олиб келар экан.

Ноанъанавий таълимда эса- замонавий таълим технологияларни ўқув жараёнида қўллаш орқали талабалар билан индивидуал ҳолда ишлаш талабаларни кенг доирада турли ғояларни бера олиши, таълим жараёнида якка, кичик гуруҳ ҳолда таҳлил этиб хулоса чиқара олиши мантикий фикрлашига имконият яратар экан.

Хулоса қилиб, шуни айтиш мумкинки, анъанавий таълимда талабаларни фақат тайёр билимларини эгаллашга ўргатган бўлса, замонавий таълим технологиялар орқали талабалар ўзлари эгаллаётган билимларни ўзлари излаб топадилар, ўзлари мустақил фикрлайдилар ҳаттоки қарор ёки хулосани ҳам ўзлари чиқарадилар. Ўқитувчи эса фаолиятни бошқариб, кузатиб, йўналтириб боради.

XX асрнинг бошларида яшаган немис олими Рудольф анъанавий дарс ҳақида шундай деган экан: “Фақат эшитиш ва кўриш методи билан таълим олган талабалар жуда пассив зотларга айланадилар. Улар ҳаётий ҳақиқат олдида ожиз бўладилар”¹²

Бу фикр ҳозирги кун учун янада долзарбдир. Чунки, XXI аср яъни “ахборот технологияси асрида” таълим жараёнини технологиялаштириш ижтимоий зарурат туғдирмоқда.

Технологик ёндашув эса таълим жараёнини ўзаро узвий боғлиқлик босқичларга ажратиш, қўйилган мақсадга эришиш учун белгиланадиган амалларни бажариш учун ва маълум кетма-кетликда амалга оширишни лойиҳалаштирилган иш ва амалларни бир хил талаб асосида бажаришни назарда тутди. Ўқув материали таълим мақсадига мос тузилади.

3.3. Таълим технологияларини жорий этишда хавфсизликни таъминлаш ҳолати ва мажбуриятлари

Ташкилотларда ва барча таълим муассасаларида ҳар бир раҳбар ва мутахассиснинг Ўзбекистон Республикаси “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунига амал қилиш, ишлаб чиқариш хавфсизлиги масалаларини иш фаолиятида тўғри ҳал этиши, унинг шу соҳадаги билим ва малакасига боғлиқ. Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги билан бир қаторда унинг таркибий қисми бўлган меҳнатни техника хавфсизлиги ҳамда ёнғиннинг олдини олиш масалалари ҳозирги вақтда энг долзарб масалаларидан ҳисобланади. “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонун асосида ишлаб чиқаришдаги инсон соғлиги учун зарарли бўлган омилларни бартараф қилиш, бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш ва иш жойларининг санитария-гигиеник жиҳатдан қониқарли ҳолатда бўлиши учун барча зарур чора-

¹²Саидахмедов Н. “Янги педагогик технологиялар” Т.: “Молия”, 2003. 63б.

тадбирларни кўриш масъулияти маъмурият зиммасига юклатилганлиги кўрсатиб ўтилган.

Касб хунар коллеж ва лицейларда фаолият юритган ҳар бир педагог ўзини иш жойида хавфсизлик техникаси, корхона санитарияси ва ёнғин хавфсизлиги қоида, норма ва йўриқномаларига риоя қилиши, риоя қилмаган ҳолда эса жароҳатланишга, заҳарланишга ва касб касалликларига олиб келиши мумкин. Битирув олди малакавий амалиёт ўтаган чоғимда меҳнат хавфсизлигига риоя қилдим.

Биринчи ўринда санитария-гигиеник қоидаларга риоя қилишга ҳаракат қилдим: яъни аудиторияни шамоллатиб, навбатчи талабалар билан биргаликда - жихозларни устидаги чангларни артиб, чанг қолмаганлигини назорат қилдим. Аудитория чангининг ўқитувчи ва талабалар саломатлигига зарарли таъсири кўп омилларга боғлиқ бўлади.

Масалан, ташқи ҳарорат кўтарилганда ёки киши ақлий меҳнат билан шуғулланганда тез-тез нафас олиш натижасида организмга чанг кириш натижаси ошади. Бир вақтда чанг таркибида радиоактив аэрозолларнинг бўлиши ва ҳаводаги бошқа газлар таъсири чангнинг организмга зарарли таъсири кучайтиради.

Масалан иқтисодчи-педагог асосан тушунтириш ишларини оғзаки баён этади, мана шундай жараёнда чанг оғиз орқали организмга киради ва ўқитувчининг касбий касаллигига учраши мумкин.

Чанг ажралишнинг гигиеник таъсиридан ташқари яна бошқа салбий томонлари бор: у технологик жихозларнинг емирилишини тезлаштиради, қимматбаҳо материалларни ишдан чиқариб, иқтисодий зарар етказди. Бундан ташқари ишлаб чиқариш муҳитининг умум санитария ҳолатини ёмонлаштиради, жумладан, дераза ва ёритувчи асбобларни ифлослантириши оқибатида ёруғликни камайтиради. Чангнинг баъзи турлари, масалан кўмир, ёғоч чанглари ёнғин ва портлашнинг юзага келишига шароит яратади.

Иккинчи ўринда ҳар бир педагог ноанъанавий дарсини ахборот технология ёрдамида ўтмоқчи бўлади, шунда барча техник воситаларни хавфсизлигини текшириб чиқиш кераклигини эсдан чиқармаслиги керак. Хаттоки оддий электр носозлиги бўлса ҳам аудиториядаги шахсларнинг шикастланишлари жиддий бўлиши мумкин. Электр ускуналарнинг носозлиги ёки уларни ишлатиш қоида- талабларига амал қилмаслик, одамнинг шикастланишига олиб келади. Электр токи одам танасига термик, электролитик ва биологик хилда таъсир этиши мумкин. Натижада одамнинг нафас олишида, юрак фаолиятида, моддалар алмашувида, қон таркибида ва бошқа аъзоларида ўзгариш бўлиши мумкин.

Электрдан шикастланиш электрик куйишга, терининг металланишига, электр белгиларига, электроофтальмияга, механик таъсирга олиб келиши мумкин.

Меҳнат муҳофазасининг учинчи уриндаги шикастланиш бу заҳарли моддалар ва улардан эҳтиёт бўлиш. Заҳарли моддалар одам танасига нафас олиш йўли ёки тери орқали, овқат ейиш вақтида, ифлосланган сувни истеъмол қилинганда ўтади ва сақланувчи заҳарланишга олиб келади.

Тўртинчи ўринда- шовқин ва титраш бўлади. Одам учун ёқимсиз ҳар қандай товушлар шовқин деб аталади. Амалиёт вақтида интерфаол усуллар асосида дарсларни ташкил этдим ва, албатта аудиторияда шовқин содир бўлар эди, бу эса ўқитувчини ҳам, талабаларни ҳам организмига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Чунки ҳар бир талаба ўз фикрини билдиришга ҳаракат қилар эди (гуруҳда 27 нафар талаба). Бундан чиқадики, ҳар бир мутахассис ўзининг фаолиятига тайёр бўлиши; яъни ўз-ўзини психологик нуқтаи назардан тайёрлаши керак бўлади.

Халқаро тажриба изланишларнинг кўрсатишича асосан ишлаб чиқаришдаги шикастланишларнинг 60-90%и зарар кўрган кишиларнинг меҳнاتини муҳофаза қилишда психологик билимларни татбиқ қилишни ифодалайди. Бу ерда меҳнат фаолияти жараёнида кўринадиган психологик ҳолатлар турлари тўлиқ текширилади, психологик жараёнлар, психик хусусиятлар кўриб чиқилади.

Инсоннинг психик фаолиятида икки асосий гуруҳ: - психик жараёнлар ва психик ҳолатлар фарқланади.

Психик жараёнлар психик фаолиятнинг асосини ташкил қилади. Бусиз билимларни жамлаш, ҳаётий тажрибага эга бўлиш мумкин эмас.

Меҳнат психологияси вазифалари ва хавфсизлик муаммоларидан келиб чиқиб ҳолатларни ишлаб чиқариш ва махсус психик ҳолатларга ажратиш мақсадга мувофиқдир. Бу ишлаб чиқаришдаги шикастланиш, бахтсиз ходисаларни олдини олиш чораларини ташкил этишда муҳим ўрин тутаетди. Инсоннинг қобилияти, самарали меҳнат фаолияти унинг психик(руҳий) кучланиши даражасига боғлиқ. Психик кучланиш инсоннинг меҳнатига маълум даража- чегарагача ижобий таъсир этади. Фаолликни критик нуқтадан юқорига кўтариш иш қобилиятини юқотишгача олиб келиши мумкин.

Ўқитувчи учун нормал шароитдаги ҳис-туйғу ва меҳнат қилиши учун руҳий кучланиш даражаси 40-60% дан ошмаслиги кўзда тутилади, акс ҳолда бу унинг иш қобилиятининг пасайишига олиб келади.

Психик кучланишнинг чегарадан юқори даражасида инсоннинг шахсий хусусиятлари пасаяди, ҳаракат координати ўзгаради, ҳулқи самарасиз ҳолатга ўтади ёки ҳаёт фаолиятида бошқа салбий ўзгаришлар намоён бўлади.Чегарадан юқори психик кучланишни хусусиятига қараб уни тўхталувчи ва қўзғатувчи турларга ажратиш мумкин.

Психик кучланишнинг тўхталувчиинсон ҳаракатининг пасайишига ва чекланишига олиб келиши билан ифодаланади. Касб эгаси вазифани аввалгидек шижоат билан бажаришга қодир бўлмайди, жавоб бериш хусусияти ва тезлиги пасаяди.Бунинг натижасида хотиралаш, фикрлаш жараёни секинлашади, ёмонлашади ва шу каби бошқа салбий омиллар кузатилади.

Инсоннинг психик ҳолатига таъсир этадиган омиллар — умидсизланиш, кайфиятнинг бузилиши, қўполлик аломатлари, йиқилиб тушиш, толиқиш кабилар бўлмаслиги учун маълум ташкилий ва иқтисодий чора- тадбирлар амалга оширилади.

Шу жумладан, инсоннинг саломатлигига, иш ҳолатига, психологик фаолиятига ижобий таъсир этадиган психофармокологик воситалар ишлаб чиқилган ва улар тавсия этадиган тақдирда қўлланилади.

Енгил стимуляторлар (чай, кофе)ни қўллаш инсоннинг иш қобилиятини қисқа вақтга оширади, уйқусини қочиради.

Хуллас, касб-ҳунар коллеж ва лицейларнинг шароити асосида тарбияланувчи инсонни психик ҳолати барқарор бўлиши учун чоратадбирлар кўриш, такомиллашган назорат усулини уюштириш асосида вазифалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Хулоса

Бугунги кунга келиб, интерфаол усуллар, инновацион технологиялар, таълим ва ахборот технологияларини таълим жараёнида куллашга бўлган кизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Демак, бунинг асосий сабабларидан бири, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчи - талабалар фақат тайёр билимларни эгаллашга ургатилган бўлса, замонавий технологиялар эса, уларни эгаллаётган билимларини узлари қидириб топишларига, мустақил урганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам узлари келтириб чиқаришларига ургатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир қаторда бошқарувчилик, йуналтирувчилик функцияларини бажаради. Таълим жараёнида ўқувчи-талаба асосий фигурага айланади.

Таълим технологияларнинг узига хос хусусияти шундаки, унда таълимнинг режалаштирилган мақсадига эришишни кафолатлайдиган узлаштириш жараёни лойиҳалаштирилади. Ўқитувчи ва талабанинг мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танлашлари улар ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ: натижага эришишга қаратилган, бунда талабаларнинг билим савияси, гуруҳ характери, шароитга қараб ишлатиладиган технология танланади.

Мен “Педагогик технологиялар асосида талабалар фаоллигини ошириш имкониятлари” мавзусида битирув малакавий ишим юзасидан тадқиқотлар олиб бориб, шу хулосага келдимки, таълимда ўқув машғулотларнинг доимий равишда бир хилда такрорланиши талабаларда лоқайдлик, билим олишга нисбатан масъулиятсизлик кайфиятини ҳосил қилади. Шу боис, айтиш мумкин, айтиш вақтда бундай ҳолатни олдини олишнинг энг самарали йўли сифатида таълим муассасалари фаолиятига замонавий таълим технологияларни изчил, мақсадга мувофиқ равишда татбиқ этиш эътироф этилмоқда.

Шунинг учун мен ўзимнинг БМишимда, ноанъанавий таълим технологиялари асосида педагогик фаолиятни ташкил этиш индивидуал ва ижодий хусусиятга эга деб фикр юритдим. Таълим ва тарбия жараёнини йўлга қўйишда таълим технологиялардан фойдаланиш ҳар бир педагогнинг шахсий имкониятлари, касбий маҳорати ҳамда ижодкорлик лаёқати даражасига боғлиқ деб уйлайман.

БМ ишимнинг мақсадидан келиб чиқиб : ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишда таълим технологияларининг ўрни ва ҳолати ўрганиб чиқилди, ундаги ютуқ ва камчиликлари аниқланди, таълим технологияларнинг илмий-назарий ва ташкилий-услубий жиҳатлари ўрганилиб уни қўллашнинг амалий таклифлари ишлаб чиқилди.

Ишнинг I боби “Таълим жараёнини фаоллаштиришда педагогик технологияларнинг ўрни ва унинг назарий асослари” деб номланади.

Бу бобда “Кадрлар тайёрлаш миллий модели” ва таълимни ислох қилиш муаммолари, Ўрта махсус таълим тизимида ўқитувчи ва талаба шахси фаолиятини уйғунлаштириш технологиялари ҳамда ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишнинг долзарблиги ўрганилди.

Ўзбекистонда таълим самарадорлигини ошириш ва ривожлантириш муаммолари билан шуғулланган Республикамизнинг бир қатор олимларининг жумладан: Р.Ишмухаммедовнинг “Таълимда инновацион технологиялар”, Б. Зиёмухаммедовнинг “Педагогик технология” Ў.Қ.Толипов, М.Усмонбоеваларнинг “Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари, Азизхўжаеванинг “Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат” адабиётлари билан танишиб, уларнинг илмий ишлари Б.Мишмининг биринчи бобига назарий ва услубий жиҳатдан асос бўлиб хизмат қилди.

Битирув малакавий ишимнинг II боби “Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари” деб номланди. Бу бобда таълим технологияларининг дарс жараёнида қўлланиш тартиби (механизми), таълим технологияларининг турлари ва уларнинг мазмуни ҳамда ўқув жараёнида замонавий таълим технологияларидан унумли фойдаланиш имкониятлари ҳақида батафсил маълумот берилган ва мустақил тадқиқот асосида асослаб берилган.

Тадқиқотнинг III боби “Талабалар фаоллигини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланиш йўллари” деб номланган. Бу бобда ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишда таълим технологияларни жорий этиш, иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнида таълим технологияларни амалиётда қўллаш тажрибаси, унинг ютуқ ва камчиликлари, таълим технологиялардан фойдаланишнинг йўллари ва воситалари ҳамда уларни қўллаш самарадорлиги каби масалалар ўрганилди. Мазкур бобда битирув олди амалиётда 2та таълим технологияридан фойдаланган ҳолда дарс ўтганлигим, унинг афзалликлари ва камчиликлари, унинг самарадорлиги, ва тадқиқотнинг натижалари ёритиб берилган.

Тадқиқот ишимда таълим технология назариясининг моҳияти, унинг шаклланиши ҳамда афзалликлари, талабалар фаоллигини оширишдаги муҳим ўрни ва роли, шунингдек, ноанъанавий таълим усулларни таълим (иқтисодий ўқув фанларини ўқитиш) жараёнига татбиқ этиш шартлари хусусида тушунча беришга ҳаракат қилдим

Ўрганишлар асосида, таълим тизимида замонавий таълим технологияларини қўллаш бир қадар мураккаб жараён бўлиб, мазкур жараёнда мутахассислик йўналишлари ҳамда уларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш тақозо этилади. Тадқиқот ишини олиб бориш жараёнида таълим технологияларини ўқув-тарбия жараёнига тадбиқ этиш муаммолари қуйидагилардан иборат эканлиги аниқланди:

- замонавий таълим технологиялари назарияси ва унинг асослари борасида маълумотлар бера олувчи манбаларнинг етарли эмаслиги;
- мавжуд манбаларда хусусий фанлар, шунингдек, муайян таълим муассасаларининг фаолият йўналишларига ҳамда хусусиятларига мувофиқ

уларнинг фаолиятига таълим технологияларни тадбиқ этиш механизмининг ишлаб чиқилмаганлиги;

- замонавий таълим технологияларини таълим тизимида ўқув-тарбия жараёнига тадбиқ этиш йўлида амалга оширилган тадқиқотлар натижаларининг яхлит ҳолда таҳлил этилмаганлиги ҳамда бу борада қўлга киритилган тажрибаларнинг оммалаштирилиши борасида сусткашликнинг мавжудлиги;

- таълим муассасалари, шу жумладан, академик лицей ва касб-ҳунар коллеж муассасаларида фаолият юритаётган педагогларнинг замонавий таълим технологияларини пухта ўзлаштирмаганликлари ҳамда ўз фаолиятларида улардан самарали фойдаланиш малакаси (тажрибаси)га эга эмасликлари;

- педагог ходимларни тайёрлаш жараёнини технологиялаштириш борасида кенг қўламли амалий ҳаракатнинг ташкил этилмаганлиги.

Қайд этиб ўтилган муаммоларнинг бартараф этилиши етук мутахассисларни тайёрлаш, шунингдек, бўлғуси педагогларда умуммеҳнат ва касбий кўникма ҳамда малакаларни такомиллаштиришда қуйидагиларга эътибор қаратишни таклиф этиш мумкин:

- 1) Тадқиқот анъанавий ва ноанъанавий таълим усулларида фойдаланган ҳолда ташкил этилди ва ўқув жараёнида талабалар фаоллигини оширишда замонавий таълим технологияларининг самараси юқорилигига яна бир бор амин бўлдик, шу боис Республикамиздаги барча касб-ҳунар коллеж ва академик лицейларда иқтисодий фанларни ўқитишда ҳар бир дарс жараёнида замонавий таълим технологияларини қўллаган ҳолда машғулотларни ташкил этишни тавсия қилиш мумкин;

- 2) Бўлажак иқтисодчи-педагог ноанъанавий таълим асосларини ҳамда ўқитишнинг интерфаол, репродуктив ва муаммоли изланиш ноанъанавий таълим усуллари пухта ўзлаштириши ҳамда ўз фаолиятларида улардан самарали фойдаланиш малакаси (тажрибаси)га эга бўлиши;

- 3) Таълим технологлари назарияси ва унинг асослари борасида маълумотлар бера олувчи манбаларни чоп этиш, яъни иқтисодий фанларни ўқитишда “Картотека”, “Пинборд”, “Иқтисод улкасига саёҳат”, “Вазиятлар усули”, “Ўқув лойиҳалар” ва “Кейс-стади” замонавий таълим технологиялари борасида маълумотлар бера олувчи манбалар(ўқув қўлланма, электрон дарсликлар)ни чоп этиш;

- 4) Академик лицей ва касб-ҳунар коллежларда таълим технологияларини қўллаш соҳасида иқтисодчи-педагоглар учун “Ўқув марказ”ларини, ахборот воситалари ва техник воситалардан фойдаланишни таъминлаш мақсадида компьютер курсларини ташкил этиш ҳамда педагог кадрлар ўзаро дарсларга мунтаззам қатнашиш ва тажриба ортириши;

- 5) Таълим жараёнида таълим шаклига мос ҳолда хоналарнинг жиҳозланиши, ноанъанавий таълим усуллари қўллаганда вақт чегарасини стандартлаштиришга ҳамда техник жиҳозлар ва электр тоқларидан фойдаланилганда хавфсизликни таъминлаш.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Kanustutsiyasi 1992 yil 8 dekabr.
2. «Ta'lim to'g'risida» gi qonun »
3. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» 1997 yil 29 avgust.
4. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Davlvt tasarrufudan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi: qonunlar va farmonlar.- T.: "O'zbekiston", 1992-yil.

II. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Farmon va Qarorlari.

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. «Xalq so'zi» gazetasi, 2017 yil 8 fevral, №28 (6722).
2. "Malakali pedagog kadrlar tayyorlash hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimni yanada takomillashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 28 maydagi PQ-1761-son qarori. «Xalq so'zi» gazetasi, 2012 yil 29 may, №56 (12622).
3. «Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilarining bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi to'g'risidagi (2008 yil 30 apreldagi 01-148Q/Q, 118, 16/QQ-son qarori bilan tasdiqlangan) Nizom

III O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Qarorlari.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 201 yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilgi iqtisodiy dasturning asosiy ustivor vaziflariga bag'ishlangan majlisi bo'lib o'tdi. Majlisda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov ma'ruzasi. // Xalq so'zi. 2015 yil 17 yanvar, №11- soni.

2. «O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi uchun darsliklar va o'quv adabiyotining yangi avlodini yaratish to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi 341-sonli Qarori.

3. «2010 yilgacha bo'lgan davrda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi pedagog va muhandis pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturi» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 4-oktyabrdagi 400-sonli Qarori.

IV. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari.

1.Mirziyoev SH.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” - T.: O‘zbekiston, 2017.

2.Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. //O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasi. - Zarafshon gazetasi, 2017 yil 17 yanvar. 1-4 b.

V.O‘zbekiston Respublikasi vazirliklari me‘yoriy-huquqiy hujjatlari.

1.O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining “Oliy ta‘limga oid me‘yoriy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2000 yil 22 sentyabr 251 sonli buyrug‘i.

2.O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining “Iqtisodiy gumanitar fanlar bo‘yicha ma‘ruza matnlarini tayyorlash va nashr etish to‘g‘risida”gi 2000 yil 19 iyun 176 sonli buyrug‘i.

VI. Darsliklar

1.SH.SH.SHodmonov va boshkalar. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent 2004.

2.U.Nishonaliev. «Pedagogika kursi» darslik. -T.: O‘qituvchi, 2010.

3.E.N. Pronina, V.V.Lukashevich. “Psixologiya i pedagogika”. Uchebnik dlya studentov VUZov. –M.: «Elit», 2010.

4.Pedagogika professionalnogo obrazovaniya. /Pod. red. V.A.Slastenina. –M.: «Akademia», 2004.

5.Pedagogika. /V.A.Slastenin, I.F.Isaev, A.I.Miçenko, E.N.Shiyanov. –M.: SHkolnaya pressa, 2010.

6.A.O‘lmasov, A.Vaxobov. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. – T.:Iqtisod-Moliya, 2014 y. 424 b.

7..M.M.Muxammedov, YU.P.Urunbaeva “Kichik tadbirkorlik va aholi bandligi”., “Zarafshon” nashriyoti D.K.Samarqand.,2014 yil. 199s

8. M.M.Muxammedov, S.A.Isxakova va B.B.Mardonov “Qishloqlarda aholi bandligi: muammolar va echimlar”,“Zarafshon” nashriyoti D.K.Samarqand, 2014 yil.

9.M.M.Muxammedov, L.N.Xalikova, N.A.Kamilova, A.Q.To‘xtamishov, SH.U.Tashmatov, F.F.Salomov, Y.M.Xalikov va B.B.Mardonov “Iqtisodiyot nazariyasi” elektron o‘quv qo‘llanma, SamISI, 2015 yil

VI. Davriy nashrlar, statistik to‘plamlar va hisobotlar.

6.1. Iqtisodiyot va ta‘lim. Jurnal. 2015. 1-2 sonlar.

6.2. Xalq ta‘limi. Jurnal. 2014-2015 y. 1-2 sonlar.

6.3.Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2014-2015 yildagi malumotlari.

6.4.Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish va aholi bandligini oshirish muammolari mavzusidagi professor-o'qituvchilarning ilmiy-amaliy anjumani materiallari.SamISI,2014yil,12-14 noyabr.

6.5.Iqtisodiyot va xalqimiz hayot sifatini yuksaltirishda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi respublika an'anaviy ilmiy amaliy anjumani materiallari.SamISI,2015yil,20-24 fevral

VIII.Qo'shimcha adabiyotlar

1.V.I.Lomanin. Mirovaya ekonomika. -M.: 2004.

2.A.Kireev. Mejdunarodnaya ekonomika. -M.: 2003.

3.G.G.Nazarova va boshqalar. Jahon iqtisodiyoti. -T.: 2005.

4.Sh.Mirziyoev. Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish — davr talabi. -T.: 2004.

5.A.Abduvohidov. Qishloqda ijtimoiy va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish asoslari. -T.: 2004.

IX. Gazeta va jurnallar.

1. Iqtisodiyot va ta'lim. //Jurnal. 1-2 son. 2015.

2. Xalq so'zi //Gazeta. 2015 y. 17-yanvar sonli.

3. Ta'lim va tarbiya. //Jurnal. 2014 y. 3-4 son.

4. Iqtisodiyot va ta'lim. //Jurnal. 1-2 son. 2011.

X. Internet saytlari

1. www.gov.uz.

2.www.press-service.uz.

3.www.bilim.uz.

4.www.philosophy.ru.

5.www.filosofiya.ru.

6.www.philosophy.nsc.ru.

7.[http // philosophy.albertina.ru](http://philosophy.albertina.ru).

8.www.history.ru.